www.turkegitimsen.org.tr

"VEFATININ 750. YIL DÖNÜMÜNDE"
UNESCO 2021 HACI BEKTAŞ VELİ YILI ANISINA

HACI BEKTAŞ VELİ'DEN SEÇMELER

Eserlerinden Hareketle Hacı Bektaş Veli

ANKARA 2021

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI
©Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2021.
ISBN: 978-605-73787-3-6

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL

Yayına Hazırlayanlar
Türk Eğitim-Sen Ar-Ge Bilim Kurulu

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Fatih Taha
Merve TURGUT

İletişim Adresi:
Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi
Erzurum Mahallesi Talatpaşa Bulvarı No:160 Kat:6
Cebeci/ANKARA
Tel: 0 312 424 09 60 (8 Hat) Belgegeçer: 0 312 424 09 68
www.turkegitimsen.org.tr

Basım Yeri : Dinçler Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Bayındır 1 Sk. 6/12 Adilhan İş Mrkz. Kızılay / ANKARA
e-mail: info@dinclermatbaacilik.com

SUNUŞ

Ortak kültür; bir milletin üyelerinin etrafında toplayarak milletlerin kimliğini daha kuvvetli bir biçimde tanımaya imkân sağlar. Türk milleti bunun en canlı örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Ziya Gökalp "Hars ve Medeniyet" adlı eserinde bunu şöyle oraya koymaktadır: "Bir cemiyette yalnız aydınlar kültürden uzak kalmışlarsa, o cemiyet kurtulabilir. Şayet halkın kültürü de bozulmuşsa o cemiyet bir daha dirilemez. Ortadan kalkar. Başka milletler içinde erir, kaybolur." Türk milleti bu ilkeyi toplumsal hayatının bütün dönemlerine tatbik etmiştir.

Bizler tarih boyunca halk arasında yaşayan ve milletin bütün fertlerinin benimsedikleri bir kültür meydana getirerek, milli bekamızı koruma yolunda hayati bir adım atmışız ve aynı yolda da ilerleyerek geleceğimizi sağlam temeller üzerine kurmaktayız. Türk milletinin tarihini ve edebiyatını anlayabilmek onun ruh dünyasına girmekle ancak gerçekleşebilir. Türk destanlarının, efsanelerinin, menkıbelerinin önemi olduğu kadar onların geri planında yer alan bilge kişilerin yeri inkâr edilemez. Türk milletini dünya üzerinde yaşayan pek çok milletten ayıran en önemli özelliği erdem ve ahlak konusunda sağlam bir gene sahip olmasıdır. Sözsüz ahlak kuralı ya da düşünce sistemi olarak ifade edilen bu değerler sisteminin korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında kanaat önderlerinin oldukça önemli bir yeri vardır. Bunlar arasında Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre gibi pek çok zirve şahsiyet yer almaktadır.

Beslendiği kaynak ve Türk milletinin genelinde tesiri bakımından Hacı Bektaş Veli'nin oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Hacı Bektaş Velî, çok geniş kitleleri etkilemiş ve peşinden koşturmuştur. Birçok insanın gönlüne taht kuran Hacı Bektaş Velî'nin bir gönül eri olması, Ahmet Yesevî gibi büyük bir mutasavvıfın manevî ocağında aldığı ölçüleri uygulama safhasında gösterdiği hassasiyet; onun kişiliğini ortaya koyan en belirgin özellikler olarak ifade edilmektedir. Dünyadaki huzursuzlukların ve savaşların altında yatan en temel sebeplerden birisi bencillik, hoşgörüsüzlük, kibir, gurur, haset ve fesattır. Hacı Bektaş Velî'nin "İncinsen de incitme." "Her ne ararsan kendinde ara." sözleri onun hoşgörüsünü ortaya koymaktadır. Hacı Bektaş Velî sözleri ile bütün insanlığı sevgi, barış ve kardeşliğe çağırmış "Düşmanının bile insan olduğunu unutma." sözü ile de insana verdiği değeri ortaya koymuştur. Toplumun birliği ve dirliği için hayatî önem taşıyan "Eline, diline, beline sahip ol." ilkesi gün geçtikçe daha da iyi anlaşılmaktadır.

Hacı Bektaş Velî'de Allah aşkı ve sevgisi ile insan sevgisi hatta doğa sevgisi en yüksek noktaya ulaşmış; bu sevgi yumağı etrafında toplanan insanlar gönül insanı olmanın mutluluğunu yaşamışlardır. Bu bilinç ve öngörü ile ülkemizin ve milletimizin geleceğinin adeta sigortası olan manevi mimarlarımızın tanınması ve anlaşılması bizim için hayati değer taşımaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu milli birlik ve anlayış iklimine katkı sunmak gayesi ile Türk kültürünün önemli bir değeri olan Hacı Bektaş Veli'ye dikkat çekip onun ilkelerini eserlerinden hareketle ifade edebilmek için bir kültür kitabı sunmak istedik.

Kıymetli okuyucular; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk'ün "Bir millet, zenginliğiyle değil, ahlak değeriyle ölçülür." parolası ile hazırlanmış

bu kitabı okurken Türkistan'dan Anadolu'ya, Hoca Ahmet Yesevi'den günümüze kadar; Türk milletinin yüksek ahlakının ve faziletinin ete kemiğe bürünmüş hali Hacı Bektaş Veli'yi ve onun hangi ilkeleri rehber edindiğini ve bunları bizlere nasıl önerdiğini görmüş olacaksınız. Milli kültürümüzün hem yurtta hem dünyada evrensel ahlakı nasıl yorumladığını göreceksiniz. Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen bilim heyeti başta olmak üzere yazarlarımıza, Türk Eğitim Sen Merkez Yönetim Kuruluna ve genel başkan yardımcımız sayın Cengiz KOCAKAPLAN'a teşekkür ediyor, incinse de incitmeyen, hoşgörü, alçak gönüllülük, sevgi ve adaleti hayatına tatbik eden bütün ahlak abidelerine şükranlarımı arz ediyorum.

Talip GEYLAN
Türk Eğitim-Sen
ve UAESEB Genel Başkanı

SÖZ BAŞI

Türk milleti; tarih boyunca farklı medeniyet daireleri içinde bulunmuş, farklı coğrafyalarda çok çeşitli teşkilatlanmalar halinde varlığını devam ettirmiştir. Buna rağmen kültürlerini koruyabilmiş olmaları onların kültürel dinamiklerine olan bağlılıkları ile açıklanabilir. Kültürel dinamiklerin taşınması ya da içinde bulunulan duruma göre yeniden yorumlanmasında tarihi şahsiyetler son derece önemlidir. Türk kültürünün ve toplumsal ahlakın aktarılmasında şüphesiz ki kanaat önderlerimiz büyük görevler ifa etmiştir. Milli normların rol model yöntemi ile yaşatılması gelecek nesillerin hem geçmişi anlaması hem de doğrudan hayata uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Tarihin bilinen dönemlerinden günümüze kadar Türk milletinin içinde bulunduğu zorlukları aşmada pek çok mucizeyi başardığı açıkça görülmektedir. Bu mucizeleri sadece maddi gerçekler ile açıklamak mümkün olmadığı gibi onun geri planında var olan manevi gücü de gözden kaçırmış oluruz. İnan, azim ve adanmışlık olmasa, Ergenekon, 1071 Malazgirt Zaferi, İstanbul'un Fethi ve Çanakkale Zaferi'nin gerçekleşmesi mümkün olmaz idi. İşte buradan hareketle Türk milletinin ve devletlerinin bütün dönemlerinde askeri ve teknik gücün yanında manevi dünyalarının da son derece güçlü olduğu gerçeğini bir kez daha dile getirebiliriz. Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Şeyh Edebali, Molla Gürani, Ak Şemseddin gibi pek çok bilim adamı ve inanç önderi Türk milletinin geleceğini kurmasında çok önemli katkılar sunmuştur.

Bunlardan Hacı Bektaş Veli, Türk kültürünün İslam öncesiyle sonrası arasında güçlü bir köprü oluşturması nedeniyle çok önemli bir yol açmıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin ocağından çıkıp, Anadolu'da güçlenen, Balkanlar'a kadar genişleyen Hacı Bektaş Velî düşünce sistemi, Türk kültürünün yaşatılmasında ve geliştirilmesinde önemli hizmetler yapmıştır. Hacı Bektaş Veli öğrencileri, takipçileri ve sevenleri vasıtasıyla yaymış olduğu düşünce sisteminde sevgi, hoşgörü, yardımseverlik, paylaşma ve alçak gönüllüğü insanlara anlatmaya çalışmıştır. Bu milletin her bir ferdi Hacı Bektaş Veli'yi ne kadar anlar ve onun ilkelerini hayatlarına tatbik ederlerse o kadar mutlu olur, sağlam bir toplumsal mutabakat ancak bunun gibi kültürel değerlerin anlaşılması ile sağlanabilir.

Türk Eğitim-Sen olarak; Türk kültürünün önemli bir değeri olan Hacı Bektaş Veli'ye dikkat çekip onu sizlerin severek okuyabileceği bir kültür kitabıyla bir kez daha anlatmak istedik. Bu kapsamda; Türk Eğitim Sen bilim heyetinin oluşturmuş olduğu bir çalışma grubu ile Hacı Bektaş Veli'nin eserleri ve bilimsel kaynaklardan yola çıkarak onun fikirlerini, Türk milletinin tasavvufa bakışını bu eserle sizlere sunduk. Bu çalışmanın hazırlanmasında bizlere her türlü desteği veren başta genel başkanımız Talip GEYLAN olmak üzere Türk Eğitim-Sen Merkez Yönetim Kuruluna ve teşkilatlarına, gerek bilimsel çalışmalarla kitabı hazırlayan gerekse kontrol ederek emeği geçen bütün bilim heyetine teşekkür ediyor, siz kıymetli okuyucularımıza, hoşgörü, adalet ve yardımseverliğin hâkim olduğu huzurlu bir hayat diliyorum.

Cengiz KOCAKAPLAN
Türk Eğitim-Sen
Genel Başkan Yardımcısı

İçindekiler

Tasavvuf ve Türkler 13

Hacı Bektaş Veli 21

Vilâyetname'ye Göre Hacı Bektâş-ı Veli'nin
Menkıbevî Biyografisi 27

Hacı Bektaş'ın Dünyaya Gelişi,
İlk Eğitimi 37

Hacı Bektaş'ın Kerametleri ve
Horasan Erenlerinin Ona Bağlanması 41

Hacı Bektaş'ın Hoca Ahmet Yesevî'nin
Oğlunu Kurtarması 45

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Gelişi
ve Horasan Erenleri 51

Hacı Bektaş ve Tapduk Emre 55

Hacı Bektaş ve
Dulkadirli İbrahim Hacı 57

Hacı Bektaş ve
Bahaeddin Bostancı Çelebi 59

Hünkâr'ın Kutlu Melek (Kadıncık Ana'ya)
Misafir Olması 61

Hünkâr Hakkında Çıkarılan Dedikodu ve
Nureddin Hoca 69

Sarı'nın Hünkar'la İlişkisi
ve Akıbeti 71

Develili Akça Koca 73

Şeyh Necmeddin Kübra'nın İntikamı, Kara Donlu Can
Baba ve Cengiz Oğlu Kâvus'un Müslüman Olması 75

Sarı Saltuk 79

Yûnus Emre 83

Mevlâna Celaleddin 85

Seyyid Mahmud Hayranî 89

Ahî Evran 91

Molla Sadeddin 95

Osman Gazi 101

Vefatı 103

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Eserlerine Göre
Tasavvuf ve İdeal İnsan Doktrini 107

Dört Kapı Kırk Makam 109

İnsan ve İdeal İnsan 133

Erenlerin Özellikleri ve Kıymeti 145

Erenlere Karşı Edepli Olmak Gerekir 151

İman ve İlim 155

Allah'a Götüren ve
Şeytana Götüren Yollar 159

Sabır 165

Cömertlik – Cimrilik 171

Hayvanlara Merhamet 179

Gammazlık Üzerine 181

Yararlanılan Kaynaklar 183

Bir olalım, iri olalım, diri olalım.
Eline, diline, beline sahip ol.

Tasavvuf ve Türkler

Yahya Kemal, İstiklâl Harbinde savaşan Türk askerlerini anlatırken, bütün ecdad ruhlarının bu askerle yan yana çarpıştığını, hattâ eskiden sadece yeşil bayrakla saflar önünde görünen ecdadın bu defa ordu halinde savaşa katıldığını söyler. İstanbul fethedilirken de ordunun önünde bir ruh ordusu vardı: Eyüb Sultan, Hacı Bektaş, Hacı Bayram, ve daha niceleri. Fethettiğimiz her yerde, müdafaa ettiğimiz her yerde daima ruhlar önümüzde olmuştur. Türk topraklarını, bugün elimizde bulunmayanlar da dahil, karış karış gezin, her kasabanın bir fetih hikâyesi vardır. Ya ora halkını Müslüman etmek için gitmiş bir Veli, kâfirler tarafından şehid edilerek mezarı düşman elinde kaldığı için kurtarılmasını ister ve fetihte askerin önüne düşer, ya muhasara sırasında evliyadan biri askere gizli bir giriş yeri gösterir, ya bir Veli düşmanın toplarını eliyle tutarak İslâm askerini zarardan korur, ya muharebenin en sıkıntılı bir anında beyaz atlı, yeşil sarıklı insanlar peyda olarak düşman saflarını darmadağın ederler. Bu ruhlardan hiçbiri gelmese bile, fetih sırasında asker içinde bulunan bir Veli şehit olarak yeni alınan yere defnedilir ve orası mukaddes bir toprak olur. İsterseniz Türkün vatan anlayışı için şöyle pratik bir formül bulabiliriz: Nerede evliya kabri varsa orası Türk toprağıdır. Evliyası olmayan yerde Türk de yok demektir eğer olsaydı mutlaka içlerinden ya bir şehit, ya bir ulu kişi çıkardı ve halkın gönüllerini kendi kabri üstünde birleştirirdi. Zaten manevî kudretiyle halkı koruyacak birinin bulunmadığı yerde Türk nasıl yaşar? (Erol Güngör)

İnsanın, eşref-i mahlûkat, yani yaratılmış olanların en şereflisi sıfatı aldığı İslam dininde, Yaratıcı bu değerli varlığın her zaman değer içerisinde kalmasını istemiştir. Özün sağa sola savrulmaması için Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen tüm elçiler, insana yaratılış gayesindeki temel prensipleri iletme, hatırlatma, uyarma ve uygulama görevini yerine getirmiştir. Fakat İlahî tasarım ve düzenin bir parçası olması kadar onun esasını oluşturan insan, sık sık ahengin dışına çıkarak öz cevherinden uzaklaşmıştır. Amaç ve esasların bütününde yaratıcısının safında yer alması gerekirken, insanoğlu bazen unutarak, bazen bilmeyerek bazen ise bilerek sınırları aşar. Nihayetinde, davranışlar, her zaman olduğu gibi onu gerçekleştirene geri döner ve en büyük zararı daima önce birey sonra toplum görür.

İslam dinine göre Allah, insanların rüzgâr önünde iradesini yitirmiş, ona güç yetirememiş ve bundan dolayı sağa sola savrulan bir yaprak gibi benliğinin arzu ve istekleri karşısında kendisine layık görülen şerefli sıfatından uzaklaşmaması için bir merhamet işareti olarak birtakım müdahalelerde bulunur. İnananların dostu olması, onlarla beraber olması, onlara karşı merhametli davranması, yardım etmesi gibi ilahî vaatlerin yanı sıra elçilerini toplumlara göndermesi İslam'ın aslî kaynaklarının insanın başıboş bırakılmadığına dair beyanlarından birkaçıdır. Bununla beraber inanan kimseler arasında birtakım insanlar vardır ki, Allah ve peygamberine duydukları sevgi ve saygıdan, davranışlarını buna göre düzenlemelerinden dolayı toplum içinde itibar görerek sosyal ve dinî düzenin tesis etmesinde büyük rol oynarlar.

İslam kültürü dairesi içinde en genel tabiriyle "veli", Türk kültür dairesinde ise genel anlamda "eren" olarak bilinen

bu kimseler, Müslüman toplumlarda insanı ve insanın bağdaşık olduğu cemiyeti önceliği haline getirerek iç ahengi sağlamaya çalışırlar. İnsanların istemsizce kabullendiği, iyi ve güzel gördüğü, samimiyet duyduğu güzel davranışları ortaya koyarak, bizzat model teşkil etmek suretiyle nezaket üslubunu metot haline getirerek bireyi olgunlaştırırlar. Hz. Muhammed'in tüm davranış ve ahlâkî özelliklerini yaşamlarıyla insanlara yansıtmayı hedefleyen tasavvuf ekolünün temsilcileri olan erenler, en kısa tabiriyle bireylere yaratıcıya karşı sorumluluklarını hatırlatır ve bu sorumlulukları nasıl yerine getirmesi gerektiğini kendi hayatı örneğinde öğretir.

Bütün bu eğitim ve terbiye biçimlerinin sistemli bir bütün haline getirildiği yer ise tasavvuf adıyla bilinen merkezdir. Hz. Peygamber, tebliğ vazifesini yerine getirirken dini tüm incelikleriyle yaşayarak, anlatarak ve bizzat göstererek öğretmiş ve şahsında, olması gereken Müslüman tipini temsil etmiştir. Onun tüm eğitimleri ve hayat tarzını kendisinden sonra gelenlere aktarmış ve bu şekilde nesiller devam eden bir zincir meydana gelmiştir. Zamanla aktarımlar gelişigüzel olmaktan çıkmış, farklı diller, kültürler, gelenekler, anlayışlar ve mizaçların getirdiği zenginlikle beraber örnek Müslüman ve örnek insandan, onun ikliminden yavaş yavaş uzaklaşma, sistemli bir eğitim sisteminin meydana gelmesini zorunlu kılmıştır. Böylece henüz hicri ikinci asırda tasavvuf adı verilen insanı olgunlaştırma esasına dayalı merkezler ortaya çıkmış ve farklı metotlarla insanlara Hz. Peygamber'in ahlakını yaşatmaya çalışmıştır.

İslam sancaktarlığının çok erken bir dönemde Türklerin hakimiyetine geçmesiyle birlikte tasavvufun gelişme devri de Türk kültürü içerisinde gerçekleşmeye başlar. Özellikle İslam'la bir savaş ortamında, hatta düşmanına ait bir din olarak tanışan Türkler, karşılarına çıkan yeni dine karşı

meraklı ve araştırmacı bir tavırla yaklaşır. Hem Araplarla mücadele içine girerler hem de kültür alışverişinde bulunurlar. Çok geçmeden İslam'ı benimserler ve İslam'ın en güçlü dönemine girdiği bir kapıyı aralarlar. Böylece sufiliğin en önemli kültür ve coğrafya merkezlerinden biri haline de gelirler.

Tasavvufun Türk medeniyeti içerisinde yaşadığı gelişme devri, diğer İslam toplumlarında oluşmayan şartlardan dolayı âdeta Türk tipi tasavvuf biçimini ortaya çıkarır. Yeni dinin emirlerini sıkı sıkıya yerine getirmeye büyük bir iştiyakla çalışan Türkler, "ila-yı kelimetullah", yani Allah kelamını yaymak davasını öylesine benimserler ki ardı arkası kesilmeyen fetih hareketleri başlatırlar. Bu hareketin Türk kültüründe bir diğer adı da "Kızıl Elma"dır. Bu öyle bir harekettir ki Türkistan'dan büyük bir rüzgâr ortaya çıkar ve bu rüzgar Anadolu üzerinden Avrupa içlerine kadar uzanır. Askerî güç ve teknolojinin dönemin şartlarına göre oldukça gelişmiş şartlarını taşıyan Türkler, İslami gayelerinin de arzusuyla beraber yüzyıllar boyunca şevklerini kırmayacak bir engelle, mağlup edilmeyecek bir düşmanla, güçlerinin üstünde bir güçle karşılaşmazlar. Böylece din ve Kızılelma uğruna açılan ufuk, tasavvuf ekolü için bambaşka bir zemin haline gelir.

Hareket alanı ve nüfuz arttıkça, başarısızlığa karşı tahammülsüzlük ile başarıya olan açlık da artar. Maveraünnehir'de yerleşen İslamî ilimler ve sufilik, kendini birkaç asır önceki yapının tekrar sahnelenmesinde bulmaya başlar. Bu yapı, Hz. Muhammed ve dört halife döneminde oluşan manevî iklim içindeki cihat, tebliğ misyonu ile gazi ve şehitlik makamına hiç olmadığı kadar yakınlığın neredeyse aynısıdır. Gayrimüslimler üzerine yapılacak askerî harekatın (cihat), bu muhaberelerde gazi veya şehit olma fırsatının, İslam'ı anlatma etme zemininin bir arada olması ve bunun

da Hz. Peygamber'in vefatının ardından yeniden gündeme Türkler marifetiyle gelmesi gerek dinler tarihi gerekse siyasi tarih ekseninde Türklük ve İslam'ın ne derece önemli bir eşikten geçtiğini göstermektedir.

Tarihi farklı şartlarda tekerrür ettiren yeni sahne, erenleri/velileri Hz. Muhammed ve sahabelerinin yapmış olduğu gibi harekete sevk etmiş, bulundukları yerden ya kendilerini ya da talebelerini çıkararak Türk kültür dairesinin "alp" karakterini İslam dairesinin erenliğiyle birleştirmiştir. Böylece hem kendisinden önceki rol modeli hem de o rol modele uymasını istedikleri kendi karakterlerini kapsayacak biçimde yeni bir kavramın meydana gelmesine yol açmışlardır. O kavram, *"alperen"*dir.

Aldıkları meşakkatli eğitimlerin, geçtikleri zahmetli terbiyelerin ardından mürşidlerinin emri ve izniyle dergahlarından ayrılan sufi dervişler veya alperenler, yalnızca yaşadıkları muhitin insanıyla sınırlı kalmayarak kendilerini muazzam bir etnolojik ve antropolojik zenginliğin içinde bulurlar. Hakkı hâkim kılmak maksadıyla çıktıkları yolda farklı toplumlara, kültürlere, dillere ve dinlere tanıklık ederler. Maksadın dini yaymak olduğu bu yolda temel vasıta "yaşayışıyla model teşkil etmek" olduğu için geçtiği için gurbete çıktıkları yuvalarından, çevrelerinden aşina oldukları üslup ve anlayışı çeşitleme mecburiyeti de doğar. Tıpkı Hz. Muhammed'in şehirli (medenî) ile bedevî arasındaki farkı gözeterek gösterdiği yaklaşım gibi, amaca ulaşmak için yeni üretim mekanizmalarına ihtiyaç duyulur.

Türk tasavvufunun en büyük gücü ve farkı tam da noktada ortaya çıkar. Çünkü bu yeni tanışmalar, tasavvufun kurumsal hafızasının gelişme devrinin bir bakıma başlangıcıdır. Askerî güç vasıtasıyla toplumlara ulaşmayı engelleyen demirden çeperin kırılması, ondan daha zor olan gönüllere

ulaşma aşamasını başlatır. Bir insanı diğerine yaklaştıran ne olabilirdi? Henüz kılıcını kınına yerleştirmişken yurduna girilen insanı ne uysallaştırabilirdi? Her şeyden önce alperenler, ne yaptıklarının bilincindeydi. Öyleyse tıpkı örnek aldıkları insan, yani Hz. Muhammed gibi yapmalıydı: Kılıcın kime, ne için çekildiğinin ve kime karşı kınına girdiğinin farkını ortaya koymalıydı. Yüzyıllar boyunca fetihlerde de anahtar rolü oynayan davranış ve bilinç olan bu farkındalık, gayenin kan dökmek değil, canın cana dokunmasını anlatmayı sağladı. Türkistan'dan yola çıkan alperenler seyahatlerinde başarılı olmuş olacak ki soluğu önce Anadolu'da, sonra Balkanlarda aldılar. Yani Yesi'de Buhara'da Horasan'da başlayan bu yolculuk Yunus, Hacı Bektaş, Sarı Saltuk nefesinde Babadağ, Blagay, Ohri gibi Balkan illerinde soluklanmıştır.

Tasavvuf literatürünün bize sağladığı eserler ve geleneksel bilginin devamlılığı vasıtasıyla Türk alperenlerinin kurumsal hafızasının İslamî esasları referans alarak insanı, insanî değerleri önceliğini göstermektedir. Yaratıcının insan dediği varlığı ne için, nasıl yarattığı, ona nasıl bir misyon biçtiği, hangi değerlerle donattığı bilgisine İslam vasıtasıyla erişmiş ve önce kendisini örnek insana adapte ederek esas amaca hizmet etmiştir alperenler. Alperenler varlığa ve yaratılışa dair bu cevheri, onu yitirmiş veya ellerinden alınmış insanlara hatırlatmakla işe başlarlar. İnsan nedir? Kıymeti nedir? Hem âlemde hem ilahî nazarda yeri nedir? Nereden gelmiştir ve nereye gitmesi gerektir? Kişi kendini nasıl bilir? Bireyin, ideal toplumun inşasındaki reçetesi nedir? Bunun gibi nice soruları hem soran hem cevaplayan hem de kendi hayatlarına uygulayanlar işte Türk sufileri olan alperenlerdir.

İnsan, her şeyden önce ilahî bağları olan bir varlıktır. İster bu bağların idrakinde olsun isterse unutmuş, ayrı düşmüş, hatta tam tezat noktasında yer alsın, yaratıcısıyla arasında bir bağ vardır. Yaratılışın esaslarından biri olan bu ilişki, bir şekilde insanlara hatırlatılmalıdır. Nasıl ki bir insan anne babasının kim ve doğduğu yerin neresi olduğunu üstü örtülü bir motivasyonla öğrenmek ister ve bu bilgiye ihtiyaç duyar, aynı şekilde ruhunun esas yuvasını, sahibini de bilmeye muhtaçtır. Bir bakıma ruhunun kimlik arayışındadır insan. İşte tasavvuf ekolü ve sufiler, yolunu kaybetmiş, özünü arayışlarla veya kaybolmuşluklara teslim olmakla perişan kılan insana istikametinin neresi olduğunu göstermeyi amaçları haline getirmiştir.

Engeller fazla olsa da onları aşmak birer ödev ve esastır. Kimi zaman sufilerin insanlarla arasında silahlı güçler yer alır. Gaye kan dökmek değildir ama yolunu kaybetmiş olanlara ulaşmak ve her şeyden önce kendi davasına güvendiği için kararlı durmak zorundadır. Düşman kabzalarının gerisinde duran toplum, onlar için esaretteki canlardır. Cevherlerinin nereye bağlı olduğunu görmeye, bilmeye ve hissetmeye ihtiyaçları vardır. Kimi zaman ise fiziki mücadelenin dışında kalan zorluklarla karşılaşırlar. Bu sefer insanlarla aralarında silah, kaba kuvvet yoktur ama ruhlarını sarıp sarmalayan, özünün aidiyetini reddetmese de ilahî bağların bilincinden uzaklaştıran benlikleri vardır. Belki de bu, sufinin insanla arasındaki en büyük engeldir. Bütün zorlukları, ilahî iradeye duydukları aşk ve bağlılıktan aldıkları güçle, sabırla aşan alperen, nihayetinde ardılları için önemli bir tecrübe birikimi bırakmıştır. Bütün bunlar insana dokunmayı, ilahî rızayı kazanmayı esas alan bir sistemin oluşmasına öncülük etmiştir.

Türkistan'da Türk sufiliği diyebileceğimiz eşiğin başlangıcı olan Hoca Ahmed Yesevî ve onun yaktığı meşale, bölgede pek çok önemli isimlerin yetişmesine vesile olmuştur. Yalnızca tasavvufun değil, İslam ilimlerinin de en önemli merkezi haline gelen bu Türk bölgesi Türk ve İslam tarihi için büyük ilerleme kaydetmiştir. Hem kurumsal hafızası, hem İslamî ilimleri hem de sufiliği diğer İslam coğrafyalarına görece döneminin sınırlarını aştığı bu muhitin tarihe damga vuracak bir tasavvufî bakış açısına sahip olması ve mutasavvıfları yetiştirmesi için tüm şartlar hazırdır. Hz. Muhammed'in ilmine en yakın olan ve İslam dünyasınca ilmin temsili olan Hz. Ali'den nakille, "Dört kapı, kırk makam" adı verilen bir terbiye sisteminin geliştirildiği, ardından Balkanlara kadar ulaştığı bu bölgeden, yüzyıllar ötesine adını duyuracak olan bir Türk ereni, Hacı Bektaş Veli yetişmiştir.

* Buradan sonraki bölümde yer alan bilgiler ve anlatılar Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde bulunan bölüm ve bilgilerin günümüz Türkçesi ile ifade edilmesi ile oluşturulmuştur.

Hacı Bektaş Veli

Hacı Bektaş Veli, yukarıda sözünü ettiğimiz sürecin tecrübesiyle yetişmiş bir sufidir. Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve irşat görevini burada sürdürmüştür. Seyyah sufi veya derviş olarak işaret edebileceğimiz Hacı Bektaş, hayatı hakkında çok fazla bilgi bırakmasa da gönüllere ulaşmasıyla gerek kendi devri gerekse takipçileri tarafından önemli bir kıymet ve itibara sahip olmuştur. Türk tasavvuf tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Hacı Bektaş, ardında ona isnat edilen hacim bakımından irili ufaklı birtakım eserleri bırakmış ve önemli sufilerden olan Mevlâna Celaleddin Rumî ve Yunus Emre ile aynı dönemde yaşamıştır.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinin en önemli mimarlarından biri olan Hacı Bektaş Veli hakkında tarihî kaynaklar bize son derece az bilgi vermektedir. Kendi adıyla anılmakta olan Bektaşîlik tarikatının iki imparatorluk devrini derinden etkilemesi ve Anadolu coğrafyasından taşarak sesini pek çok bölgede duyurması, hakkında hiçbir şey bilinmese dahi ne kadar önemli bir karakter olduğunu gösterir. Onun hakkındaki kaynaklar, vefatından çok sonraları kaleme alınmıştır ve en eskisi XIV.yy'a ait olan Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye adlı eseridir. Baba İlyas'ın torununun oğlu olan Elvan Çelebi, bu eserde Baba İlyas'ı anlatır. Hacı Bektaş Veli onun halifeleri arasında gösterilir. İsyan sonrasında öldürülen Baba İlyas'ın müridleri Hacı Bektaş'ın etrafında toplanırlar. Ulu Ârif Çelebi'nin emriyle Ahmed Eflakî'ye yazdırılan Menâkıbu'l-Ârifîn adlı eser Hacı Bektaş'ın Baba Rasul'ün halifelerinden

biri olduğunu yazmaktadır. Bununla beraber Mevlana'yla olan mana âlemindeki tecrübesinden, gösterdiği kerametlerden bahsedilmektedir. Eflakî'nin satırlarında Hacı Bektaş için *marifet ve aydın bir kalp sahibi* olup şeriata uymadığı yazar ve Mevlanâ'nın Hacı Bektaş'a karşı mesafeli bir tavrı olduğu anlaşılır.

Aşıkpaşazade'nin Tevârih-i Al-i Osman'ında geçen ifadeler erken dönem kaynakları arasında en önemli bilgileri içermektedir. Onun bahsi açılırken neden Anadolu dervişlerinden söz ederken Hacı Bektaş'ı anmadığını anlatır. Birincisi, Osmanoğlu vilayetinde değildir. İkincisi, hiçbir padişahla beraber bulunmamıştır. Hacı Bektaş'ın Horasan'dan kardeşi Menteş ile beraber Sivas'a geldiğini, Baba İlyas'la ilişki kurduğunu, daha sonra Kırşehir ve Kayseri'ye geçtiklerini yazar. Menteş, Kayseri'den Sivas'a gittiğinde orada öldürülmüştür. Hacı Bektaş ise Sulucakarahöyük'e gelmiştir. Ayrıca kabrinin de aynı yerde olduğu bildirilmiştir. Anadolu'ya gelen dört grup insan vardır: Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm ve Baciyân-ı Rûm. Hacı Bektaş bunlar arasından Baciyân-ı Rûm'u tercih etmiştir. Hacı Bektaş hakkında şeyhlik ve müritlikten uzak bir meczub olarak söz eden Aşıkpaşazade, onun manevî kızının ve manevî varisinin Hatun Ana (Kadıncık) olduğunu söyler. Taşköprüzade Ahmed Efendi Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye adlı Osmanlı uleması hakkındaki çalışmasında Hacı Bektaş'ın ârif bir zat olduğu yazmaktadır. Aşıkpaşazade'nin kullandığı ifadelerin tersine Ahmed Efendi keramet sahibi bir veli olarak gördüğü Hacı Bektaş hakkında batınî tavır ve heteredoks tutumlar hakkındaki ifadelerin iftira olduğunu, ifade etmektedir. Onun ilgili kısımda verdiği başlık "Şeyh Hacı Bektaş Veli"dir ve yine Aşıkpaşazade'ye tezat teşkil eder bir biçimde şeyh/mürşid olarak tanımlamaktadır. Gelibolulu Mustafa Ali ise Künhü'l-Ahbar'da kendi

zamanındaki batınî meşrepli Bektaşî dervişlerini, asıl adının Muhammed olduğunu söylediği Hacı Bektaş'ın manevî kimliğinden bağımsız kalmakla eleştirir. İslam'ın emir ve yasaklarına, peygamber sünnetine aykırı davranmalarından dolayı onları Hacı Bektaş'a yalnızca sözde bağlı olarak görür. Kendisi de türbesini ziyaret edip oğullarından İskender Çelebi ve İbni Hudâ ile görüştüğünü aktarır. Lamii Çelebi'nin Nefehât Tercümesi'nde "sâhib-i vilâyet ve kerâmât" sıfatıyla anılır.

Hacı Bektâş-ı Veli'nin tarihî ve ikincil kaynaklar vasıtasıyla elde edilen bilgiler ve bunların mukayeseli bir şekilde incelenmesiyle elde edilen bilgilere göre Yesevî ve Kalenderî meşrebinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan Haydarî tarikatına mensup bir derviş olduğu, Horasan'dan Anadolu'ya gelip Baba İlyas'ın Vefaî tarikatına girdiği düşünülmektedir. Aşıkpaşazade'deki bilgileri dikkate aldığımızda, büyük ihtimalle Babaî isyanına kardeşi Menteş gibi iştirak etmemiş ve Selçuklu idaresinin gözüne batmayacak bir yer olan Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir. Menteş'in öldürülmesi ise isyan sebebiyle olmalıdır. Hacı Bektaş, belki isyanı doğru bulmadığından belki de başka bir sebepten dolayı ayaklanmaya karışmamış ama bir şekilde mimli olduğunu düşündürecek bir sebepten dolayı gözden uzak durmaya çalışmıştır. Dergahını kurduğu Sulucakarahöyük'ün çokça dervişlerle dolup taşması, büyük şehirlerde bu etkinin görülmemesi gibi sebepler bir araya getirildiğinde ise Hacı Bektaş'ın "Bektaşlı" aşiretinin bir reisi olduğunu da akıllara getirmektedir. Silsile itibariyle doğum ve ölüm tarihleri ölçüsüne uymadığı için Ahmed Yesevî'nin doğrudan halifesi olmadığı açıktır. Tahminlere göre Hoca Ahmed Yesevî 1166 senesinde vefat etmiş, Hacı Bektaş ise 1209 tarihinde doğmuştur. Moğol istilasının Anadolu'yu sarıp sarmaladığı bir dönemde hem Moğolların hem de Anadolu'nun İslamlaşması için büyük

gayretler gösteren derviş ve aşiret reisi olduğu, tarihî verilerle uyuşan daha kesin bir fikirdir.

Hacı Bektaş'ın ardından bıraktığı birkaç eser vardır. Bunların başında Makâlât gelir ki onun kaleminden çıkan en önemli mirastır. Dört Kapı Kırk Makam doktrinini açıkladığı eser, Arapça olarak yazılmış, daha sonra Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercümeler biçim bakımından ikiye ayrılır. Birincisi Hatiboğlu Muhammed tarafından kaleme alınan manzum tercümedir. Diğeri ise menkıbelerde adı sıklıkla geçen, Vilayetname'de Makâlât'ı tercüme ettiği söylenen Said Emre'nin çevirisi olan mensur biçimdir. Makâlat'ta esas konu insandır. Hacı Bektaş'ın insana ve topluma bakış açısı, ahlakî değerleri bu eserde çok açık bir şekilde sunulmuştur. Ona göre insan, benliğinin arzuları ıslah edilmiş, erdem sahibi ve Müslüman olandır. Bunun dışında kalan, kırk makamdan herhangi birini eksik bırakmış kişi eksiktir, yarımdır. İdeal birey, kırk makamı yerine getirmekle ortaya çıkabilir. *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye* adlı eseri ise XIII.yy'a aittir. Farsça olarak yazılan eserde soru cevaplı diyaloglar vardır. Dolayısıyla bir konuyu açıklığa kavuşturma motivasyonu esas alındığı için karmaşık, zor anlaşılan bir üsluptan uzaktır.

Besmele Tefsiri adıyla anılan ve Makâlât ile beraber istinsah edilen eserin tam adı *Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hâcı Bektâş*'tır. Besmelenin faziletlerinin anlatıldığı eser Türkçe yazılmıştır. Eserin dilinin Türkçe olmasını Hacı Bektaş, "*Bismillahirrahmanirrahim tefsirin Türkçe açık 'ibâret birle rûşen kılam, mütalaa kılıcılar her dem dürlü dürlü faideler bulup ben zaifi hayr birle analar*" cümlesiyle açıklamıştır. Besmelenin faydalarının anlatıldığı eserde Hz. Muhammed ile Allah arasında geçen diyaloglara yer verilmiştir. Allah'ın merhametine, insanların ahlâkî değerlerine vurgu yapılır.

Kitâbu'l-Fevâid adını taşıyan diğer bir eser, Farsça kaleme alınmış, söz başında Hacı Bektaş'a izafe edilmekte fakat içerik başkasının ağzından aktarılmaktadır. "Faydalar Kitabı" anlamına gelen eser Hacı Bektaş'ın sözlerini kapsamaktadır. İçerik bakımından Besmele Tefsiri'yle benzerlik gösteren Fatihâ Tefsiri de sade bir dille kaleme alınmıştır.

Vilâyetname'ye Göre Hacı Bektâş-ı Veli'nin Menkıbevî Biyografisi

Bir kavram olarak menkıbe, en kısa ve basit biçimiyle din büyükleri ve kutsal yerler hakkında anlatılan metinlerdir. Bunlar bazen doğumdan ölüme kadar olan sürecin tümünü, bazen hayatından kesitleri, bazen ise tek tük olayları veya sözleri kapsar. IX. asırda fetihlerle beraber tasavvufun da yayılmasıyla ilk dönem sufilerinin örnek davranışları, hikmetli sözleri, İslam'ı vaaz etme usulleri aktarılmaya başlanır. Bunlar, metodolojiye dayanan İslamî ilimlerden olan fıkıh, hadis, kelâm gibi teorik metinler değildir; doğrudan pratiğe dayalı bir anlatım biçimiyle kalabalık halk kitlelerini muhatap alır. Özellikle Hz. Muhammed'in vefatından sonra insanların dinî duygu ve yaşam tarzlarının zayıflamaya başladığı genel kanaat haline geldikten sonra birey ve toplumu yeniden dinî motivasyonlarla yaşamaya teşvik etmek için bu tür anlatı usulü ivme kazanmıştır. Tasavvufun da temellerini oluşturan bu süreç, dergâh kültürünün de filizlenmesine katkıda bulunur.

İlerleyen zamanlarda İslam'ı yaşama pratikleri ve düşünce biçimleri sınıflara ayrılmış ve doğal olarak tasavvuf okullarını meydana getirmiştir. Yesevilik gibi geleneksel tarikatların oluşması, olgunlaşması ve yayılmasıyla birlikte tarikat büyüklerini merkeze alan anlatılar yoğunluk gösterir. Örnek davranış kalıpları, insanlara tesir edecek sözler, ahlakî tutumların yanı sıra keramet motifi de menkıbelere dahil olmakla kalmamış, büyük ağırlık göstermeye

başlamıştır. Gazâların hız kesmediği ve İslamlaşma hareketinin ivme kazandığı erken dönemde tasavvuf çevrelerinin cihat maksadıyla askerî harekatlara katılması, dinî yayılmacılığın sufilikle başa baş gelmesine olanak tanımıştır. Böylece fethedilen bölgelerde tasavvufî hayat da başlayarak tarikat ve tarikat büyükleri hakkında pek çok anlatı oluşmuştur.

Gelenek içerisinde, menkıbeler toplanıp yazıya geçirilmiş ve çoğunlukla "menakıbname" adıyla bilinen eserlerin meydana getirilmiştir. Sözlük anlamı olarak "yol, güzel hâl, övülmeye değer vasıflar" manasına gelen kavramın yanı sıra bazen "sızıntılar, damlalar" anlamındaki *reşehât*; "koku, esinti" anlamındaki *nefehât;* "hatırlama, anma"nın çoğulu anlamındaki *tezâkir*; "ikram etme" anlamındaki kerem kökünden gelen ve olağanüstülükleri ifade eden *kerâmet*; "makamlar" anlamındaki *makâmât*; "Allah' yakınlık, velilik" anlamındaki *velâyet* adları da gelenek içerisindeki menkıbeleri bir araya getiren eserlere isim olmuştur. Bir tür olarak ise hepsi menkıbe, menâkıbname olarak kabul edilir.

Menkıbelerin sözlü kültürde herhangi bir sebeple kaybolmasından endişe edilerek veya hem kendilerinden sonraki neslin okuyup öğrenmesi hem de tarikat doktrinlerinin yayılması maksadıyla kalem ehli biri tarafından tespit edilip kayda geçirilmiştir. Eserler içerik bakımından kendi içinde birkaç alt gruba ayrılmaktadır. Tasavvuf hareketinin başladığı, filizlendiği bölgelerde öncülük edenler veya bölgede uzun soluklu etki bırakanlar ve onların tarikatları hakkında nicelik bakımından pek çok menkıbe ortaya çıkmıştır. Hacim bakımından farklılıklar gösterse de tek isme adanmış menakıbnameler yazılı kültüre kazandırılır. Türk tasavvuf tarihine ait ilk menâkıbname olan *Tezkire-i Satuk Buğra Han* bu grubun en çarpıcı örneğidir. *Makamât-ı*

Yûsuf-i Hemedânî, Vilâyetname-i Hacı Bektaş, Kerâmât-ı Ahî Evren, Cevâhîru'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr (Yesevî menâkıbnamesi), *Menâkıb-ı Ahmed-i Yesevî, Risâle-i Sipehsâlâr* (Mevlâna menâkıbnamesi) gibi eserler de birer örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer grupta olanlar ise bir tarikatın silsilesine ait şeyhler, dervişler; bir şehirde yaşamış olan veliler veya zaman ve mekâna göre düzenlenmemiş, karışık bir şekilde menkıbeleri derlenmiş olan erenler hakkındaki menakıbnameler yer alır. *Menâkıbu'l-Ârifîn, Tezkiretü'l-Evliyâ, Nefehâtü'l-Üns, Tezkiretü'l-Hâs* gibi eserler, ikinci gruba örnek teşkil edebilir.

Menkıbeler, tarikatların yaygınlaşmasıyla beraber yaygınlık göstermeye başlar. İçeriğe dair en yalın haliyle Veli olduğuna inanılan bir kişinin olağanüstülüklerini (kerâmet), ahlakî meziyetlerini, hikmetli sözlerini konu edindiği söylenebilir. Fakat altyapı bakımından temel içerik birtakım motivasyonlar üzerine tesis edilmiştir. Bunların başında yalın, anlaşılır ve sade bir dille yazılan menkıbelerin din ve tarikat hakkındaki propagandası gelir. İslam'ın henüz yerleşmeye başladığı fetih bölgelerinde zaten savaşlara katılmış dervişlerin de olması sebebiyle halk tabakasında din, tarikatlar vasıtasıyla yayılmıştır. Böylelikle dini yayma üslubu tasavvufi bir perspektifle sunulmuştur. Bir velinin kerâmetleri, övülmeye değer davranışları, insanlara karşı muamelesi, kötülüğe iyilikle karşılık vermesi ya da olağanüstü bir biçimde kötülüğe maruz kalmaması sebeplerine dayanan tebliğler bu bakımdan önemlidir. Menkıbelerde bu türden bir sebebe dayanan velinin fiili, bir şekilde insanların Müslüman olmasına sebep olur.

İçe dönük altyapıların birisi de tarikat içi eğitimdir. Bir tarikat şeyhinin menkıbeleri, tarikat mensuplarınca neredeyse ezbere bilinir ve yürüdükleri yolun inceliklerine vakıf

olurlar. Özellikle mürşid – mürid hukukunun nasıl olması gerektiği, aralarındaki edep, üslup çizgisi, teslimiyet olgusu gibi mesajlar içerir. Tarikatın, müritleri terbiye metodu anlatılarak bu yolda başarılı ve başarısız olan ibret vesikası olacak örnekler verilir. Böylece bir mürid karşılaşabileceği muhtemel sorunları önceden öğrenerek başarılı olma yollarını keşfedebilir veya en azından başarısızlığa götürecek olan yollardan kaçınabilir. Bunun tipik motifleri, mürşidin müridine verdiği görevlerdeki beklentisi, sabır sınavından geçmesi ve teslimiyetine dair zorlamalardır. Tarikatın iç düzeni, tekke içi sorumluluklar, semboller dili, ayırt edici özellikler gibi bir tarikatın kendine mahsus nitelikleri aktarılarak kurumsal hafızası diri tutulur. Birtakım kavramların bir tarikatın veya velinin kendi bakış açısından, anlam dünyasından yansımaları da menkıbeler vasıtasıyla öğrenilir.

Menkıbelerin dışa dönük iki önemli özelliğinden de söz etmek mümkündür. Tarikatlar ve Veliler, çoğunlukla kendi dönemlerinde tenkide uğramışlardır. Özellikle heteredoks yapılara karşı taviz vermeme, hoş görmeme motivasyonu resmî idarenin dinî kurumlarını, yerel idarecileri, medreselilerin tutumlarını gerek teorik gerekse pratikte tarikat ve evliya kavramına karşı dikkat kesilmeye sevk etmiştir. Menkıbeler dışarıdan gelen eleştirilere karşı bir manifesto niteliği taşır. Din dışı bir anlayışın olmadığına veya fiil ve düşüncenin dayanaklarına dair kendini ifade biçimidir. Diğer dışa dönük özellik ise dayanaktır, yani bir geleneğe sahip olmaktır.

Menkıbeler ise sözü geçen velinin yaşadığı döneme dair sosyolojik, ekonomik ipuçları verir. Savaşlar, mekânlar, örf, âdet, duygu durumları, toplum hayatı, dinî yaşayış gibi çok önemli veriler sağlarken menkıbede adı geçen devrin hükümdarı, idareciler, komutanlar, dinî şahsiyetler gibi

diğer kişiler hakkında bilgiler edinmemizi sağlar. Tasavvufî cephelerin haricinde oldukça önemli kültürel bir kaynak olmakla kalmaz, hakkında tarihî bilgi bulunmayan veya az bilgiyle yetindiğimiz birtakım kişi ve mekanların belleğimize kaydedilmesini sağlar. Resmî tarihî kaynakların, kroniklerin, evrakların boşluğunu dolduramadığı, yetersiz kaldığı yerlerde menâkıbnameler devreye girerek yeni biyografiler elde etmemize imkân sağlar. İşte böyle bir yolla elde edilen biyografilere menkıbevî hayat adı verilir. Diğer türlü ise şecereler, kronikler, siciller/mahkeme defterleri, takvimler, yıllıklar, hatıralar gibi birinci ve ikinci elden yazılı kaynaklar vasıtasıyla kişi, mekân ve olaylara dair geçmiş hakkında güçlü delillere dayanan birtakım veriler elde edilir. Bunların arasında kişilere dair materyaller bize tarihî biyografisini oluşturacağımız bir imkân tanır. Dolayısıyla bir kimse hakkında elimizde tarihî ve menkıbevî olmak üzere iki tip biyografi vardır.

Tarihî ve menkıbevî biyografiler oluşumları açısından kendi arasında bazı farklar barındırır. Menkıbeler sözlü kaynaklardan elde edilir. Fakat anlatıları kayıt altına alanlar genellikle metinlerin tahkikini yapmadığı için kişilerin yanlış hatırlaması, olayları ve kişileri karıştırması gibi sorunlara sahiptir. Bundan dolayı aynı olayları farklı şahıslar adı altında görebilir, birinin hayatından veya olayından bir kesite diğerinde rastlayabiliriz. Öte yandan birer inanç metinleri olan menkıbelerde ejderha, dev gibi sıra dışı varlıklar, doğa olaylarına müdahale gibi bazı olağanüstü durumlardan söz edilir. Tarihî kaynaklarda bu tür detaylar, olaylar yer almaz fakat çok önemli somut bilgiler verir. Bir kişinin nerede yaşadığı, tam adı, hangi suça karıştığı, hangi görevde bulunduğu, kaç senesinde yaşadığı gibi pek çok ayrıntı aynı dönem içinde kayda geçirilmiştir. Menkıbeler yaşadığına inanılan kişileri anlatırken tarihî kaynaklar bir kişi hakkında kanıt sunar.

Hacı Bektâş-ı Veli, hakkında tarihî bilgi son derece az bulunan önemli kişiliklerden birisidir. Yaşadığı kesindir fakat hayatının neredeyse tamamına yakın bilgi boşluğu vardır. Onun hakkında elde edilen tüm biyografi menkıbelerden elde edilenlerle sınırlıdır. Yani Hacı Bektaş'ın elimizdeki hayatı menkıbevî biyografiden ibarettir. Gelenek içerisinde Hacı Bektaş'ın hayatını, kimlerle ilişki kurduğunu, dinî görüşlerini, kerâmetlerini kapsayan bilgiler *Velâyetname* adı verilen eserde toplanmıştır. Hakkında söylenilenlerin büyük kısmı *Velâyetname*'ye dayanır.

Hacı Bektaş Veli'yi anlatan en iyi eser olarak tanımlanan *Vilayetname* veya tam adıyla *Vilâyetname-i Hacı Bektâş-ı Veli*, Bektâşî çevresi içerisinde oluşmuştur ve literatürün en meşhurudur. Tahmini olarak XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında Firdevsî-i Rûmî veya Firdevsî-i Tavîl mahlasını taşıyan Bursalı İlyas tarafından yazıldığı düşünülmektedir. *Vilâyetname*'nin Türk tarihi ve tasavvuf araştırmaları bakımından önemi büyüktür. Her şeyden önce eser, bir tarikata adını veren ilk pîr hakkında anlatılan menkıbelerden oluşur. Aynı tarikatın diğer postnişinleri hakkında birtakım menakıbnameler oluşmuş olsa da tarikatın adıyla anıldığı ilk büyük, her zaman daha fazla önem arz eder. Bir yolun nasıl başladığı, hangi çizgi üzerinde durduğu, vizyonu ve misyonu, âdetleri, kuralları gibi pek çok kriter, dönemin diğer isimleri, girilen ilişkiler gibi biyografik ayrıntılar tespit edilebilir.

Hacı Bektaş, Türk tarihinin önemli mütefekkirlerinden ve Türk sufiliğinin önemli mutasavvıflarındandır. Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkıları olan erenlerdendir. Yüzyıllar boyunca Anadolu Türk tarihini derinden etkileyen Bektâşiliğin pîridir. Esas adı Muhammed olup hacca gittiği için Hacı adını aldığı tahmin edilir. Bektaş adı hakkında ise çeşitli görüşler ortaya atılmışsa da onun anıldığı,

şöhret bulduğu isimdir. Vilayetname'de Hünkâr sıfatını alması Lokman Perende'den gelmektedir. Hz. Ali'nin soyundan geldiğine inanılır. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte karşılaştırmalı incelemeler 1209 olduğunu göstermektedir. Nîşâbûr'da doğmuştur; babasının adı İbrahim-i Sânî es-Seyyid Muhammed, annesinin adı ise Hâtem Hatun'dur. Vilayetname'deki bir menkıbeye göre Seyyid Battal Gazi'nin torunlarındandır. Kabrini ziyaret ettiğinde "Es-sselamu aleyküm soyum başı" diyerek selam verince kabirden "Aleykümü's-selâm ilim şehrim" cevabı gelmiştir.

Mürşidi, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden biri olan Lokmân-ı Perende'dir. Vilayetname onun hakkında son derece övücü ifadeler kullanır. İlim, irfan ve maneviyat bakımından yaşadığı bölgede iyi bilinen birisidir. Horasan bölgesinden Anadolu'ya gelmiş, el-Horasanî olarak da anılmış ve burada Kutbeddin Haydar, Mevlânâ Celaleddin, Hacım Sultan, Akçakoca, Tapduk Emre, Yûnus Emre, Ahî Evran, Sultan Alaaddin Keykubad, Sarı Saltuk, Seyyid Mahmud Hayrânî, Nureddin bin Caca, Osman Bey ile temasları olmuştur. Seyyid Cemal Sultan, ulu halifesidir. Kendisi onu sevdiği gibi herkesin de onu sevmesini ister, sırtını sıvazlayıp "Cemalimdir" diyerek muhabbetini gösterir. İkinci önemli halife Hacı Bektaş'ın ibrikdârı olan Sarı İsmail'dir. Özel hizmetlerini görmüştür ve kimse onun mertebesine erişememiştir. Hacı Bektaş'ın vefatından sonra yerleştiği Tavaz'da kesilecek olan bir öküzün onunla konuşması ve satın alarak kurtarması üzerine "öküz söyleten" namını almıştır.

Kolu Açık Hacım Sultan, önde gelen halifelerindendir, bâtın kılıcı ondadır. Hünkar'ın bayraktarı ve sırlarına vakıf olan odur. Batın kılıcı, tahtadandır. Bu ona teslim edildiğinde kılıcı denemek için bir katıra dokundurur ve katır ortadan

ikiye bölünür. Hünkâr'a bu durum intikal edince "kolları tutulsun" diyerek öfkelenir ve kolları tutulur. Yaptığından pişman olup şeyhinin merhametini kazanınca kolları açılır. Herhalde Kolu Açık adı da bu hadiseyle gelmiştir. Şeyhi, vefatından önce *"Canavarı öldürdüğün yer yurdun olacaktır."* diyerek haber verir. Vefat ettikten sonra Germiyan Beyi şehre musallat olan ejderhayı öldürmesi durumunda orayı yurt olarak vereceğini vaat eder. Dördüncüsü, Hünkar'ın süpürgecisi olan Resul Baba'dır. Hacı Bektaş'ın vefatından sonra Altıntaş'ta vazifesini sürdürür. Zikredilen kerameti, Hisarcık yakınlarında bulunan Tükelcik denen yerdeki Seyyid Cemal namında bir Veli zatın sofra kurduğunda Baba Resul'u çağırması üzerine göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede Hisarcık'tan sofraya teşrif etmesidir. Vilayetname'de halifelerin en önemlilerinden sayılan diğer isimler Pîr-âb Sultan, Receb Seyidî, Sultan Bahaeddin, Yahya Paşa, Barak Baba, Ali Baba, Sarı Kadı, Atlas-pûş Sultan, Dost-ı Hüdâ ve Hızır Sâmit'tir.

En büyük keramet çalışmaktır.
Araştırma, açık bir sınavdır.

Hacı Bektaş'ın Dünyaya Gelişi, İlk Eğitimi

Hacı Bektaş'ın babası İbrahim es-Sânî'nin dünyaya gelişi olağanüstüdür. Zeynep Hatun bir gün çocuğu olmadığı için mahzun bir şekilde pencereden etrafı seyrederken atıyla gelen birini görür. O kişi İmam Aliyyü'r-Rızâ'dır. Atından inip abdest alır. Siması oldukça dikkat çeken, kalbe muhabbet veren bu kişiyi gören Zeynep Hatun kocası Musayü's-Sânî'ye haber verir. Gördüğü kişiyi misafir etmek için evine davet eder. Eve misafir olan Aliyyü'r-Rızâ kendisine ikram edilen bir tas şerbeti içeceği sırada aklına Hz. Hüseyin'in susuz bir şekilde şehit edilmesi gelir ve aldığı yudumu tekrar tasın içine bırakarak şerbeti içmekten vazgeçer. Ardından Musayü's-Sânî çocuksuzluktan dolayı mahzun olduklarını ve dua etmesini rica eder. Duayı ettikten sonra Aliyyü'r-Rızâ evden ayrılır. Zeynep Hatun odaya girdiğinde yemeklerin yenmediğini ve şerbetin içilmediğini görüp kocasına sebebini sorar. Cevabı duyduktan sonra bu tastaki şerbeti içen Zeynep Hatun, Aliyyü'r-Rızâ'nın ettiği duayla gebe kalır ve Hacı Bektaş'ın babası İbrahim es-Sânî dünyaya gelir.

İbrahim Sani, babası vefat ettikten sonra onun tahtına geçer. Bir gün pınar başında bir kız görüp ona âşık olur. Annesi Zeynep Hatun'a durumu açıkladıktan sonra kız hakkında bilgi toplanmaya başlarlar. Nişabur eşrafından ve ulemasından Şeyh Ahmed'in kızı olduğunu öğrendikten sonra evlilikleri gerçekleştirilir. İbrahim Sani'nin de baba ve annesininki gibi çocuksuzluk sorunu vardır ve yirmi dört yıl

boyunca sürmüştür. Danışmanlarını yanına toplayan İbrahim Sani, sorunun çözümü için istişarede bulunur. Onlar da şehirde ne kadar âlim, derviş, hafız, miskin ve fukara varsa gelip Kur'an okumasını, dua etmesini ve gülbank çekmesini tavsiye eder. Denilen yapıldıktan sonra Hatem Hatun gebe kalır. İşte böyle bir sürecin sonunda Hacı Bektaş dünyaya gelir. Olağanüstü haller bununla sınırlı kalmamıştır. Doğumdan önce Hatem Hatun zahmetsizce bir erkek çocuk doğuracağını rüyasında görmüştür. Doğumdan sonra ise altı ay boyunca annesinin göğsünü emmeyen Hacı Bektaş, sadece şehadet parmağını ağzına almış ve altı ayın sonunda şehadet parmağını kaldırarak kelime-i şehadet getirir.

Hacı Bektaş eğitim alma yaşına eriştiğinde babası onu Hoca Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olan Şeyh Lokmân Perende'ye teslim eder. Şeyh Lokman, vakti zamanında kendinden geçmiş halde dağlarda gezen birisidir. Daha sonra Hoca Ahmed Yesevî'ye intisap etmiştir. Rivayet odur ki İmam Cafer Sadık, Bayezid-i Bestamî'ye hırkasını Lokman Perende'ye giydirmesi için verir. Bayezid ise onu araya araya dağlarda bulur. Durumu anlatır ve hırkayı giydirir. Bu aşk ve şevk ile Lokman Perende on dört yıl süren bir namaza durur. Namaz boyunca, yani on dört sene boyunca Bayezid-i Bestamî onu bekler. Sonra Lokman Perende bir rekât namaza daha durunca Bayezid daha beklemeyip Cafer Sadık'a geri döner. Olan biteni anlatır. İmam Cafer, Lokman Perende'nin manevî makamına örtülü bir şekilde işaret ederek Bayezid'e, "Bekleseydin nasibini alırdın." der.

Hacı Bektaş, böyle bir kişiden ders almakta, onun eğitiminden geçmektedir. Derslerde öyle başarılıdır ki artık davranışları olağanüstü bir hal almaya başlar. Hocası öğretmek için söze başlasa Hacı Bektaş kendiliğinden sonunu söylerdi. Günlerden bir gün Şeyh Lokman Perende medreseye

girerken içeride nuranî iki kişinin Hacı Bektaş'ın sağına ve soluna oturduğunu görür. O kişiler öylesine nuranîdir ki yüzlerinin aydınlığı medreseye yansır. Şeyh içeri girdiğinde o kişiler bir anda gözden kaybolurlar. Kendiliğinden o kişilerin kim olduğunu düşünürken Hacı Bektaş, bu gelen kimselerin kim olduğunu bilir misin? Diye sorar. Hocası açıklamasını isteyince sağında duranın Hz. Muhammed, solunda duranın ise Hz. Ali olduğunu söyler. Onların Kur'an'ın hem zahir hem de batın ilmini talim ettirmeye geldiklerini anlatır.

Hacı Bektaş'ın Kerametleri ve Horasan Erenlerinin Ona Bağlanması

Bir gün Lokman Perende abdest için Hacı Bektaş'tan bir ıbrık su getirmesini ister. Hacı Bektaş ise su almak için sürekli dışarıya gidilmeye gerek kalmaması için hocasına bir nazar edip medresenin ortasından pınar çıkarmasını rica eder. Buna gücünün yetmeyeceğini, dilerse kendisinin nazar etmesini söyler. Belki de Lokman Perende hem tevazu göstermekte hem de talebesinin makamını görmek istemektedir. Hacı Bektaş elini kaldırıp dua ettikten sonra hocası "âmin" der ve o anda medresenin ortasından pınar çıkar. Bunun üzerine Lokman Perende, Hacı Bektaş'a "Ey Hünkâr!" diye nida eder. İşte Hacı Bektaş'ın Hünkâr sıfatını alması bu hadiseye dayanmaktadır.

Lokman Perende bir seferinde hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye gider. Arafat'ta vakfeye durduklarında Lokman Perende etrafındakilere, şimdi bu vakitte evde pişi yapıyorlardır, der. Gerçekten de o an evde pişi yapılmaktadır ve hocasının bu sözü Hacı Bektaş'a bir şekilde malum olur. Hemen hocasının hanımına bir tepsiye pişi koymasını rica eder. Hünkâr ise bu tepsiyi hocasına sunar. Kerâmeti gören Lokman Perende, pişiyi yedikten sonra tepsiyi saklar. Hacdan döndüklerinde ise halk haccını hayırlamak, tebrik etmek için Lokman Perende'nin etrafına gelir. O an, Lokman Perende esas hacının Hacı Bektaş olduğunu söyler ve gösterdiği kerâmeti herkese anlatır. Horasan erenleri

toplanıp geldiğinde Lokman Perende hem pınarın nasıl çıktığını hem de hacda yaşadıklarını anlatır. Hacı Bektaş'ın çocuk yaşta böyle kerâmet ve velâyet sahibi olmasına şaşıran erenler, buna bir delil istediklerinde Hacı Bektaş avucunun içinde, Hz. Ali'de olduğu gibi yeşil ve nuranî bir benin olduğunu gösterir. Bununla da kalmayıp susam yaprağı üzerinde namaz kılar ve Horasan erenlerinin hepsi Hünkâr'a intisap eder.

Allah ile gönül arasında perde yoktur.
Mürüvvet hoş görme ve affetmektir.

Hacı Bektaş'ın Hoca Ahmet Yesevî'nin Oğlunu Kurtarması

Bedehşan vilayetine bir sefer düzenlenecektir. Hoca Ahmed Yesevî, orduları komuta etmesi için manevi oğlu Kutbeddin Haydar'ı vazifelendirir. Savaş öyle şiddetlenir ki Müslüman orduları hezimet üstüne hezimete uğrar. Nihayetinde Kutbeddin Haydar düşman eline düşer ve bir mağaraya hapsedilir. Burada yedi sene boyunca kalır. Saçı dökülür, kelleşir. Bedeninde takat kalmaz, iyice güçten kuvvetten düşer. İnsanlar bu halden dolayı üzüntü duyarlar. Bir gün Hoca Ahmed'in yanına Hacı Bektaş gelir ve onun izniyle savaşı idare etme vazifesi kendisine verilir. Mescidin içinde bir anda gözden kaybolan Hacı Bektaş, kuş şekline bürünerek Kutbeddin Haydar'ın kaldığı mağaraya girer. Onu halsiz ve bitkin bir vaziyette görünce önce tükürüğüyle başını sıvazlar ve saçları yeniden çıkar. Sonra mana aleminden hurma getirip yedirerek canının yerine gelmesini sağlar. Kendisini ona tanıtır ve olan biteni anlatır. Bunlar mağarada olup biterken Hoca Ahmed Yesevî'nin dergahındaki dervişler, müridler, çok genç yaşta olan birini kendileri orada olmasına rağmen şeyhlerinin tercih etmesini yadırgayıp onu terk ederler. Bir kısmı ise durumu içlerine sindirememesine rağmen dergâhta kalmaya devam ederler. Yesevî Hoca, insanların bu tavrının farkına çoktan varmıştır ama sesini çıkarmadan usulca beklemeyi tercih eder. Hacı Bektaş, Kutbeddin Haydar'ı evine göndereceğini söyler. O ise düşman askerinin çok çetin olduğunu, uçan kuşa bile göz açtırmadığını, kimseye görünmeden gitmesinin mümkün

olmadığını izah eder. Hünkâr bunun üzerine onu ayağa kaldırır ve kıbleye doğru yüzünü çevirdikten sonra gözünü kapamasını söyler. Denileni yapan Kutbeddin Haydar kendisini bir anda dergahta, Hoca Ahmed'in huzurunda bulur. Bu arada dervişler de bu kerâmete şahit olur ve aslında Hoca Ahmed'in bu vazifeyi alelade birine vermediğini, genç yaşına rağmen manevî derecesinin üstün olduğunu anlarlar ve davranışlarını terk ederler. Akabinde Hacı Bektaş, mağarada kırk günlük bir çileye girer. Bu süre zarfında yeme içmeyi kesip oruçlu bir halde ibadetlerle, dualarla vaktini geçirir. Ettiği dualar, Allah'a bir yakarıştır fakat düşman üzerine güneş doğmamasını, iş yapamamalarını, gün yüzü görememelerini dileyen bir bedduadır. Allah, Hünkâr'ın duasını kabul eder düşman üzerine güneş doğmaz, karanlıkta iş göremez olup müminlere akın yapamazlar. Durum derhal Bedehşan tekfuruna haber edilir. Tekfur üç bin din adamını toplayıp bir çözüm bulmalarını ister. Onların da elinden hiçbir şey gelmez ve öldürülme endişesiyle korkuya kapılırlar. Fakat ruhbanlar içinde gizli bir mümin vardır ve Tekfur'a Hacı Bektaş'ın neler yaptığını birer birer anlatır. Duydukları karşısında şaşırdığı kadar öfkelenen tekfur, din adamlarına ya bir çözüm bulmalarını ya da bulamamaları durumunda hepsini öldüreceğini söyler. Ruhbanlar bir çare aramaya başlasalar da beyler toplanıp kılıç zoruyla mağaradan Hacı Bektaş'ı almayı teklif ederler. Elli bin askerle yola düşen tekfur, üç bin askerini mağaranın önüne gönderir. Hacı Bektaş duyduğu seslerden düşmanın bir fenalık etmek için geldiğini anlar ve yeniden dua ederek Allah'tan yedi başlı bir ejderhayı düşmana musallat etmesini ister. Bu dua da kabul olur ve mağaranın önüne yedi başlı bir ejderha gelir.

Ejderhayı gören askerler kaçışır ve kimsenin mücadele etmeye direnci kalmaz. Askerlerin mağaraya yanaşamamasının yanında ruhbanlar da büyük endişeye kapılırlar.

Tekfur, ruhbanların hepsine ağır bir şekilde kızıp bir sihirbaza baş edemediklerini söyler. Onlar da bu güce karşı durulamayacağını anlatırlar. Bunun üzerine Tekfur, çaldıkları çanın, çıkardıkları haçın, kilisenin acziyetini itiraf edip gerçek dinin İslam olduğuna inanarak Hacı Bektaş'ın yanına gitmeye karar verir. Düştükleri çaresizlikleri beyan ederler. Hacı Bektaş, aralarından birini seçmelerini, ne talimat verirse yerine getirmelerini ister. Onlar da gizli mümin olan ruhbanı seçip mağaraya yollarlar. Hacı Bektaş ile sohbet edip aslında müminlerden olduğunu, dua isteyip halkın iman etmesini söyler. İlk başta tekfur ve halk iman etse de çok geçmeden din adamlarının bir kısmı ve halkın çoğu eski dinlerine dönerek Hacı Bektaş'ı sihirbazlıkla itham ederler. Hünkâr olan bitenden haberdardır ve elini açıp kıtlık vermesi için Allah'a yalvarır. Halkın başına gelen kıtlık, onları tekfurun huzuruna götürür. Tekfur da önceden mümin olan Kasım adlı ruhbanı yollar. Hacı Bektaş elçiye haber verir; insanlar yeniden iman ederse yağmur yağacak, ekinlerini toplayabileceklerdir. Haber tekfura gelince halk toplanıp mağaranın önüne gelip ikinci defa iman ederler ve anında yağmur yağmaya başlar. Yağmurdan sonra bir kısım halk yine eski dinlerine dönünce Hacı Bektaş bu sefer ocaklarındaki ateşin sönmesi için dua eder ve kırk gün boyunca aşlarını, etlerini pişiremez olurlar, evlerini aydınlatamazlar. Sonra pişman olup Hünkâr'ın huzurunda iman getirip tövbe edince, onun duasıyla ateşe kavuşurlar. Böylelikle Bedehşan'ın tamamı Müslüman olur ama çok geçmeden yine inkâr boyutunu artmaya başlar. Hünkâr bu sefer onların susuz kalması için dua eder. Susuz kalıp huzura gelirler ve iman ettiklerini ilan ederler. Hacı Bektaş'ın dualarıyla yeniden kuyuları sularla dolar.

Mağarada bir sene boyunca ibadetle meşgul olup dışarıya çıkmayan Hünkâr'a intisap eden Bedehşan halkı arasında eski inkâr adetleri yine baş gösterip şeyhleri olarak

kabul ettikleri Hacı Bektaş'a sihirbazlık iftirası atarlar. Bu sefer Hünkâr bu sözlerden çok incinir. Allah'a dua edip ejderhanın yeniden gelmesini, münkir münafık kim varsa hepsini helak etmesini, iman edenlerin sağ salim kalmasını ister. Âmin der demez ejderha semada belirir ve Bedehşan halkından inkarcı kim varsa hepsini yutmaya başlar. Sadece iman edenler sağ kalır. Onlar da bu musibetin ardından Hünkâr'ın yanına gelip halkın hatasından dolayı özür dilerler. İncinen kalbini mamur etmek isterler. Bedehşan hükümdarlığına onun geçmesini teklif ederler fakat Hacı Bektaş bunu kabul etmez. Tahtı tekfura bırakır. Akabinde, *"Beni ararsanız Hoca Ahmed Yesevî'nin dergahında bulursunuz."* diyerek kuş donuna (şekline) bürünerek uçar gider.

Adalet her işte, Hakk'ı bilmektir.
Çalışan insan kötülük düşünmez.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Gelişi ve Horasan Erenleri

Bir gün Hoca Ahmed Yesevî dergahında oturmaktadır. Onun halifelik alametleri olan dört eşyası vardır. Bunlar Hz. Muhammed'den itibaren sırasıyla vazifeli herkese geçmektedir. Taç, çerağ, hırka ve seccadeden oluşan dört eşya Hoca Ahmed'den başka kimsede yoktur ve Horasan erenleriyle birlikte onun doksan dokuz bin halifesi bu emanetlere talip olmuşlardır. Ondan emanetleri talep ederler. Bu sırada bir derviş elindeki darıları yere dökmüştür. Hoca, kim ki bu darı üzerinde onları kıpırdatmadan namaz kılarsa, taç başına, hırka sırtına kendiliğinden geçer diyerek büyük bir meziyetle imtihan edileceklerini söyler. Dervişler çaresiz bakarken Hoca Ahmed, emanetlerin sahibinin yolda olduğunu haber verir. Bir müddet sonra dergâha Hacı Bektâş gelir. Kendisine, gelmeden evvel olup bitenleri anlatırlar ve o da seccadesini darıların üzerine serip tek tanesini hareket ettirmeden namazını kılar. Doksan dokuz bin dervişin önünde taç kuş gibi havalanıp başına geçer. Hırka süzülerek sırtına oturur. Çerağ başının üzerine yanar ve seccade altına serilir. Herkes adeta dehşete kapılmış bir şekilde bu muazzam olayı izlerken Hoca Ahmed Yesevî emanetlerin sahibini bulduğunu ilan eder. Sonra Hacı Bektaş'a görevini anlatır. Bundan sonra kutbu'l-aktab olma sorumluluğu ona verilmiştir ve kırk sene boyunca emanetleri taşıyacaktır. Anadolu'ya, Sulucakarahöyük'e yerleşmesini, Anadolu'da peygamber neslinden nice erenlerin olduğunu, Hacı Bektaş'ın bu erenlerin başı yapıldığını söyler. Türkistan

erenleri yanmış bir odun parçasını Anadolu istikametine doğru fırlatıp Anadolu erenlerine olan bitenin malum olmasını isterler. Rivayete göre bu odun Anadolu'ya düşmüş, Konya'da Emir Cem Sultan'ın halifesi olan Hâka Ahmed Sultan tutup Hacı Bektaş'ın dergahının önüne dikmiştir ve ucu yanık bir dut ağacı haline gelmiştir.

Anadolu'ya gitmek için yola çıkan Hünkâr önce Kâbe'ye uğrar. Yolda giderken bir çölde yanına doğru iki aslan yürümeye başlar. Onları görüp ürken Hünkâr başlarından kuyruğuna kadar sıvazlar ve aslanlar taşa dönüşür. Bunu gören diğer iki aslan ise yüzlerini Hünkâr'a sürüp onu yalarlar. Küristan denilen yere geldiğinde burada bir müddet konaklar. Orada kaldığı sıralarda doğum yapan bir kadının oğlunu evlatlık edinir. Bölgede pek çok kerâmet gösterir. Bir gün bir ırmağın yanından geçerken sudaki balıklar sudan çıkıp Hünkâr'a selam verirler. Hacı Bektaş ise selamı alıp balıkların yerine dönmesini ve Allah'ı zikretmeye devam etmelerini ister. Burada kendisine çok kişi intisap edip ona mürid olur ve onlara Hünkârîler adı verilir.

Yoluna devam eden Hünkâr önce Hz. Ali'nin türbesine gidip çile çıkarır. Ardından Kâbe'ye gidip burada üç sene boyunca kalır. Medine'ye geçip Hz. Muhammed'in kabrinde de çile çıkarıp tamamlar. Aynısını Beytü'l-mukaddes halîlu'r-rahmân'da, Halep Ulu Camii'nde yapar, çile çıkarır. Ulu Camii'nin avlusundaki mermer sütunların üzerine taş koyup gelince indireceğini söyler. Buradan kalkıp Davud peygamberin kabrine gelir. Burada nice erenin toplanmış olduğunu görür. Erenler de Hünkâr'a büyük teveccüh gösterip beraber çileye girmeyi teklif ederler. Hünkâr onlara "Kadınca mı yoksa erkekçe mi çile çekmeli?" diye sorunca erenler bu ayrımın ne olduğunu bilmediklerini, öğrenmek istediklerini söylerler. Hünkâr, kadınca çilenin kırk gün

boyunca yemeden içmeden ibadet olduğunu; erkekçe çilenin ise kırk gün boyunca her gün öküz yahnisi yiyip tuvalet ihtiyacı bilmeden, su içmeden ibadet etmenin olduğunu açıklar. Erenler, "Bu erkekçe çileyi biz yapamayız." deyince Hünkâr, erkekçe çileyi kendisinin çekeceğini fakat her gün öküz yahnisini getirmelerini söyler. Denildiği gibi yapılır ve kırk gün boyunca erenler yemeden içmeden çile çıkarırken Hünkâr her gün öküz yahnisi yiyip su içmeden, tuvalet ihtiyacı çekmeden ibadetlerle dolu çilesini çeker. Sonra buradan ayrılıp Ashab-ı Kehf'e, ardından Kayseri'ye gider.

Hacı Bektaş Anadolu'ya yaklaşınca mana aleminden Anadolu erenlerine selam eder. Elli yedi bin Anadolu ereni bu sırada sohbet etmektedir. Verilen selam, Sivrihisar'da yaşayan Seyyid Nureddin'in kızı Fatma Bacı'ya malum olur. Fatma Bacı bu sırada erenlerin yemeklerini pişirmekle meşguldür. Ayağa kalkıp selamı üç defa alır. Erenler kimin selamını aldığını sorunca Horasan ereninin Kabe tarafından geldiğini söyler. Erenler ise bu gelenin Anadolu'ya girmesi halinde halkın tamamının ona intisap edeceğinden, kendilerine yapacak iş kalmamasından endişe ederler. Aralarında istişare edip kanatlarını arşa kadar birleştirerek bir set oluşturmaya karar verirler. Hünkâr mana aleminden bir setle karşılaştığını görünce bir sıçramayla arşa kadar uçar. Orada meleklerle selamlaşıp görev yeri olan Sulucakarahöyük'e iner. Erenler aldıkları tedbirin işe yaramadığını fark edince Anadolu'nun gözcüsü olan ve aynı zamanda Seyyid Nureddin'in müridlerinden olan Karaca Ahmed'e gelen erin nerede olduğunu sorarlar. Karaca Ahmed her yere baktığını ama o ereni göremediğini, sadece Sulucakarahöyük'te bir güvercinin yalnız başına durduğunu, onu görünce korkuya kapıldığını, aradıkları erenin o güvercin olabileceğini haber eder.

Erenler arasında Bâyezid-i Bestâmî'nin halifelerinden Hacı Denizli, doğan donuna bürünüp güvercini avlamayı teklif eder. Hacı Denizli tarif edilen yere gidip güvercini görünce hemen pençeleriyle üzerine doğru gider. Bu sırada insan suretine anında bürünen Hünkâr, doğanı yakalayıp yere çarpar. Bir müddet kendine gelemeyen Hacı Denizli, yaptığının büyük hata olduğunu söyler ve tacını onun önüne koyarak af diler. Hünkâr ise Anadolu'ya mazlum bir hayvanın suretinde geldiğini söyleyip "Er ere bunu yapar mı?" diyerek sitemini ifade eder. Sonra gidip diğer erenlere olan biteni anlatmasını ve davetini haber vermesini tembihler. Bunu işiten erenler Hacı Bektaş'ın ayağına gitmeye karşı çıkınca Hünkâr mana aleminden onların çerağlarını söndürür. Yedi ila kırk gün boyunca yakamazlar. Akabinde ayakları altından seccadeleri de çekilir. Erenler, yaptıklarının farkına varıp Hacı Bektaş'ın dergahına giderler. Vardıklarında, seccadelerinin Hünkâr'ın huzurunda olduğunu görürler. Özür dileyip el öperler. Sonra kim olduğunu, nerden geldiğini ve icazetini sorarlar. Hünkâr, kendi hakkında onların bilmesi gereken herşeyi anlatsa da ispat isterler. Hemen gökyüzünden dumana benzer bir şey süzülerek aşağıya doğru iner. Yeşil sayfa üzerine beyaz yazıyla yazılmış yeşil bir icazetnamesini onlara okuyunca hepsi ikna olup tacını çıkarır, Hünkâr'ın önüne koyarlar. O da taçları tekrar giydirir. Erenler müsaade alıp yerlerine dönerken onar müridini hizmet için Hünkâr'ın dergahına bırakırlar.

Hacı Bektaş ve Tapduk Emre

Anadolu erenleri Hünkâr'ın büyüklüğünü anlayıp dergahına gitmeye karar verdiklerinde, aralarında bulunan Emre adında bir eren gelmek istemez. Hacı Bektaş'ı erenler meclisinde görmediğini, nasip dağıtılırken orada bu isimde birini duymadığını söyler. Mana aleminden Emre'nin sözleri kendisine malum olan Hünkâr, yardımcısı Sarı İsmail'i Emre'ye gönderip yanına çağırtır. Emre gelince Hünkâr, Anadolu erenlerinin yanındayken söylediği sözü hatırlatır ve erenlere mecliste nasip dağıtan eli sorar. Emre ise yeşil perde ardından erenlere nasip dağıtan eli gördüğünü ve içinde nurlu bir ben olduğunu söyler. Hünkâr bunun üzerine avucunu açıp beni gösterir ve gördüğünün bu olup olmadığını sorar. Meğerse erenler divanında nasip dağıtan Hacı Bektaş'tır. Dehşete kapılmış bir şekilde Hünkâr'ın ellerine kapanan Emre "Tapduk sultanım! Tapduk efendim! Tapduk Hünkârım!" demeye başlar. Hemen tacını çıkarıp Hacı Bektâş'ın önüne koyar. Hünkâr ise tacı tekbirledikten sonra yeniden Emre'ye giydirir ve bu olaydan sonra artık Tapduk Emre adıyla anılır.

Hacı Bektaş ve Dulkadirli İbrahim Hacı

Hacı Bektaş bir gün kırda gezerken bir çoban koyun otlatmaktadır. Hünkâr'ın velayet kokusunu alan koyunlar onun peşinden gitmeye başlayınca çoban, koyunları geri çevirmek için ne kadar uğraşsa da sonuç alamaz. Sonra düşünüp koyunlar bu kişinin peşinden gidiyorsa keramet ve velayet sahibidir diye kendi kendine karar verir.

Hünkâr'ın yanına gidip ondan nasiplenmek istediğini beyan eder. Hünkâr da börkünü çıkarmasını ister. Çoban geyik derisinden yapılmış börkünü verir. Hacı Bektaş börkü tekbirleyip giydirir, sırtını ve gözünü sıvazlar. O andan itibaren göz perdesi kalkmış, velayet sahibi bir eren olur. Hünkâr, Bozok ve Üçok'u ona yurt olarak verir ve çobanlığa devam etmesini söyler. Bu andan itibaren kimin bir derdi olsa ondan himmet, imdat ister.

İbrahim Hacı vefat ettikten sonra Dede Garkın oğulları gelip bu geyik derisi tacın Dede Garkın'a ait olduğunu, onun alametinden sayıldığını söyler. İbrahim Hacı oğulları ise hikâyeyi nakledip tacı Hacı Bektaş'ın giydirdiğini anlatırlar. Onlar da Bektaşî tacının elifî ve Hüseynî olduğunu, geyik derisi tacın Dede Garkın'a ait olduğunu deyip tacı götürürler.

Hacı Bektaş ve Bahaeddin Bostancı Çelebi

Hacı Bektaş zaman zaman Hızır Nebî ile buluşup sohbet eder. Bir keresinde bir bostanın yakınında sohbet ederlerken o sırada bostanda görünen bostancıya Hünkâr seslenip olgunlaşmış bir kavunu getirmesini rica eder. O aylar ise henüz olgunlaşma mevsimi değildir ve bostancı henüz kavunların olmadığını, olduğunda ikram edeceğini söyler. Hünkâr, "Bir gez bak bakalım belki olgunlaşan bir tanesi vardır." deyince, bostancı ikinci defa aynı cevabı verir. Bunun üzerine Hızır Nebî, erenlerin sözlerini reddetmenin iyi olmadığını hatırlatır. Bostancı, konuştuklarının normal insanlar olmadığını anlayınca, korku, endişe ve içine düşen bir ürpertiyle bostanı gezip kavun arar. Ararken bir kökten üç olgunlaşmış ve çok güzel kokan kavunların çıktığını görür. Gördüğüne şaşıp kalır çünkü bunca zamandır bu işi yapmaktadır ama vaktinden önce böylesi güzel kavunun çıktığı görülmemiştir. Kavunların ikisini alıp birini Hünkâr'a diğerini Hızır Nebî'ye verip, üçüncüsünü de ailesine ikram edeceğini söyler. Hacı Bektaş ile Hızır Nebî, "Peki öyle olsun." deyip oradan giderler. Bostancı çok geçmeden üzülür. Mademki erenler yakınına kadar gelmiştir, öyleyse onların maneviyatından faydalanmamak, el öpmemek, nasip almamak da nedir? Bu üzüntüyle evine dönen bostancı, gördüğü manzara karşısında şaşırır. Hacı Bektaş ile Hızır Nebî de oradadır. Hemen özür dileyip onların eteğine sarılır. Kavunlar kesilir ikram edilir ve erkâna uygun bir şekilde bostancı hazırlanıp tac giydirilir. Onlar evden

ayrıldıktan sonra Bostancı Çelebi durduğu makam üzere yaşamış ve Kayseri'de pek çok kerametiyle bilinmiştir. Vilayetname onun türbesinin Kayseri'de olduğunu bildirir.

Hünkâr'ın Kutlu Melek (Kadıncık Ana'ya) Misafir Olması

Çepni boyunun büyüklerinden Yunus Mükri adında âlim bir kişi vardır. Sulucakarahöyük'e yakın Yukarı Kayı denilen yere yerleşir. Sulucakarahöyük'ü imar eden kişi Sulan Alaaddin'in adamlarından ve Çepnilerden Yunt Bent adında biridir. Aynı boydan Yunt Bent'le beraber buraya yerleşen başka biri ise Gevherveş'tir. Yunt Bent ölünce buraya defnedilir. Gevherveş'in bir yakını başka bir zaman vefat eder fakat defnetmeye ehil olan Yunus Mükri'den başka kimse yoktur. Lakin üç gün boyunca ona ulaşamadıkları için defin gerçekleşmez. Üç gün sonra Yunus Mükri eve gelir ve durum kendisine haber edilince defin işlerini halleder. Bunun üzerine Gevherveş, ona "Bizim yol göstericimiz olun." diye ricada bulunur. Yunus Mükri de Sultan'ın huzuruna çıkıp olan biteni anlatır ve Sulucakarahöyük'e yerleşmek için yurt ister. Sultan ona berat verir. Bir müddet sonra Yunus Mükri de vefat eder. Ardında ise Süleyman, İbrahim, Sarı ve İdris adında dört evladını bırakmıştır. Sarı ile İdris âlim yetişmiş, diğerleri okuma yazma bilmez, kişilerdir.

Bir vakit sonra İdris, Çepnilerden Kutlu Melek adında, Kadıncık da denilen bir kızla evlenir. Bir gece uyurken Kadıncık aniden irkilerek uyanır. Ne olduğunu soran kocasına bir rüya gördüğünü, ilim sahibi bir kimse olduğu için yormasını ister. Kadıncık rüyasında eteğinden girip koynuna çıkan Ay'ın yakasından çıkmaya çalıştığını fakat müsaade etmeyip yakasını tuttuğunu; elbisenin kollarından çıkacakken kollarını tuttuğunu, eteğinden çıkacakken ise yere

oturduğunu gördüğünü anlatır. İdris, "Güneş peygamberlere ay ise erenlere tabir olunur." der. Yorumuna gelince, bir çocuk doğuracak ve o da velilerden olacaktır. O güne kadar ise çocuksuzluk çektiğini göz önüne alan İdris, bir erenin nazarıyla, himmetiyle gebe kalacağını söyler.

Bir gün Kadıncık köydeki hanımlarla pınar başında çamaşır yıkamaya gider. Oradan Hacı Bektaş geçmektedir ve hanımlara yiyecek bir şeylerinin olup olmadığını sorar. Kazanda kaynattıklarının su olduğunu, yanlarında yiyecek namına bir şey bulunmadığını söyleseler de Kadıncık hemen eve gidip küpten aldığı yağı ekmeğe sürüp getirir. Hünkâr bunun üzerine "Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin." diye dua edip Sulucakarahöyük'teki mescide gider. Namaz sonrasında herkes evine çekilir fakat kimse Hünkâr'a kim olduğunu, kalacak yerinin olup olmadığını sormaz. Haliyle davet edilmeyince Hünkâr geceyi mescitte geçirir.

Kadıncık ise çamaşırdan dönmüştür. Kaynanası ise küpteki yağın nereden arttığını gelinine sorar. Kadıncık da yağın artmasındaki sebebi keramete bağlayarak olan biteni anlatır. Bu sırada kocası İdris namazı kılıp eve gelmiştir. Kadıncık yaşananları kocasına da anlatır. İdris, bu kerameti gösterenin mescitte gördüğü kişi olduğuna kanaat getirir fakat eve davet etmediği için pişmanlık yaşar. Yattıktan sonra sebepsiz yere uykudan uyanır. Bir hikmeti olduğunu düşünerek giyinir, mescide gider. Görür ki mescidin içi aydınlıktır. İçeri baksa Hacı Bektaş ibadet etmekte ve başının üzerinde de çerağı yanmaktadır. Eve dönüp hanımına gördüklerini anlatır ve beraber mescide gidip Hünkâr'ı davet etmek isterler. Mescide varıp onu evlerine davet etseler de Hünkâr çileye başladığını, bu yüzden ayrılmayacağını söyler. Kadıncık eve gidip yemek hazırlar ve getirir ama Hünkâr bunu da reddeder. Sonra mescitten çıkar ve üç

büyük taş görür. Hünkâr burada da çile çıkarır. Yine davet alır fakat reddeder. Ardından Arafat Dağı'ndaki çilehaneye gelir. Parmağını yere batırır ve yerden bir su çıkar. Bu su zemzemdir. Çile tamamlandıktan sonra Hünkâr'ı davet etme fırsatını yinelemek için ona yetişirler. Hünkâr, sevenlerinin çok olduğunu, daveti kabul etmesi halinde ziyaretçilerin artacağını ve sıkıntı çekeceklerini söyler ama İdris ile Kadıncık mallarını ziyaretçilere harcamaya gönüllüdür.

Daveti kabul eden Hünkâr, Kadıncık'ın evinin yakınına bir halvet yeri seçer. Kimi zaman Kadıncık'ın evinde kimi zaman çilehanededir. Bir gün Kadıncık'ın evinde namaza durmuşken yanındaki duvar yıkılacak kadar eğilir. Kadıncık da bir kaza çıkmaması için Hünkâr'a duvarın eğildiğini, yakınında durmamasını rica eder. Hacı Bektaş duvara nazar edip "Dur!" der ve o duvar eğik haliyle diğer duvarlar yıkılmasına rağmen ayakta kalmıştır.

Onun evinde kalırken Hacı Bektaş pek çok keramet göstermiştir. Onlardan biri şöyledir: Hünkâr, Kadıncık'ın evinde kalırken buzağıları, inekleri gütmeye gelen bir kadın, bir gün bir işi çıkınca Hünkâr'dan yardım ister. Buzağıları inekleri gütmesini ama buzağıların inekleri emmemeleri için bir araya getirmemesini ister. Hacı Bektaş ricayı kabul eder. Kadın bir müddet sonra geldiğinde ineklerle buzağıları bir arada görür ve çok bozulur. Hünkâr'a sitemle söylenir. O da, bir araya gelmelerine aldanmamasını, buzağıların süt emmediğini söyler. Kadın da yine sitemle, kızgınlıkla söylenir. Fakat üç gün boyunca ineklerle buzağılar kadının gözetimindeyken bir arada olsalar da buzağılar inekleri emmez. Buna şaşıran kadın gidip Kadıncık'a yaşadıklarını anlatır. Kadıncık da Hacı Bektaş'ın kerameti sebebiyle olduğunu söyler.

Bir gün yine misafirler geldiğinde Sarı İsmail Hünkar'ın emriyle Kadıncık'ın yanına gidip misafirlere ikram edecek birşeyler hazırlamasını rica eder. Kadıncık ise üzerindeki elbiseden başka bir şey kalmadığını söyleyip kazana girer. Üzerindekini çıkarır ve pazarda satılması için Sarı İsmail'e verir. Adet olduğu üzere misafirlere Kadıncık mutlaka hoş geldin demeye gelir fakat üzerinde elbise olmadığı için o gün gelemez. Hünkar, Sarı İsmail'e Kadıncık'ı çağırmasını söyler. O da denileni yapar ama Kadıncık hala kazanın içinde, elbisesiz olduğu için çıkamayacağını belirtir. Sarı İsmail gidip Hünkar'a durumu izah edince yanındaki dolaba elini uzatan Hünkâr bir bohça çıkarır ve Kadıncık'a teslim etmesi için Sarı İsmail'e verir. Kadıncık bohçayı açınca fevkalade güzellikte elbiseler olduğunu görür. Giyinip hoş geldin demeye gider. Sonra Hünkâr, Kadıncık'a eteğini açmasını söyler. Elini seccadenin altına atıp bir kese altın çıkarır ve eteğine koyar. Ne zaman ihtiyacı olursa gelip söylemesini ister.

Hacı Bektaş ne zaman elini yıkasa, abdest alsa, Kadıncık o temizlik suyunu dökmek yerine içmeyi tercih eder. Yine bir gün Hünkâr abdest alırken burnu kanar. Kanı durdurup abdesti tamamlayınca kanlı suyu dökmesi için Kadıncık'a verir. O da her zaman yaptığı gibi bu suyu da içer ve leğeni içeri getirir. Hünkâr ona bakıp suyu içip içmediğini sorar. Kadıncık da suyu içtiğini söyler. Hünkâr onu manevi bakımdan muteber olacak çocuklarla müjdeler. İlk doğan çocuk ölür. Sonraki doğanın adını Habib koyarlar. Diğer doğanın adını Mahmud koyarlar. Üçüncü çocuk doğup müjdesi Sarı İsmail tarafından verilirken Hızır Nebî oradadır ve Hacı Bektaş bu anın hürmetine çocuğa Hızır Lâle adını verir. Habib büyüyüp evlilik çağına gelince bir bey kızı beğenirler. Kızın babası isteyeceği altınları karşılayıp karşılayamayacağını sorar. Hacı Bektaş istenilen altınları o dolaba

elini atıp çıkarır. Habib'i böylece evlendirirler. Mahmud ise tam bir velayet adamıdır. Nefesi, sözü çok kuvvetlidir. Ne murat etse olur. Hacı Bektaş "Bir kında iki kılıç durmaz." der ve gidip baktıklarında Mahmud'un vefat ettiğini görürler.

Murada ermek, sabır iledir.
Kendini tanımayan, Yaradan'ı da bilemez.

Hünkâr Hakkında Çıkarılan Dedikodu ve Nureddin Hoca

Bir gün İdris'in kardeşi Sarı, köy halkına Hünkâr ile Kadıncık arasında bir münasebet varmışçasına üzeri örtülü bir şekilde dedikodu yayar. İdris'e de fitne vermek için evine aldığı kişiyi kovmasını tavsiye eder. Bunu duyan İdris, misafirinin velayet sahibi olduğunu, nice keramet gösterdiğini anlatır ama Sarı bunların hiçbirine inanmaz. Bunun üzerine Sarı İsmail, Kırşehir'deki sancak beyi Nureddin Hoca'ya giderek Hünkâr'ı şikayet eder. Nureddin Hoca birini vazifelendirip gerekli ikazın yapılması için gönderir. Görevli, yola düşüp Sulucakarahöyük'e giderken pınar başında bir derviş görür ve şikayet edilen kişinin o olduğuna kanaat getirip şehri terk etmesini söyler. Hünkâr ikazı kabul etmeyince görevli durumu haber eder. Nureddin Hoca atına atlayıp yola düşer. Söz konusu pınar başına gelip bakar ki şikayet edilen derviş orada oturmaktadır. Fakat hiç adeti olmadığı üzere bıyıkları ve tırnakları uzundur Hünkâr'ın. Sünnete uygun olmadığı için yadırgar ve yanına varıp bıyık ve tırnağın neden uzun olduğunu sorar. Hünkâr, karşısındakinin gönlüne endişe vermek için aslında bunu keramet olarak göstermiştir. Cevaben şahin çeleksiz ve pençesiz olmaz der. Sonra Nureddin Hoca, öğlen vaktinin girdiğini, abdest alıp namaz kılmak gerektiğini söyler. Hünkâr da abdest için su ister. Askerler bir maşrapaya su doldurup getirir. Hacı Bektaş suyu dökerken keramet gösterir ve su kızıl renkte akar. Bu kanlı suyla abdestin alınmayacağını söyler. Nureddin Hoca da yolda gelirken kuş kuşladıklarını,

kanın oradan bulaşmış olabileceğini anlatıp kendi elleriyle su doldurmaya gider. Kendi elleriyle maşrapayı yıkar, suyu doldurur, getirip Hünkâr'ın ellerine dökmeye başlar. Dökülürken su yeşil ve kızıl bir renge bürünür. Nureddin Hoca bunun bir sihir olduğuna kanaat getirip şaşkın ve tedirgin bir üslupla Hünkâr'a yarından tezi yok derhal orayı terk etmesini söyler. Hünkâr da yarın olunca Nureddin Hoca'nın yakalanmasını, çocuklarını görmeye fırsatı kalmadan yaş deriye sarılmasını, bir yere götürülüp bir torba toprak ile bir avuç arpaya canını kurtarmak için muhtaç olmasını beddua gibi iletir. Nureddin Hoca bunu işitince yarın bu dedikleri olmazsa, yapacakları konusunda tehdit eder.

Geceyi geçirdikten sonra Kırşehir'e dönmek için yola çıkan Nureddin Hoca, Arkadca nehrine abdest almak için yanaşır. Namazını kıldıktan sonra uzaktan yedi askerin geldiğini görür. Askerler Nureddin Hoca'nın kendisi olup olmadığını sorup olumlu cevap alınca, Nureddin Hoca'yı evine gidip çocuklarını görmeye fırsat vermeden padişahın emriyle tutuklarlar. Emre göre yaş bir deriye sarıp padişahın huzuruna götürürler. Sultan Alaaddin'in duvarlarını kireçle sıvattığı bir zindanı vardır. Kime öfkelenirse onu buraya atar, en az üç sene çıkartmaz. Kişi çıksa da kirece bakmaktan gözleri kör olur. Nureddin Hoca zindana atılınca Hünkâr'ın sözlerinin gerçekleştiğini anlar ve pişman olur. Son sözü aklına gelir ve zindancıdan biraz toprak ve arpa ister. İstekleri gelince zindana toprağı serpip arpayı da ona ekerek sulamaya başlar. Arpalar büyür ve kirece bakmak yerine onlara bakarak kör olmaktan kurtulur. Hapis süresi dolunca Sultan'ın huzuruna çıkarılır. Kör olduğu beklense de gözleri sapasağlamdır. Sultan da bunun üzerine onu Acem iline sürgüne göndererek Anadolu'ya girişini yasaklar. Nureddin Hoca ömrünü orada tamamlar. Cenazesini Kırşehir'e getirip defnederler.

Sarı'nın Hünkar'la İlişkisi ve Akıbeti

Köyde o dönemde yedi hane vardır. Herkes kendi işini ya kendi görür ya da nöbetleşe hallederler. Hayvanları gütmek için de çoban tutmayıp her gün bir kişi vazifeyi üstlenip çobanlık yapar. O gün sıra İdris'e gelmiştir fakat bir işi olduğu için müşküle düşer. Hacı Bektaş, İdris'in halini anlayıp çobanlık vazifesini bugün onun yerine kendisi yapacağını, işini görmesini söyler. İdris ısrarla Hünkâr'a çobanlık yaptırmak istemediğini niyazla söylese de Hünkâr dediğini yapar ve sığırları alıp otlatmaya götürür. O arada Sarı, iki öküzüyle birlikte gelip hayvanlarını sürüye katmak ister. Hünkâr ise onun hayvanlarına emanetçi olmayacağını, bırakıp giderse kurda yem olmasından sorumlu olmayacağını anlatır. Sarı, çobanlığın sırayla yapıldığını, sıranın İdris'te olduğunu, hayvanlarını sürüye katmanın hakkı olduğunu savunur. Hünkâr yeniden ikaz eder ama Sarı kulak asmayıp hayvanlarını sürüye katar. Hacı Bektaş ise orada bulunan beş taşa, "Söylediklerimin şahidi olun, ben bu adamı ikaz ettim." diye telkinde bulunur. Akşam olup hayvanlar köye getirilince Sarı, iki öküzünü göremez. Hünkâr da kurtların yediğini söyler. Öfkesinden Hacı Bektaş'a çıkışıp iftiraya yeltenince herkesin önünde Hünkâr şahitlerinin olduğunu, hep beraber şahitlere gidip danışalım diye teklif eder. Hayvanların otladığı yere gelindiğinde Hünkâr, oradaki beş taşa "Olan biteni anlatın." der. Taşlar tek tek konuşmaya, Sarı'nın haksızlık ettiğini anlatmaya başlar. Sarı böyle bir kerameti görmesine rağmen velayete itibar

etmeyip söylenerek evine gider. Köy halkı da Hünkar'a bir daha gönülden bağlanarak yüz sürerler.

Sarı, Hünkar'ın pek çok kerametini görmüş olsa da ona karşı benlik arzularının tesirinde kalır, kötü niyet beslemeye devam eder. Hacı Bektaş da bunu gayet iyi bilmektedir. Fakat erenlerin gönlü yüce olduğu için bir gün kış günü karlar her yeri kapladığı sırada Sarı'ya "Gel biraz yürüyüşe çıkalım." der. Teklifi kabul eden Sarı'yı elma bahçesine götürür. Sohbeti kesip Sarı'ya, şu ağaçtan bir elma kopar da yiyelim diye teklifte bulunur. Sarı, kış vakti karlar ağaçları kaplamışken, mevsimi değilken nereden bulacağım elmayı diyerek tepkili bir cevap verir. Hünkâr da ısrarcı olmadan besmele çekip ağaca çıkar. Ağaçta attığı her adımda karlar erir, ağaç çiçek ve meyve verir. "Bak ne kadar güzel elmalar yetişmiş Sarı." diyerek ona laf verince Sarı başını kaldırır. Gözü, Hünkar'ın istemsiz bir şekilde edep yerine isabet eder fakat orada biri beyaz diğeri kırmızı iki gül vardır. Kalbine bıçaklar saplanmış, başından aşağı kaynar sular dökülmüş gibi pişmanlık ateşinde yanmaya başlar, bunca zaman haksızlık ettiğini anlar. Hünkar'dan af diler. Hacı Bektaş da sitemle, görene kadar inanmamaya devam ettiği için "Koltuğun kabarıp şişsin, sarı sular çıksın." der. Sarı, ne kadar af dilese de Hünkâr "Ok atıldı çare yoktur, aklını önceden başına toplaman gerekirdi." karşılığını verir. Köye dönerler ve Sarı herşeyi olduğu gibi anlatır. İnsanların Hacı Bektaş'a olan itimadı, sevgisi, hayranlığı tazelenip ellerini öperler. Toplanan elmaları dağıtırlar ve kim bunlardan yediyse hastaysa şifa bulur, fakirse zengin olur. Sarı'ya gelince, ömrünü Hünkar'a hizmetle geçirir fakat ahir ömründe vücudu şişmeye başlar. Koltukaltında bir kabarma olup ve sarı sular akar. Ardından da can verir. Rivayet odur ki Sarı'nın neslinden olanlar bu hastalığa hep kapılmıştır. Kimin koltukaltından sarı su akarsa, öleceğine inanılır ve kefeni hazırlanır. Onun nesli ne azalır, ne de çoğalır.

Develili Akça Koca

Hacı Bektaş bir defasında dervişleriyle beraber Develi'den geçerken buranın erenlerinden olan Akça Koca'yı ziyaret etmek ister. Evlerinin yakınından geçerken kapılarını çalıp niyetlerini evin hanımına bildirirler. Fakat Akça Koca'nın karısı öyle ketum öyle katı kalplidir ki gelen kimdir nedir nicedir demeden "Sizden bıktık, rahatsızlık veriyorsunuz, maksadınız Akça Koca'ysa burçak tarlasındadır, gidin görün." diyerek tersler. Hacı Bektaş ve dervişleri tarlaya gittiklerinde beli iki büklüm olmuş Akça Koca'yı burçak toplarken görürler. Selamlaştıktan ve halleştikten sonra Hünkâr, neden zahmete girdiğini, bir nefesle burçakları toplamadığını sorar. Akça Koca tevazuyla, "Nefes erenlerindir." der. Hünkâr da kerametle anında burçakları toplar. Akça Koca ise tebessümle, bize emeğimizin karşılığı yeter, diyerek karşılık verir. Hacı Bektaş tekrar nefes verip toplanan burçakları eski haline getirir. Akça Koca evine davet edip onları misafir etmek istediğini söyleyince Hünkâr, karısından işittiği azarı anlatır. Akça Koca da, "Kırk yıldır ben onun kahrını çekerim, erenlerin gönlü yücedir, bir geceliğine sabredin, misafirim olun." diyerek ricada bulunur. Akşam dergâhta sohbet ederken Akça Koca beyaz bir bez getirir. Bezin ne olduğunu sorunca Akça Koca, karısının öldüğünü haber verir. Onu defnederler. Sonra güzel bir sohbet meclisi kurulur ve ertesi gün Hünkâr ile dervişleri Sulucakarahöyük'e dönerler.

Şeyh Necmeddin Kübra'nın İntikamı, Kara Donlu Can Baba ve Cengiz Oğlu Kâvus'un Müslüman Olması

Şeyh Necmeddin Kübra, astronomi ilminde büyük başarı sahibidir. Uzun yıllar üzerine çalıştığı bu ilim hakkında bir kitap yazmış ve eserini Bağdat padişahına sunmak için huzura çıkmıştır. Bağdat hükümdarı ise aklı noksan bir kimsedir. Akan suyu izlemekten muazzam zevk alır ve o sırada eline ne geçerse suya atar. Soranlara, "Bir şey atıldığında suyun çıkardığı sesi dinlemek keyif veriyor." cevabını verir. Bunun gibi nice kitabı dahi suya atmıştır. Necmeddin Kübra eserini ona takdim edince, elinde çok tutamamış ve suya kitabı atıvermiştir. Orada bulunanlar ve Necmeddin Kübra öylesine şaşırmıştır ki bu duruma, sebebini sorduklarında aynı cevabı almışlardır. Şeyh Necmeddin huzurdan çıkıp vezirlere sitem eder. Onlar da hükümdarın bu halinden şikayetçi olduklarını ama huyundan vazgeçiremediklerini anlatırlar. Şeyh Necmeddin son derece huzursuz bir şekilde saraydan ayrılır fakat içi kinle dolmuştur. Derhal Cengiz Han'ın huzuruna çıkar. Eğer yeteri sayıda asker verilirse, oğlu Kâvus'un Bağdat'ı ele geçirebileceğini söyler. Cengiz Han ise karşısındaki bu kişiyi tanımadığını, tanımadıklarına itibar etmediğini ve böyle bir işe girişmeyeceğini söyler. Şeyh Necmeddin ise derinliğe sahip olduğu ilmi açıklar. "Falan tarihte ay tutulması olacak, eğer dediğim çıkarsa bil ki ben emin olan kimselerdenim." der. Cengiz Han

da bu vaade olumlu bakarak vadenin dolmasını bekler. Tam denilen tarihte ay tutulmaya başlar ve Cengiz Han verdiği sözü tutarak oğluna binlerce asker verip Bağdat üzerine sefere yollar. Bağdat hükümdarı her ne kadar hazırlık yapsa da akın akın gelen ordulara baş edemez ve mağlup olur, Bağdat düşer. Kâvus, bu sefer gözünü Anadolu'ya çevirir.

Bu sıralarda Hacı Bektaş'ın yanına kara cübbeli kara sarıklı bir kimse gelmiştir. Diz çöküp Hünkar'dan nasiplenmek istediğini söyler. Hünkar ona taç giydirir ve o kişi velayet sahibi olur. Bu gelen kişinin adı Can Baba'dır. Velayeti aldıktan sonra Hünkâr, Kara Donlu Can Baba'ya Kâvus'un yanına gitmesi talimatını ve gereken neyse yapmasını, bir şey isterlerse çekinmemesi güvencesini verir. Görev, Kâvus'un Anadolu'ya girmesini yasaklamaktır. Can Baba, Kâvus'un huzuruna çıkıp Hünkâr'ın sözlerini tebliğ eder. Han'ın sarayında bir keşiş vardır ve ona danışırlar. Keşiş, gelen adamın imtihan edilmesini, başarılı olursa dediğinin yapılıp onun dinine geçilmesi gerektiğini söyler. Bundan dolayı en zor imtihanı seçerler. Üç gün boyunca altı yanan bir kazanın içinde, kapağı da kapalı bir vaziyette kalacaktır. Can Baba'ya teklif yapılır ve imtihandan geçmesi durumunda iman etmeleri sözüne karşılık kazana girmeyi kabul eder. Kazan hazırlanır ve Can Baba'yı içine koyup kazanın kapağını sıkıca kapatırlar.

Kâvus'un sarayında bunlar olup biterken Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş, Sarı İsmail'e saçının tıraş edilmesini ister ve dışarıya çıkarlar. Usturayı kullanıp saçı keserken Hünkâr bir anda "dur" der. Hemen eğilip yeri biraz eşeler ve "akpınarım" diye üç defa seslenir. Kazdığı yerden bir su çıkar. Suya, neden üç defadan sonra geldiğini sorar Hacı Bektaş. Akpınar da her nida edilişte farklı yerlerden aktığını, en sonunda buraya geldiğini anlatır. Hünkar, bu

suyun kendisinin yâreni olduğunu, her kim bununla yıkansa cehennem ateşinde yanmayacağını Sarı İsmail'e anlatır. Ardından avucunu suya daldırıp etrafa saçar. Saçılan sular yere düştükçe buharlar çıkar. Sarı İsmail yapılanın hikmetini sorunca, Hacı Bektaş bunu Can Baba'yı serinletmek için yaptığını söyler.

Kâvus'un sarayında üç günlük mühlet dolmuştur ve keşişin de onayıyla kazanın kapağını açarlar. Bakarlar ki Can Baba kazan içinde bağdaş kurmuş halde, biraz terli bir vaziyette oturmaktadır. Onun sağ salim kazandan çıkmasını hiç beklemedikleri için verdikleri sözü tutmamak için başka bir imtihan ortaya atarlar. Bu sefer devasa bir ateş yakılacak ve Can Baba ateşe girecek, ertesi gün çıkacaktır. Şayet sağ çıkarsa, herkes iman edecektir. Yok sağ çıkmazsa, zaten Can Baba öleceği için karşı taraf kazançlı çıkacaktır. Can Baba bu teklifin üzerine, daha önceki verilen sözün tutulmamasını sitemle anarak yeni bir teklif sunar. Buna göre Can Baba bu ateşe keşişle birlikte girecektir. Eğer kendisi hak olansa, keşiş yanacaktır; keşiş hak olansa, kendisi yanacaktır. Etrafındaki baskılara boyun eğmek zorunda kalan keşiş, Can Baba'yla el ele ateşe girerler. Ateşe yaklaşırken keşiş, Can Baba'ya onun hakikat eri olduğunu, kendisinin ise akıbetinin artık malum olduğunu, çocuklarının ona emanet olduğunu söyler ve ateşe adım atarlar. Ertesi gün Can Baba ateşten sağ salim çıkar ve Han'ın önüne keşişin parmaklarını koyar. "Keşiş sadece elini verdiği için parmakları yanmadı, gönlünü verseydi kendisi hiç yanmazdı." diyerek sözün tutulmasını ister.

Kâvus hanımının yanına gidip yaşananları anlatır. Hanımı da elinde çok etkili bir zehir olduğunu, ona içirip sağ çıkıp çıkmayacağını sınamaları gerektiğini, eğer sağ çıkarsa iman edeceklerini söz vermesini ister. Can Baba'yı Han'ın

hanımının huzuruna çıkarırlar ve kadın teklifini yapar. Tereddütsüz teklifi kabul eden Can Baba zehri içer ve canına hiçbir zarar gelmez. Onun artık marifet ehli olduğunu, hak dinin İslam olduğunu iyice anlarlar ve Kâvus ile hanımı başta olmak üzere sefere çıkan herkes Müslüman olur. Ardından Kâvus, müminlerin birbirine kılıç çekmesinin doğru olmayacağını bilerek Anadolu seferinden vazgeçer. Fakat geri dönüp babasının huzuruna varsa, kimseyi İslam'ın hak din olduğuna inandıramayacağını, maiyetinin cezalandırılacağını bilir. Hemen Sultan Alaaddin'e herşeyi anlatan bir mektup yazar ve kendisiyle askerleri için göçerevli yaşayacakları yurt yeri talep eder. Talebin olumlu karşılanması halinde tüm savaşlarda gerekli askeri desteği vereceğini söyler. Mektubu alan Sultan, oldukça sevinir ve onlara yurt verir.

Sarı Saltuk

Bir gün Hacı Bektaş bir çobanla karşılaşır. Ona el verip taç giydirir. Bu çobanın adı Sarı Saltuk'tur. Bütün himmetinin onunla beraber olduğunu, kendisine vazife verilince yapması gerektiğini söyler. Taç giydirip beline bir tahta kılıç kuşatır ve bir seccade verir. Yanına da iki derviş yoldaş olur. Bunlar Ulu Abdal ve Kiçi Abdal'dır. Kendisine görev verilince Sinop'a gider ve denize seccadesini serip "Erenler nereye dilediyse oraya gidelim." diyerek nasibine razı olur. Seccade Gürcistan tarafına doğru meyleder. Bu sırada Gürcistan kralı Gürleş adında biridir ve sahile yakın yerde ava çıkmıştır. Gözleri denize iliştiğinde uzaklardan bir şeyin geldiğini görürler. Maiyetiyle beraber neyin gelmekte olduğunu bir türlü kestiremezken gördükleri şey kendilerine doğru yaklaşır. İyice baktıklarında bir halı parçası üzerinde üç kişiyi fark ederler. Çok geçmeden Sarı Saltuk ve yoldaşları kıyıya gelir, seccadeyi silkeleyip karaya ayak basarlar. Gürleş, bu gelenlerin alelade kişiler olmadığını, manevî birtakım durumları olduğunu anlar. Onlarla tanışır ve kalesine davet eder. Misafirlerini güzelce ağırlayan Gürleş ve halkı müslüman olur. Sarı Saltuk onlara hüseynî külah giydirir. Sarı Saltuk ve yoldaşları ise buradaki vazifelerini tamamlamış olur ve tekrar seccadeyi sermek üzere Karadeniz kıyısına giderler. Rivayete göre Gürleş ve halkı bir müddet İslam üzere yaşamıştır fakat Gürleş'in vefat edip yerine oğlu geçmesinden sonra Gürcü halkı yeniden eski dinine dönmüştür. Tek yadigâr, Sarı Saltuk'ın onlara giydirdiği külahtır. Bu külah, halk dininden dönmesine rağmen başında kalmıştır.

Karadeniz kıyısına varıp seccade seren Sarı Saltuk, erenler nereye derse oraya gidelim diyerek nasibine düşeni bekler. Bu sefer seccade onları Dobruca'ya götürür. Burada Kaligra denen bir yer vardır. Kıyıya vardıklarında karşılarında bir kale görürler. Sarı Saltuk, yoldaşlarına kale kapısını tutmalarını söyler ve kendisi de kalenin duvarından tırmanmaya başlar. Elini hangi taşa atsa, taş onun eline uzanır. Ayağını hangi taşa atsa, taş hamur gibi yumuşar ve adımını sağlam atmış olur. Rivayetler bu taşların üzerinde Vilayetname'nin yazıldığı dönemlerde Sarı Saltuk'un ayak izlerinin görüldüğünü söyler. Çok geçmeden Sarı Saltuk kaleye tırmanır ama burada yedi başlı bir ejderha vardır. Meğerse bu ejderha kaleye çökünce, kalenin beyi ve halkı burayı terk etmiştir. Kale de Lazoğullarına aittir. Ne onlar ne de halkı Müslümandır. Sarı Saltuk yedi okunu çıkarır ejderhaya saplar. O da can havliyle kuyruğunu savurup Sarı Saltuk'u kavrar ve belinden iyice sıkıştırmaya başlar. Belindeki tahta kılıcın varlığını o anki endişe ve heyecanda unutan Sarı Saltuk, hemen erenlerden himmet ister. Bu sırada ise Hünkâr ile Hızır Nebî sohbet etmektedirler. Mana aleminden himmet nidası Hünkâr'a malum olunca Hızır Nebî'ye yardım etmesini rica eder. O da hemen Sarı Saltuk'un mücadele ettiği yere gider ve anında bir mızrak fırlatır. Mızrak ejderhanın adeta içinden geçer ve arka tarafından çıkarak bir kayaya saplanır. Ejderha iyice gücünü yitirince Hızır Nebî Sarı Saltuk'a kılıcını hatırlatıp şu ejderhanın başını kes der. Sarı Saltuk kılıcı unutup erenlerden himmet isteyerek onları yorduğundan dolayı mahcup olur. Hemen kılıcını çeker ve ejderhanın başını gövdesinden ayırır. Yine o dönem için rivayet edilmiştir ki Hızır Nebî'nin saplanan mızrağı o taşta bir iz bırakmış ve halen görülmektedir. Ejderha ölünce o muhitte bulunan bir çobana Sarı Saltuk beyin ve ahalinin haberdar edilmesini ister. Bey ve ahali ejderhanın öldüğünü gözleriyle görüp karşılarında bambaşka insanlar olduğunu

anlar. Hepsi birden Müslüman olur. Buradaki vazifesini de tamamlayan Sarı Saltuk, Sulucakarahöyük'e döner fakat o geldiğinde Hünkâr vefat etmiştir.

Yûnus Emre

Vilayetname'ye göre Yûnus Emre, Sivrihisar'ın kuzeyinde bulunan Sarıgök adlı bir yerde ikamet etmekte ve çiftçilikle uğraşmaktadır. O sene rüzgarlar çok sert estiği için ekinlerden mahsul alınamamıştır. Erenlerin dergahında insanlara yardımlar edildiğini işitince hayvanına alıç yükleyip Hacı Bektaş'ın tekkesine doğru yola çıkar. Vardığında orada bulunanlara durumu izah eder. Birkaç gün tekkede kaldıktan sonra dönüş yolu için hazırlanır. Halifeler gidip Hünkâr'a bir çiftçinin geldiğini, alıç getirip karşılığında buğday istediğini anlatır. Hünkar da "Gidip ona sorun, her alıca on nefes mi verelim yoksa buğday mı?" der. Yûnus kendisine anlatılanı dinleyince, "Ben nefesi ne yapayım, ailemin buğdaya ihtiyacı var." diyerek karşılık verir. Yeniden huzura çıkan halifeler, Yûnus'a Hünkar'ın aynı teklifi yaptığını iletir. Yûnus'un cevabı yine aynı olunca hayvanına buğday yükleyip uğurlarlar. Eve doğru yola çıkan Yûnus, köyün aşağısındaki bir hamamın hizasına gelince erenlerden gelen nefesi reddettiği için çok pişman olur. Çünkü buğday bitecektir ama sunulan nasip devam edici olacaktır. Derhal hayvanını çevirip dergaha yönelir. Buğdayı öküzünden indirip "Bana buğday gerekmez, himmet isterim." dediğinde halifeler hemen Hünkâr'a haber ederler. Hacı Bektaş ise "İş işten geçti, onun kilidinin ahahtarı Tapduk'a verildi, nasibi oradadır." diye cevap verir. Bunu işiten Yûnus, Tapduk Emre'nin dergahına gider, nasibini ister. Tapduk da nasibi alması için hizmet etmesi gerektiğini söyler.

Yunus dergâhın odun işini görmektedir. Her gün dağdan odun toplayıp dergâha getirmektedir. Odun toplarken ağacın yaşından kesmez, kurusundan alır; eğrisini ayıklar düzünü seçer getirir. Tam kırk sene bu hassasiyetle hizmetine devam eder. Bir gün şeyhin huzurunda Yûnus Emre ile Yûnus Güyende oturmaktadır. Tapduk Emre iki defa Güyende'ye konuşmasını söyler ama o hiçbir şey söyleyemez. Bu sefer Yûnus Emre'ye dönüp hazinenin kilidinin açıldığını haber verip "Sen söyle biz dinleyelim." der. Gönül gözü açılan Yûnus o anda manevî coşkunlukla şiirler söyler.

Mevlâna Celaleddin

Günlerden bir gün Sarı İsmail, Hünkar'ın yanına gelerek yıkanmak için su ısıttığını, dilerse odaya geçebileceğini söyler. Hünkâr ise şimdi bunun sırası olmadığını, derhal Mevlana'ya gidip onda bulunan bir kitabı alıp gelmesini emreder. Sarı İsmail hemen yola düşer. Gittiğinde onu Mevlâna karşılar. Selamlaşıp sarılırlar. Mevlâna, Sarı İsmail'e ne yaptığını sorar. O da gizlice su ısıttığını, Hünkar'ı yıkanmak için davet ettiğini, bunun üzerine bir kitabın alınıp gelinmesini emrettiğini söyler. Mevlâna bunu işitince, Hacı Bektaş'ın her gün önünden geçen yedi deniz sekiz ırmakta yıkandığını, onun başka suya girmeye ihtiyacının olmadığını anlatır. Bunu dinleyen Sarı İsmail, Mevlana'dan alması gereken kitabı sorar. Sarı İsmail'in yüzüne bakıp Mevlâna "Kitaptan murat zikrettiğimiz nasihattir, bir daha böyle yapma, erenlerin izzet ve faziletini gözle" der. Nasihatini alan Sarı İsmail tekrar tekkeye döner.

Hak güneşten daha zahirdir.
Arifler hem arıdır, hem arıtıcı.

Seyyid Mahmud Hayranî

Akşehir taraflarında Seyyid Mahmud Hayranî adında büyük bir Veli yaşamaktadır. O da diğer evliya gibi Hünkâr'ın şöhretini işitmiş ve ziyaret etmek istemiştir. Bir aslana binip yılanı da elinde kamçı yapan Hayranî, tekkeye doğru yola koyulur. Hünkâr'a onun gelişi haber verilince o sırada Alîler Sırtı denen yerde olduğunu öğrenir. Madem gelen canlıya bindi, biz de cansıza bineriz diyerek Kızılca Halvet'in yakınındaki kızıl kayaya binip dua eder. Kaya bir kuş gibi gökte uçmaya başlar ve Hayranî'nin bulunduğu mevkie gelir. Hayranî ve üç yüz dervişi Hacı Bektaş'ın bir kaya üzerinde geldiğini görünce onun manevî mertebesine şaşırır. Aslana binip gelmekle "Er nazarında küstahlık edepsizlik etmişiz." diyerek hemen bineğinden iner, yılanı serbest bırakır. Hünkâr da kayadan iner ve bir görüşme başlar. Hacı Bektaş ile Seyyid Mahmud Hayranî bir hafta boyunca dervişler ve halifelerle birlikte muhabbete oturmuştur. Kalabalık, tariflere sığmayacak kadar muazzamdır. Hayranî'nin geldiğini işiten halk da akın akın gelmeye başlar. Yemekler yenilir, semahlar yapılır ve vakit tamam olunca Hayranî müsaade ister. Hünkâr ona, geldiği yeri yurt verdiğini söyler ve dualar alarak Akşehir'e döner.

Ahî Evran

Vilayetname, Ahî Evran'a önemli bir yer ayırmıştır. Hacı Bektaş'la dört defa buluştuğunu anlatır. İlk menkıbe, Ahî Evran'ın manevî makamı ve halk içindeki yeri hakkındadır. Buna göre, Mevlâna Şems-i Tebrizî ile muhabbetlerini artırıp halkla görüşmeleri kesmeye başlayınca, başta ulema olmak üzere Sultan'ın huzuruna çıkıp şikayetlerini dile getirirler. Sultan'dan bir emirle Mevlana'nın Şems'le ilişkisini kesip yeniden kendileriyle alakadar olmasını isterler. Sultan ise Mevlâna gibi birinin kendisine velayet tahtında oturan Veli bir kimseden alacağı manevî eğitimi kesmeyeceğini, bunun son derece yanlış bir iş olacağını anlatan bir cevap verir. Şikâyete gelenler Sultan'ın müsbet cevap vermesini umarken böylesi bir karşılık alacaklarını hiç beklemez iken bir bakıma bu şehirde durulmaz diyerek Konya'dan Arabistan taraflarına göçe başlarlar. Sultan bu halden çok etkilenir çünkü kalkıp giden ulema, yarın Cuma namazı için okunacak ezanın Konya'da işitilmeyeceğini söyler. Oldukça kalabalık bir grubun gitmesi, Konya'da ilmî ve dinî hayatının olumsuz etkilenmesine yol açacağı için Sultan bir ulakla Sadreddin Konevî'ye ahvali haber eder. O sırada Konevî'nin dergahında verilecek bir yemek için hazırlıklar yapılmaktadır. Haberi alınca hemen dervişlerinden birini çağırıp falan yerdeki bağa gitmesini, oradaki bağbanı getirmesini söyler. Katırına atlayan derviş kırk adımda söylenen bağda kendini bulur. Bağın bağbanı Ahî Evran'dır. Onunla beraber Konevî'nin tekkesine aynı katırla kırk adımda gelirler. Huzura çıkan Ahî Evran, Konevî'den meseleyi dinler ve derhal göçen ulemayı Cuma namazına yetiştirmesi için görevlendirilir.

Ahî Evran kafileye yetişir ve onları geri dönmeleri konusunda ikaz eder. Fakat ulemanın niyetinden tek geri adım atma niyeti yoktur. Yollarına devam etmek üzere olunca Ahî Evran toprağa seslenip kafileyi tutmasını söyler. Kafile hareket edemez hale gelir. İnsanlar ve hayvanlar ayaklarından betona bağlanmış gibi kaskatı kesilir. Kendilerini bırakmaları durumunda Ahî Evran'ın teklifine riayet edeceklerini söz verirler ama toprağın bağından kurtuldukları anda sözlerinde durmayıp yola koyulurlar. Ahî Evran tekrar toprağa nida edip onları biraz daha derine çeker. Yine aynı şekilde söz veren kafile kurtulduktan sonra sözünde durmayıp önlerine bakar. Üçüncü defa fakat daha öfkeli bir şekilde toprağın onları tutmasını nida eder. Bu sefer toprak onları göğüslerine kadar içine çekince dördüncüsünde boğulacaklarını anlayarak verdikleri sözde dururlar. Kafiledeki ulema kuşluk vaktinde olduklarını, namaza yetişmenin imkansız olduğunu anlatınca Ahî Evran kerametiyle bir göz açıp kapamayla şehrin önüne getirir.

Vilayetnamede kerametiyle anlatılan Ahî Evran, Hacı Bektaş ile manevî makamca denk tutulur. Hacı Bektaş'ın namını işiten Ahî Evran onunla ortak bir noktada ilk defa görüşür. İkinci görüşmeleri yine ortak bir noktada, kırda gerçekleşir. Oturup sohbet ederlerken Ahî Evran önlerinde içmek, serinlemek ve abdest almak için bir pınarın ve altında gölgelenmek için bir ağaç olmasını diler. Hacı Bektaş eliyle bir yeri çizer ve oradan pınar çıkar. Asasını yere saplayınca gölgelice bir ağaç haline gelir. Onlar ayrılıp gittikten sonra bir adam gelip o ağacı odunluk için keser. Ahi Evran oğulları ise adamı başına gelebilecek olası musibetler için ikaz eder ve yaptığı işten vazgeçmesini söyler. Bu uyarıya kulak asmayan adam ölür, evi yıkılır ve oradan odun alanların sonları hep bir fenalıkla biter. Zamanla pınarın suyu kurur ama Vilayetname bu sohbet makamının yerinin belli olduğunu söyler.

Üçüncü görüşme için Ahî Evran Hacı Bektaş'ı kendi dergahında ağırlamak ister. Nezaket dolu daveti reddetmeyen Hünkâr, Kırşehir'e gider. Burada insanlar akın akın onun yanına, manevi halinden istifade etmeye, hayır duasını almaya gelir. Bu sırada da olağandışı bir hareketlilik olacağı için padişah tarafından bir müfettiş gönderilir. Gelişen bu yoğun gündem sırasında Hacı Bektaş, gelen kadıya neden geldiğini sorar. O da padişah emriyle teftişe geldiğini anlatır. Hünkâr, hakkıyla teftiş edip edemeyeceğini sorunca, kadı, "İşimin ehli olmasaydım buraya gönderilmezdim." biçiminde cevaplar. Sözün idrak edilmesini arzu edip her manasıyla anlaşılması için Hacı Bektaş manidar bir şekilde karşılık vererek "Bunca zamandır burda olmamıza rağmen hiç tam teftiş edemedik, hayrette kaldık, onun içyüzünü kavrayamadık." der. İşittiği sözden çok etkilenen kadı, bir anda aklı başından giderek bayılır. Üç gün sonra kendine gelip Hünkâr'a bağlanır.

Dördüncü buluşma, elma hediye etmek için yola çıkan Çırak'la da ilgilidir. Bir gün Kalecik kazasında Çırak adında bir kişi Hünkâr'a hediye edip duasını almak üzere bir çuval elma hazırlayıp yola çıkar. Kızılırmak'ın berisinde Armutlu denilen yere gelir. Hayvanını otlatmaya salıp elmaları ziyan olmadan erenlere iletsem diye düşünmeye başlar. Bu düşüncelerleyken uzanıp uykuya dalar. Uyanınca elmaların yerinde olmadığını görür. Uykuya daldığı sırada birinin elmalarını alıp gittiğini düşünür. Ne geri gitmek ne de tekkeye varmak çare verir der. İki arada bir derede kalmışken gözlerine ağırlık çöker ve yine uyur. Rüyasında Hacı Bektaş ona seslenir. O uyurken zahmet olmasın diye elmaları kendisinin gelip aldığını, taze iken kendisine ulaştığını haber verir. Sonra da uyuduğun yeter, yanımıza gel der. Çırak da uyanınca sıkıntısı gitmiş bir vaziyette Hünkar'a gider.

Hünkar, Ahî Evran ile Gülpınar denen her zamanki sohbet yerinde otururken Çırak oraya gelir. Selamlaşıp el öper ve yanlarına oturur. Derken yanlarına üç derviş gelir. Hünkar'ın ellerini öper ve Horasan Erenleri'nin selamını iletir. Selamı alan Hacı Bektaş, dervişlere "Ne zaman yola çıktınız?" diye sorar. Dün sabah yola revan olduklarını söyleyen dervişlere yedişer elma verip Horasan Erenlerine götürmelerini ister. Ardından Çırak'ı halifeler tıraş eder. Biat edip himmet aldıktan sonra yurduna dönen Çırak'ı gören bir sipahi nereden geldiğini sorar. Olan biteni dinleyince de Çırak'la dalga geçer fakat anında yere yığılır kalır. Kendine gelince Çırak'a o şeyhin nasıl biri olduğunu sorar. Çırak da Hünkar'ı anlatır. Bunun üzerine sipahi, "Senin anlattıklarına karşı ben maskaralık ederken tarif ettiğin surette bir kişi gelip yüzüme tokat attı, yakama yapıştı ve oturduğum yerden aşağı attı." der. Sipahi, Çırak'ın kılavuzluğuyla Hünkar'ın tekkesine gidip ona biat eder.

Molla Sadeddin

Aksaray'da Molla Sadeddin isminde birisi yaşamaktadır. Kayseri'de yaşayan bir muhibbini belirli aralıklarla ziyaret etmek için dört yüz talebesiyle yola çıkar, Tuz Köy denilen yerde köyün kahyasına uğrar sohbet eder. Yine bir defasında bu şekilde yola düştüğünde kâhyanın yanına gidip sohbet ederler. Sohbet sırasında kâhya, bir veliden ve kerametlerinden bahseder. Molla onun kerametlerini sorup öğrenir fakat kâhya bir bilgi daha verir. Cami cemaatine karışmadığını, mescide girmediğini, ibadetlerini hep dervişleriyle yaptığını anlatır. Bu kişinin hakkında tam bir bilgi sahibi olmak gerektiğini düşünen Molla, onu davet etmek ister. Sözü edilen kişi Hacı Bektaş'tır. Ona bir elçi gönderip davet ederler. Daveti kabul eden Hünkâr yola düşer. Bu sırada misafir edilecek evdeki cemaatten birkaç kişi, cemaati terk edenin selamı alınmaz deyip Hünkâr geldiğinde selamını almamak üzere anlaşırlar. Hacı Bektaş eve girince selam verir ama selamını kimse almaz, buyur edilmez ve yer gösterilmez. Kendiliğinden sekinin üzerine oturan Hünkâr, manen elini uzatıp Molla'nın boğazını sıkar, sekinin yanına getirir. Sonra kalbini sıkar ve üç damla kan akar. Molla o anda baygınlık geçirir. Herkes onu ayıktırmaya çalışır. Aklı başına gelen Molla, misafirin nerede olduğunu sorar. Baygınlık geçirdiği sırada ortadan kaybolduğunu söylerler. Molla da sekinin altında kan var mı diye sorar ve üç damla kan olduğunu görürler. Molla da bunun velayet gücüyle gösterilmiş bir keramet olduğunu anlar.

Tuz Köyü'ne başka bir zaman uğrayan Molla'ya yine Hacı Bektaş'ı davet etme konusunda fikir danışırlar. Bu sefer farklı bir tertip düşünmüşlerdir. Hacı Bektaş'ın kerametini sınamak için Hünkar'ın da oturacağı sofradaki yemekler tuzsuz yapılacaktır. Yeniden elçi gönderilir ve davete icabet edileceği haberi ulaştırılır. Hacı Bektaş gelince selam verip daha önce geldiğindeki yerine oturur. Molla bakar ki Hünkar'ın tırnak ve bıyıkları sünnete uygun olmayacak şekilde uzamıştır. Aslında Hacı Bektaş'ın böyle bir adeti de yoktur ama Nureddin Hoca'ya yaptığı gibi Molla'nın da kalbine bir şüphe ekmek, onu kalbindekiyle imtihan etmek için keramet göstererek bu suretle gelmiştir. Molla Sadeddin, "Keşke biri çıksa da bıyıkların ve tırnakların uzunluğunu sorsa." diye içinden geçirir. Kalbinden geçenler Hünkar'a malum olur ve Molla'ya dönerek "Biri çıksa da bıyık ve tırnağımızı kesse." der. Molla da oradakilere talimat vererek hemen keskin bir tırnak makası ister. Hünkar'ın tırnaklarını her kesmeye çalışmasında ateşlerin çıktığını görür. Ne yapsa kesemez. Sonra bıyıkları kesmek için makas istetir. Makası eline alıp bıyıkları kesmeye çalışır ama bıyıkları da kesemez. Bunun üzerine Hünkâr, bu bıyık ve tırnakları kesebilecek tek şeyin Türkistan Erenleri tarafından tekbirlenmiş olan makas olduğunu söyler. Sarı İsmail'den makası ister ve Molla'ya verir. Molla bıyığa makası vurup yalnızca bir kıl keser ve çeşmeden boşalırcasına bıyıktan kan akmaya başlar. Hünkâr, Molla'ya kestiği bıyığı yerine koymasını emreder ve denilen yapılınca kanın akması kesilir.

Bunun üzerine yemek yemeye geçerler. Hünkâr, yemeklerin tuzsuz olduğunu tadınca sebebini sorar. Oradakiler de civarda tuz olmadığını, kimsede tuz kalmadığını, uzaktan da getirmeye fırsat bulamadıklarını anlatıp köye himmetle bir tuz madeni vermesini isterler. Hünkâr da bir yer işaret edip oranın altında tuz madeni olduğunu söyler. Denilen

yere genç birisini yollayıp yoklatırlar. Gerçekten de işaret edilen yerde tuz madeni vardır. Yemek sırasında da Hünkâr bir anda ortadan kaybolmuştur.

Aradan geçen zamandan sonra Molla Sadeddin Aksaray'a gelir fakat kalbindeki Hünkâr muhabbeti artarak devam eder. Karar verir ona gideceğini ilan eder. Talebeleri hocalarını kınar ve böyle bir bidat ehline teveccüh etmemek gerektiğini savunarak yanından ayrılır. Sadece otuz öğrencisi onunla beraber gelmeyi kabul eder. Yolda giderlerken kendi aralarında konuşan talebelerin otuzu da Hünkar'a karşı kinlenip adını dahi ağızlarına almayacaklarına dair nikahları üzerine yemin verirler. Bu sırada Hünkâr ile Ahî Evran Gülpınar'da sohbet etmektedir. Talebelerin hali malum olunca onları ismini anacak hale getirmesini Ahî Evran'dan ister. O da yılan donuna bürünür. O gece talebelerin hepsi de ihtilam olur. Sabah yola düştüklerinde Kızılırmak'tan geçerken öğrencilerden biri suya girmesi gerektiğini söyler. Diğerleri de aynı isteği ilan edince otuzu birden suya girip gusül almaya başlar. Molla, talebelerin yıkandığını görünce o da suya girer. Suyun kenarında üst üste koydukları kıyafetlerinin üzerine yılan gelip kıvrılır. Eşyaları almaya gelen talebelerden biri yılanı görünce suya kaçar ve gördüklerini anlatır. Molla bu işte bir anormallik olduğunu sezer ve katırı yılan yemiş mi diye sorar, olumsuz cevap alır. İnsanın olduğu yere gelmeyen yılanın katıra da musallat olmayıp kıyafetlerin üzerinde durması elbette hikmet aranacak bir iştir. Talebelerine dönüp "Siz bir şey etmeseniz yılan musallat olmazdı." diyerek işin aslını öğrenmeye çalışır. Onlar da bir gün evvel verdikleri yeminden sonra gece ihtilam olduklarını anlatır. Molla işin sırrına vakıf olup öğrencilerini Hünkar'ın adını anmaya mecbur eder. Hep bir ağızdan adını andıklarında yılanın gittiğini görürler.

Giyinip yola düşerler ve Alîler Sırtı yakınlarına gelince Sarı İsmail onları karşılar. Talebelerin temiz bir kalp ile gelmeleri gerektiğini, aksi halde dönüp gitmelerini, yoksa başlarına bir zarar geleceğini söyler. Molla Sadeddin Hünkar'ın anadan doğmuş gibi her giysiden sıyrılıp gelmesi gerektiği mesajını algılar ve üzerindeki kıyafetleri çıkarıp peştamal örtünür. Tekkeye vardıklarında Sarı İsmail Hünkar'a haber götürür. Döndüğünde ise Molla'ya üzerini giyinmesi gerektiğini Hünkar'dan iletir. Sonra huzura varıp el öper. Otuz talebeyle beraber yanında durup sohbet ederler.

Namaz vakti gelince Molla ayağa kalkar. Hünkâr ne olduğunu sorunca abdest almak için kalktığını söyler. Hacı Bektaş, "Biz o abdesti almayız ama sen alırsan iyidir." der. Talebelerden birine ibriği verip pınardan su almasını ister. Su gelince Molla avucuna döker ama su yerine kan akar. Hünkar'a dönüp bu suyla abdest olur mu diye sorar. Hünkâr, bu suyla abdest almak doğru olmaz cevabını verir. Sonra ibriği başkasına verirler. Bu şekilde otuz talebe de suyu doldurup getirir ama su hep kan renginde akar. Hünkâr, Molla'ya dönüp, "Demek beş vakit namaz kılmak için öne geçmek istersin, oysa biz bu mülke geldik geleli er önüne geçip namaz kıldıracak er görmedik." der. Sonra iddia edercesine Molla'ya imamlık yapmasını söyler. Farza niyet edip tekbir aldıktan sonra gözünden perde kalkar ve Hacı Bektaş'ı Kabe'ye kadar karşısında görür. Sağında, solunda, yukarıda hep onu görür. Bir rekât namazı yedi gün sürünce Hünkâr rükûa gitmesini söyler. Sonra secdeye gittiğinde kırk gün boyunca secdede kalır, aklı başından gider. Secdeden doğrulunca iradesini yitirmiş halde bir nefes söyler. Bu hadiseden sonra Molla Sadeddin dünyaya dair neyi varsa terk edip Hünkar'a dervişlik yolunu seçer. Halifeler onun saçını tıraş edip kisve giydirirler.

Menkıbelerin geneli itibariyle gösterdiği bir gerçek vardır ki o da ilim sahibi, medreseli kimselerin kalem bırakıp mürşide bağlandıklarında çok çetin imtihanlardan geçmesidir. Molla Sadeddin onlardan biridir. Tüm yaşadıklarından sonra on sekiz sene boyunca Hünkâr'ın hizmetinde bulunur. Bir defasında yağmurdan sonra tekkenin çatısı akar. Hacı Bektaş, Molla'ya talimat verip mescidin önündeki taşla çatıyı tamir etmesini ister. Bu sırada şeytanî bir fiil Molla'nın kalbine düşüverir. "Bunca ilim, bunca emek, hepsi Hünkâr'ın gösterdiği kerametleri görmekle geride kalıp gitti; beni yapmakta olduğum işlerden uzaklaştırdı. Onun elinden kurtulmanın tek yolu onun ölmesidir" diye düşünür. Damı tamir ederken elindeki taşı Hünkar'ın başına atar. Hacı Bektaş "Ya Allah" diyerek taşa elini uzatır ve avuçları arasında hamur gibi olur. Çok büyük bir sitemle Molla'ya "Said, yüzün kara olsun. Gönlümdekini dilime getirdin. Senin mezarın ziyaret, toprağın kefaret olmasın. Yetmiş kere seni rahmet suyuyla yıkadım, dişinin kovuğundan mürekkep karasını gideremedim. Gel in. Islah olmazsın hey merdek hey" sözleriyle hitap eder. Sonra onu Aksaray tarafına sürgün ederler. Susadı namındaki yere gelince yaptığına çok pişman oldu. Tek ayak üzerinde kırk gün edep üzere durdu. Kırk yedinci gün bir grup insanın geçtiğini görür. Onların Hünkar'ın tekkesine gittiğini öğrenince, eşeğin kuyruğuna sakalının bağlanıp götürülmesini minnetle rica eder. Denilen yapılır ve tekkeye varılır. Sarı İsmail bunu görüp şaşırır. Molla ise çok pişman olduğunu, Hünkar'ın tekrar kendisini kabul etmesini ister. Sarı İsmail bir akıl verir. Kızılca Halvet yoluna gitmesini, yere yatmasını ve Hünkar'ın üzerine basınca onu tanıyacağını söyler. Molla denileni yapar ve Hünkâr ona basınca "Kimdir bu?" diye sorar. Sarı İsmail yerde yatanın Molla Sadeddin olduğunu söyler. Hacı Bektaş da "Bizim Saidimiz mi?" diye sorunca hatanın affedildiğine bir işaret sayılır. Sonra Hacı Bektaş, karada kırk günlük

çileyi tamamladığını ama üç çile de suda geçirmesi gerektiğini söyler ve bir leğen içine su doldururlar. Molla içine girer ve kırk gün sonra örtüyü kaldırıp bakarlar ki leğende kimse yoktur. Sonraki kırkıncı gün baktıklarında leğende bir bebek görürler. Üçüncü kırkın sonunda ise leğende Molla Sadeddin esas suretinde görünür. İşte bu Molla Sadeddin, Makâlât'ı Türkçeye çeviren kişidir.

Molla Sadeddin'e pek çok keramet gösterilmiştir. Bunlardan birisi Hünkâr'ın vakit namazlarını tayy-i mekân ederek Kâbe'de kılmasıdır. Bir defasında Molla Said Hünkar'ın elinden tutmuş ve kendini anında Mekke'de bulmuştur. Kırk gün sonra tekkeye yine Hünkar'la dönmüştür. Kerametler arasında en ilgi çekici olanı şudur: bir defasında Sarı İsmail dışardan iki yeşil yaprak getirip birini Hünkar'ın diğerini Molla'nın önüne koyar. Bu bir semboldür, bir izin isteme şeklidir. Peymançeye geçen Sarı İsmail'e Hacı Bektaş, gönlündekini söylemesine müsaade eder. O da Molla'ya sormak istediği bir şey olduğunu söyler ve sorar: "Adım Said değil iken cümle müşkil hall iken / Bir ayet okumuşam Hünkarın esrarından diye bir nefes okudu. Madem nasibini ezelden biliyordu, o halde bunca imtihan bunca dedikodu, bunca tecrübe nedendir? Molla da peymançeye geçip cevap verir: Eğer ben bunları yapmasaydım Hünkar'ın hünkarlığı malum olmazdı. Bunca keramet, velayet benim sebebimle malum oldu. Ben böyle yapmasaydım bunlar açığa çıkmazdı." Bu sözü işiten Hünkâr, Molla'nın söylediklerini onaylar.

Osman Gazi

Vilayetname, Hacı Bektaş ile Osman Gazi arasındaki münasebete değinmeden önce Osman Bey'in babası ve amcalarından, Selçuklu'nın yaptığı fetihlerden söz eder. Bir keresinde Bursa'nın fethi için ordular hazırlandığında iç isyan ve yağma sebebiyle Sultan seferi bırakıp isyan bölgesine hareket etmek ister. Tabii bu durumda arkasında bırakacağı orduyu komuta edecek birini bırakacaktır. Ona, Kayı boyundan üç kardeşin adını verirler. Aydoğmuş, Erdoğdu ve Gündüz Alp'i ordua vekil tayin eder. Daha sonra başarılarından dolayı Aydoğmuş Alp'e sancak beyliği verilir. Vazifesini hakkıyla yerine getirir ve bir müddet sonra vefat eder. Onun yerine geçmek ve izin almak için Erdoğdu Alp Konya'ya, Sultan'ın huzuruna gitmeye karar verir. Giderken ise Hacı Bektaş'a uğrayıp duasını almak ister. Hünkar'a vardığında büyük müjdeler alır, *neslinin ruhlarını velayet kabzasında sakladığını* söyler. Sultan'dan olumlu cevap alacağını ve himmetinin de kendisiyle olacağını dedikten sonra sırtını sıvazlar, gönderir. Denildiği gibi olaylar gelişir. Sancak beyi Erdoğdu Alp olur. Kafirler onun kılıcından çok korkar. Onun da vadesi dolunca yerine Gündüz Alp geçer. Ertuğrul Alp'in (Vilayetname ilk başta Erdoğdu, bu noktadan sonra Ertuğrul yazar) Osman adında bir oğlu olmuştur ama yaşı çok küçük olduğu için beylik amcasına geçer.

Bu sıralarda Sultan birtakım sulh anlaşmaları yapmıştır. Osman Bey büyüdükten sonra yanında toplanan alplarla beraber kafir üzerine gaza eder. Bursa Tekfur'u bir şikayetname yazarak Sultan'a gönderir. Sulh anlaşmasının bozulması

böyle devam edecekse kendisi de saldırıda bulunacaktır. Sultan aldığı habere çok öfkelenir ve Gündüz Alp'tan yeğenini tutup göndermesini ister. O da emre uyup Osman Bey'i yakalatır ve teslim eder. Onu alanlar, yiğitliğine boyuna posuna hayran olup bir kafir sözüyle bu cana kıymanın reva olmadığına kanaat getirip Sultan'ın huzuruna çıkarmadan önce bunu dile getirirler. Huzura çıkınca Sultan onun hakkında anlatılanların hakikat olduğunu görür ve kalbi yumuşar. Osman Bey'in akıbetinin ne olacağına Hacı Bektaş'ın karar vermesini ister ve doğruca dergaha yollar.

Sulucakarahöyük'te bir hallaç, keçeden elifî taç yapar ve Hünkar'a yollar. Gelen tacın boyu çok uzun ve sivri olduğunu gören Hacı Bektaş, onu ortasından büker ve diker. Sonra yanındaki pencerenin önüne koyup sahibinin geleceğini söyler. Geçen zamandan sonra Osman Bey'i getirirler. Sultan'ın selamını iletip maruzatlarını bildirirler. Hünkâr da Osman Bey'in yüksek bir mevkide görevlendirilmesini Sultan'a iletmelerini söyler. Osman Bey'e de neslinin devamı, fetih başarısı için dualar edip pencere önüne koyduğu börkü başına giydirir. Kendi kemerini onun beline bağlar, kendi sofrasını önüne serer. Heyet bunları not alıp Osman Bey'le dönerek Sultan'a herşeyi eksiksiz aktarırlar. Sultan da Osman Bey'e Sultanönü Sancağı'nı verir. Yanına çok kişi toplanıp ordusu büyür. Askerlerinin börklerini kızıla boyamalarını yakınındakilerine ak börk giymelerini emreder. Bundan sonra nice fetihler gerçekleştirir ve başarılı olur.

Vefatı

Bir perşembe günü Hacı Bektaş uzlete çekilip çokça ibadet ve dua ettikten sonra Sarı İsmail'i yanına çağırıp aynı gece öleceğini haber verir. Sonra da vefatından sonra yapılması gerekenleri sıralar. Canı teslim ettiğinde bedenin üzeri örtülecek, kapı dışarıdan kapatılacaktır. Sarı İsmail çilehaneye doğru bakacak, yüzü örtülü, yeşil elbiseli boz atlı bir er gelip cenazenin başına gelecek, Yasin okuyacaktır. Sonra selam verecek, selamı alınacak ve Sarı İsmail cenazenin başında dururken gelen er cennet elbisesiyle kefenleyecektir. Cenaze yıkandıktan sonra ceviz ağacından bir tabuta konulacak, defin gerçekleşecek ve gelen er dönecektir. Hacı Bektaş tekkenin içine gömülmeyi istemiştir. Bu andan itibaren Hünkâr yas tutulmasını yasaklar. Kendisinden sonra tekkedeki vazifelileri tayin eder. Vasiyeti olarak misafir ağırlamaya devam edilmesini ister ve kıskançlık, kibir, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmayı yasaklar. Cenazeye gelenlere ikram edilmesi için hayvanlar kesilmesini, yedisinde ve kırkında ikramda bulunulmasını ister. Ardından Hacı Bektaş son nefesini verip ruhunu teslim eder.

Cenaze işleri başlar ve sözü edilen er çıkar gelir. Sarı İsmail ile beraber başbaşa kalarak cenaze yıkanır, kefenlenir ve en sonunda defnedilir. Gelen erin kim olduğunu herkes merak etse de yüzünü açmadığı ve kimseyle konuşmadığı için kimliği belli olmaz. İşler tamamlandığında ve gelen er atına binip yeniden yola düşecek olduğunda Sarı İsmail çokça yalvarır, yüzünü göstermesini ister. İlk başta gelenin

Hızır Nebî olduğundan şüphe etseler de onu zaten daha evvel gördükleri için gelen erin o olmadığına kanaat getirirler. Sarı İsmail'in ısrarları netice verir ve gelen er yüzünü açar. Bu gelen kişi, Hacı Bektaş'tır. Kendi cenaze işlerini kendi görmüş ve geldiği yere geri dönmüştür.

İnsanın kemali, ahlâk güzelliğidir.
Marifet, nefsi silmek değil, bilmektir.

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Eserlerine Göre Tasavvuf ve İdeal İnsan Doktrini

Hacı Bektaş, Türklerin İslamlaşma süreci ve takip eden süreçte İslam'ı yayma davasında gönüllere ulaşmak için merkeze aldığı insanı tıpkı Yesevî, Mevlâna ve Yûnus gibi ele almıştır. Türk sufiliğinin insana bakış açısı iki önemli noktadan kaynağını alır. Bunlardan ilki, İslam'dır. Özellikle Kur'an ayetlerinin insanı muhatap alma şekli ve Allah'ın merhametine yaptığı vurgu, tasavvufun bakış açısının hiç değişmeyecek bir biçimde oturtulduğu zemindir. Bunun ardından Hz. Muhammed'in ister inanan ister inanmayan olsun, insanlara karşı gösterdiği şefkatli muamelesi, incitmekten uzak davranışı, kalbi İslam'a ısındırmayı esas alan tavrı, sufiliğin düşünce ve davranış kalıbını belirlemiştir. İkinci kaynak ise birincinin esasları üzerine tesis eden tecrübelerdir. Kısa zamanda birbirinden farklı yapıda ve karakterde olan çok insan ve toplumla karşılaşmış olmak Türk sufiliğinin dilini, muamelesini ve tavrını şekillendirmiştir.

Hacı Bektaş'ın Türk tasavvufunda yerini kalıcı bir biçimde perçinleyen birtakım özellikleri vardır. Her şeyden önce o, Hz. Ali'den başlayıp devam edegelen "dört kapı kırk makam" adıyla anılan bir sistemin teorisyenlerindendir. Bir insanın Allah'a kavuşma sürecinde nasıl bir yol takip etmesini, karşılaşacağı zorlukları ve elde edeceği manevî kazançları anlatır. Bunları aktarırken bazı konuları ayrıca açıklayarak insanın nasıl olması gerektiğini, ilim öğrenmenin

kıymetini, sabırlı olmanın faydalarını, sevmenin, nefret ettirmemenin gerekliliğini, erenlerin ne kadar önemli olduğunu bazen kızarak bazen nasihat ederek izah eder. Bununla beraber tüm açıklamalarına bütüncül bir şekilde baktığımızda ideal bir insanı ve toplum tasavvurunu ortaya koyar. Onun eserlerinde ve menkıbevi hayatından kesitlerle günümüze kadar ulaşan düşüncelerini alt başlıklar halinde sıralamak mümkündür:

Dört Kapı Kırk Makam

Hacı Bektaş, Hz. Ali'nin temellerini attığı, insanın Hak yolunda atacağı adımları belirlediği bir sistemin geliştiricisidir. Kendisinden önce Hoca Ahmed Yesevî'nin de beyan ettiği bu düzene dört kapı kırk makam adı verilir. Mevlana'nın ney sembolizmiyle ifade ettiği şekilde öz diyarından yeryüzüne, yani gurbete düşen insanın yeniden hakiki yurduna dönebilmesi için bir yol haritasıdır. Toplamda dört temel eşik ve her eşikten girilen kapılarda onar makam vardır. Buna göre insan ilk başta kendisini yaratana yönelmelidir. İlk davranış noktası olan bu "teveccüh", sistem içerisinde şeriat kapısından girmenin adımıdır. Kişinin yolculuğa başlaması için gönülden isteyerek bu yola girmesi ve iman etmesi gerekir. Hacı Bektaş, bunun bir kabulleniş olduğunu ifade eder. İnsanın yolunu yurduna döndürmesi için kayboldığunu kabul etmesi, hakiki bir yurdu olduğunu idrak etmesi ve oraya gitmek istemesi gerekir. Aksi halde kişi bulunduğu istikameti terk edemez. Aidiyet bağlarının bilinci uyanmalı, bir yuvası olduğunu anlamalı ve derhal bunu kabullenmekle işe başlamalıdır. Böylece iman şartı yerine getirilerek kayıp diyarından öz yurduna dönebilmesi için yolculuk başlar.

İman etmek, İslam'ın âmentüsünü kayıtsız şartsız kabul etmek anlamı taşır. Yani kişi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberine, kıyamet ve ahiret gününe, kadere, her türlü hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanırsa iman etmiş sayılır. Şeriat kapısının ikinci makamı ilimdir. İmanı

korumak ve kuvvetlendirmek ancak ilimle mümkündür. Yolculuğa çıkan kişi nasıl bir istikamette olduğunu, yoldaki tehlikeleri, yardımcıları, kendisini yoldan çıkaracak halleri, yolda tutacak sebepleri, işini kolaylaştıracak bilgileri edinmek mecburiyetindedir. Yüzünü döndüğü, birliğini kabul ettiği ve yurdunun sahibi olan yaratıcısının kendisine ifade ettiği her sözü bilmelidir. Yoksa, O'na yönelip O'ndan habersiz olmak yola düşmenin manasını yerinden söküp atar. Her makam birbiriyle uyumlu, birbirine bağlıdır.

İlmin gerekliliği imanı koruduğu gibi şeriat kapısının diğer makamları için ön şarttır. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, cihada çıkmak ve gusül ile temizlenmek bu kapının üçüncü makamıdır. Kişi bunları ilim olmadan yapamaz. Namazın nasıl kılınacağı, orucun nasıl tutulacağı, nelerin orucu bozacağı, zekâtın hangi şartlarda ve ne kadar verileceği gibi tüm sorular, ikinci makamın konusudur. Hepsi öğrenildikçe yerine getirilir ve kesinlikle geçici değil, ölene kadar devam edicidir. Hünkâr, bunların hepsine ayetlerle delil getirerek kişinin asla ayrı düşmemesi gereken fiiller olduğunu belirtir. Bir bakıma bunlar imanla doğrudan alakalıdır. Tasavvufta bir darbımeseldir, "Namaz kılmayan kafir olmaz." Söyleniş bakımından aynı ifade Hacı Bektaş'ın kaleminden çıkmasa da eserlerinin pek çok yerinde mana bakımından benzer ifadeler kurulmuştur. Bilhassa namaz öyle bir yerdedir ki, inanan bir kimsenin zincirleme fiillerinin tam merkezinde yer alır. Fakat yine de namazın vurgusu, Hacı Bektaş'ın "Allah'a ulaşmak için namaz lazım" cümlesinde yeteri kadar belirginleşmiştir.

Şeriat kapısının üçüncü makamı helal kazanmak ve faizden uzaklaşmaktır. Helal kazanç ve helal lokma yemek dinin üzerinde hassasiyetle durduğu konuların başlıcalarındandır. Haram kazanç, haram lokma insanı kirleten,

içini pislikle dolduran ve böylece içindeki iyiliği ortadan kaldıran bir davranıştır. Hacı Bektaş bunları madde planında değil, mana planında ele alarak para ve gıdanın görünüşü, biçimi veya içeriğiyle değil, maddeye olumlu veya olumsuzluk yükleyen fiiliyle ilgilenir. Nasıl ki insanı, yani etten kemikten yapıyı anlamlı hale getiren iman ve idraktir, bunun gibi nice maddeye anlam yükleyen, onların etki sahasını çekip çeviren de sıfatlarıdır. Temiz olması gereken insan haramla beslenirse, kalbindeki temizliğin yerini kir alır. Tıpkı dokuzuncu makamdaki temiz yemek ve giyinmek gibi. Bununla beraber faizden uzak durmak şeriat kapısının ilk makamının sağlamasıdır. Çünkü Kur'an'a göre faiz alan kimse Allah'a harp ilan etmiş sayılır. Hem yaratıcıya yönelmek hem de ona savaş ilan edecek bir işe girişmek bir kimsede yan yana gelemeyeceği için Hünkâr'a göre bu işten kaçınılmalıdır. Yine ilk makamla ilgili olan beşinci makam, nikah kıymaktır. Hadis'e göre nikahlanan kişi imanının yarısını kurtarmış kabul edilir. Böylece şehevî arzuların şiddetinden korunmuş olacaktır.

Şeriat kapısının kilidi, ilk makam olan imandır. Bu kapının makamlarının hepsi, imanı sabit ve daim kılmaya hizmet eder. Özellikle "sünnet-i cemaate uymak" ve iyiliği emredip kötülükten menetmek diğer makamları kişinin şahsında perçin işlevi görür. Birlikte rahmet, ayrılıkta azap vardır hadisi gereğince şeriat kapısındaki bir kişi öğrendiği ilmi, yaptığı ibadeti, kurduğu nikahı, kazandığı helali ve kaçındığı günahı ancak kendi gibi aynı kapıda, aynı makamları elde etmeye çalışanlarla birlikte olunca koruyabilir. "Kişi dostunun yaklaşımı üzeredir." hadisini düstur kabul eden Hünkâr, Hak yolunun yolcusuna kendi istikametinde olanlarla birlikte olmayı öğütler. Aksi halde yolcuyu yolunda tehlikelere götürecek, yolundan edecek kimseler karşısına çıkacaktır. Mevlana'nın, "Her kuş kendi cinsiyle

uçar." sözündeki hikmet gibi, insan da aynı emel için yola çıkanlarla birlikte olmalıdır. Öte yandan tıpkı bir talebenin dersini tekrar ederek veya talim ettirerek özümsemesi gibi, insan öğrendiklerini çevresine yaymalıdır. Ne zaman geleceği belli olmayan ölümle yaşayan her insana ilahî gücün emrettiğini yapması hatırlatılmalıdır. Bu sadece bir tebliğ değil, uyarıcı olan kişinin kendini, çıktığı yolu ve yolun gereklerini hatırlamasına hizmet eder.

İmanın önemini "Allah kendisine ortak koşulmasını asla affetmez, bundan başkasını da dilediği kimse için bağışlar" ayetiyle referans gösteren Hacı Bektaş, bir kıssa ile bu ayeti de açıklar. Kıssaya göre bir gün Hasan-ı Basrî'ye "Dünyada hiç gönlün hoş oldu mu?" diye sorarlar. Cevaben, evet, der ve ekler: Bir gün tefekkür etmek için yıldızlara bakarken biraz uzaklardan bir ses kulağına gelir. Bir kadına aittir. Karı koca arasında bir tartışma yaşanmaktadır. O sırada kadın, kocasına "Üzerime başkasını almayasın diye ettiğin cefalara katlandım. Şayet üzerime başka bir kadın alacak, onu bana tercih edeceksen ben seni ne yapayım?" demektedir. Kadının bu sözleri üzerine Hasan-ı Basrî ibret nazarından bakarak kendisini Allah karşısındaki konumu hakkında düşünür. Ondan başka bir ilah kabul etmediği müddetçe, ne kadar günah işlemiş olursa olsun, şu kadının kocasını bırakmadığı gibi Allah da kulunu iman taşıdığı sürece terk etmeyecektir. Aynı satırlarda Hünkâr, Allah'ın kullarını peygamberin onları sevmesinden bin kat daha fazla sevdiğini söyler. İşte bu şekilde, dört kapının ilk eşiğindeki iman makamı, tüm kapı ve makamları tutan bir temeldir.

Şeriat kapısının makamlarını yerine getiren kişinin bundan sonraki adımı tarikat kapısıdır. Şeriat makamlarında gayret sarf edenler her ne kadar yaratıcısına doğru yol kat etmiş olsa da onun için şeytanın tehlikelerine maruz kalma

olasılıkları da artmıştır. Bundan dolayı yol, yolu bilenle yürünecek kadar zorlu hale gelmiştir. Hünkâr, yolu bilenleri Tanrı dostları olarak anlatır ve onlara inanmanın imanın bir parçası olduğunu söyler. Onlar, dostluk makamında olsalar da, Hak yolunda daha çetin bir yaşam sürseler de bir hataya düştüklerinde derhal Allah tarafından yüzlerine vurulur. Şeriat ve tarikat kapılarından geçmiş, benliğini dizginlemiş, ibadetten lezzet almış ve almakta olan, dinin emirlerini büyük bir memnuniyetle yerine getiren bu kimseler Tanrı dostları olmakla hesap vermekten azade değildir; hatta bu kapılardan geçmemiş olanlara nazaran daha sıkı gözetim altındadır: *Allah Teâlâ bunlarıŋ hataların kıldan kıla geçürdi, girü yüzlerine urdı. Pes sen bunca fuzulluk idersin, yüzüne urmaya mı dersin, korkar mu veyahud utana mı sanursın? İmdi kanı Tanrı dostlarına inanduğun?*

Tanrı dostuyla bir yolcunun arasındaki fark, cân farkıdır: *Marifetlü cân erenler cânıdur. Marifetsiz cân hayvanlar cânıdur.* Hacı Bektaş, Besmele Tefsiri'nde bir kıssayla yolcunun vaziyetini şöyle anlatmıştır: Harun Reşid devrinde, bir gün bir Arap hıyar tohumu elde eder. Hayatında hiç hıyar görmemiş olan Arap bu tohumları eker, kuyu suyuyla sular ve birkaç adet acı hıyar yetiştirir. Mahsulünü akıl sahibi kimselere gösterdiğinde görülmedik bir şey elde ettiği, mutlaka bunun halifeye gösterilmesi gerektiği cevabını alır. Aldığı cevap karşısında derhal acı hıyarları alıp halifenin huzuruna gider. Huzura çıkan adamı dinleyen halife, önce hıyarlara bakar, ardından yüzünde bir öfke ifadesiyle hizmetlilerine nazar eder. Ortalık sus pus olur ve halife Arap'a karşı konuşmaya başlar. Ona, ne kadar tuhaf bir yemiş getirdiğini, daha önce görülmemiş bir şey olduğunu ve mutlaka bu hizmeti karşısında mükafatlandırılacağını, hatta bir defa değil, birkaç defada mükafatını ancak tamamlayabileceğini söyler. Halife, Arap'a birkaç hıyar için yüz bin akçe verilmesini

emreder. Arap gittikten sonra halife orada bulunan ve olan bitene şahitlik eden hizmetlilerine, vezirlerine dönerek yaptığı işin ne kadar da hayret edilesi olduğundan emin olarak sorar. Huzurdakiler bu sözü onaylar ve gerçekten olan bitene hayretle baktıklarını ifade ederler. Halife, yaptığını hikmetiyle açıklar. Gelen Arap, ömrünü kırda geçirdiği için hiç hıyar görmemiş bir kimsedir. Fakat iş ki, Arap, halifeyi de kendisi gibi sandı ve hıyarı görmediğini, bilmediğini düşündü. Kendisi için kıymetli olanın halife için de kıymetli olabileceğine inandı ve onu getirdi. Halife, Arap'ın bu davranışı karşısında mahcup edilmemesi için etrafındakilere uyarıcı bir bakış atmıştır.

Hacı Bektaş, insanın halini buna benzetir. Ömrünü boşa geçiren ve günahlarını artıran insan, Arap'ın hıyar tohumunu bulmuşçasına tevbeyi elde ederler. Pişmanlık tarlalarına tevbe tohumunu ekerler, gözyaşlarıyla tohumu sularlar. Sonra bunu Allah'a arz ederler. Hak katında bu tevbenin kıymeti pek yoktur çünkü tövbesi kişinin dünyayla dolup taşmış, hırslarla örülmüş hayatından, kalbinden çıkmıştır. Fakat ibadetlerin kıymeti düşmesin, merhamet sıfatı kulları üzerine olsun, kulun samimi davranışı karşılıksız kalmasın diye Allah bu tövbeyi kabul eder ve o kimseyi mükafatlandırır. Çünkü Allah, ne kulların ibadetine ne de ettikleri tövbeye muhtaçtır; aksine, muhtaç olan insandır.

Tarikat kapısından giren kişi, ilk olarak tövbe etmelidir. Bu tövbe, tarikat kapısında olduğu için bir mürşidin eliyle olmalıdır. Kelime anlamı olarak irşad eden, yani reşid kılan, olgunlaştıran anlamını taşıyan mürşid, Allah'a kavuşma yolunda yürüyen ve kendisine müracaat eden yolcuyu birtakım usullerle ruh eğitimine tabi tutar. Fevâid'de Hacı Bektaş, tarikat yolcularının benliklerini terbiye etmede çok uğraş vermeleri gerektiğini, hiç olmazsa "Hakk'ın nazar ettiği" bir

mürşidin kalbine girmeye çabalamak gerektiğini söyler. Mürşid veya Tanrı dostu, kişinin benlik duygularını terbiye eder. Mürşide tâbî olan kişi, yani mürid, Hacı Bektaş'ın ifadesine göre üç türlüdür. Bunlardan ilki *mürid-i mutlak*tır. Şeyhi kendisine ne emrederse onu sorgulamadan yerine getirir, kalben de asla bir şüphe duymaz, onun talimatından emindir. İkincisi *mürid-i mecaz*dır. Şeyhi kendisine bir şey söylediğinde onu yerine getirse de içten içe verilen emirden de yaptığı işten de şüphe duyar. Başka bir ifadeyle, kendi doğruları mürşidinin doğrularına karşı bir yarış içindedir. Üçüncüsüyse *mürid-i mürted*dir. Bu türlü mürid, şeyhinde gördüğü herhangi bir hâlden dolayı onu terk eder.

Hünkâr'a göre tarikat kapısında mürid-i mutlak gibi olmak gerektir ki diğer makamlar elde edilebilsin. Saçları kesmek, cihad aşkıyla yanmak, hizmet etmek, korkmak, ümit etmek; hırka, zenbil, makas, seccade, tesbih taşımak; kâinata ibret nazarından bakarak hidayet üzere yaşamak, bu kapının diğer makamlarıdır. Özellikle korku, ümit, ibret nazarı tarikat kapısında mürşidin ilminden beslenerek ve onun verdiği ibadete dair dersleri yerine getirmekle mümkün hale gelir. Hizmet etmek ise mürid-i mutlak olmanın tam yansımasıdır. Mürşidi ne talep ederse etsin, kendisine hangi sorumluluğu verirse versin, mürid tam bir teslimiyet içinde yapmalıdır. Çünkü hizmet, iki türlüdür. Birincisi dergâhın hizmetini görmektir ki tasavvuf yolunda sufilerin en çok imtihana çekildiği yerdir. Bu tür hizmet, bir müridi mürşidine yaklaştıran veya başarısız olup uzaklaştıran kriterdir. Nitekim Hünkâr'ın hizmetini görenlerden ibrikdarı olan Sarı İsmail de onun yanında kimsenin elde edemediği bir sevgiye, kıymete erişmiştir. Hatta Sarı İsmail'e ilk vasiyeti hizmet etmesidir. İkincisi ise Hak yolunda insanlara hizmet etmektir. İnsanların ihtiyacını karşılamak, tüm azalarıyla ve malıyla yardım etmek, işleri kolaylaştırmak, dinin hoş

gördüğü ve övdüğü pek çok davranışı yerine getirmeyi sağlar. Şeriat ve tarikat kapılarının önemini Kitâbu'l-Fevâid'de görebiliyoruz. "İnanç sözlerimdir, uygulama eylemlerimdir." hadisinin Hacı Bektaş'ın dilinden hiç düşürmediği ifade edilmiştir.

Tarikat kapısının makamlarını yerine getirip mürşidinin öngördüğü olgunluğa ulaşan kişi için üçüncü eşik marifet kapısındadır. Şeriat ve tarikat kapısında elde edilen makamlar, bu eşikten sonra tam bir olgunluk içinde kişide tezahür etmeye başlar. Bu kapıdaki kişi artık halk arasında az veya çok belirgin hale gelir. Bundan dolayı övüldüğünde kendine pay çıkarmaması, yerildiğinde sabırlı olması, hatta bunun ilahî bir ikaz olduğunu düşünerek telafi etme yoluna bakması gerekir. Yani salik (yolcu), her an edebe riayet etmelidir; ilk makam budur. Makâlât'a göre kişi, Allah'a, emirlerine, peygambere, başta mürşidi olmak üzere erenlere ve tüm insanlara karşı edep elbisesini üzerinden asla çıkarmamalıdır. Her işin ardında edep olmalıdır. Her an Allah tarafından görüldüğünün farkında olmak, davranışları edep sınırına çeker. Peygamberin manen ümmetinden haberdar edilmesi, onu sevmeyi şart bilen kişi için muhabbette aşırı fiillerden, sözlerden sakınmayı gerektirir. Şair Nabî'nin "Sakın terk-i edebden" sözleriyle başlayan şiiri, peygambere karşı edebin bir yansımasıdır. Dinin emirlerini uygularken kaçar yol aramamak, kolaycılığı tercih edip gözden düşme korkusunu yaşamak, marifet kapısının gereklerindendir. Aynı zamanda Hünkâr'ın, müritliği mürşide karşı teslimiyet olarak görmesi, Tanrı dostlarını, yani erenleri sevmeyi imandan sayması, edebe dayanan bir hukuk anlayışını ortaya koyar. Böylece Hünkâr'ın öğütlediği mürid-i mutlak olmanın, erenleri sevmenin imandan olmasının ve marifet kapısında edebi terk etmekten sakınmanın bir bütünlük arz ettiği görülür.

Utanma, gurur, korku, kibir kavramlarını şemsiyesi altında toplayan edep, tasavvufta imanın önemli parçasıdır. Özellikle de edebi bir anlığına kibre bırakmak, imtihanda başarısızlıktır. Yaptığı hizmetten, ettiği ibadetten, hatta tevazusundan dolayı takdir görmesi, övülmesi, Hünkâr'ın sık sık hilelerine karşı ikaz ettiği şeytanın ve benlik duygularının devreye girmesi için bir fırsattır. Övgüye kulak asıp aldanmamak, gururlanmaya fırsat vermemek alınacak ilk tedbir olmalıdır. Bunun yerine utanma ve korku içinde bir ruh haline girilmeli, şeytan ve nefsin her an teyakkuzda olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Makâlât'ta edepli kişilerin marifet kapısında hoş olacağı fakat edepsiz olanın marifetten nasipsiz kalacağı, eli boş döneceği ifade edilir. Kahkaha atmak, maskaralık etmek, insanları gülmeye alıştırmak hep şeytan işidir ve bu davranışları ancak edep menedebilir. Hacı Bektaş'ın *"Kahkaha ile gülmek ağırbaşlılığın; yalan içeren şaka yapmak doğruluğun düşmanıdır."* sözüyle üzerinde durduğu bu konuda İslam kaynakları gülmenin heybeti azalttığı, çok gülenin hafife alınması, kalbi katılaştırdığı gibi problemlerinden sıklıkla söz eder ve inananları uyarır.

Gülmek, söz varlığındaki zıtlık esasına göre ciddiyetin karşısında yer alır. Bu açıdan bakıldığında neden hoş görülmeyen ve edep makamını uygulamaya mâni olan bir davranış olduğu daha açık ortaya çıkar. Salikin yolu ciddidir. Gözünü kulağını tüm tehlikelere karşı dört açmak zorundadır. Durağının cehennem azabı olma ihtimali takınması gereken ciddi tavrın motivasyonudur. Bela, sıkıntı, musibet ile şeytanın hilesi ve benliğin cazibesi yolculuğu yeteri kadar tehlikeli hâle getirmişken edebi, utanmayı ve korkuyu terk edip kahkaha ve maskaralığı tercih etmek yolun amacıyla çelişir ve yolcuyu kaçınılmaz sorunlarla baş başa bırakır. Dolayısıyla, sanki kapının ardına dayanan düşmanı kapıyı tutarak kendisinden uzaklaştıran bir insanın durumuna

benzer şekilde korkuyu diri tutmak tehlikeyi idrak etmede ön şarttır. Rabbini, peygamberini, erenleri ve bilcümle insanları incitmekten, karanlığın tehlikesine düşmekten, cehennem ateşinden korkmak yolun tedbirlerinden, marifet kapısının makamlarındandır.

Edep tavrı ve korku hissiyle marifet kapısında erişilecek makamlardan birisi perhizkar olmaktır. Kişi, maddî manevî her ne varsa nefsinin isteklerini sınırlamalı, helal olsa bile arzu ettiği bir şeyi elde etmek için çabalamamalıdır. Burada esas olan arzu ettiği "şey" değil; bizzat arzu etmenin kendisini sınırlamaktır. Çünkü doymak bilmeyen, isteklerinin ardı arkası kesilmeyen ve her istediği verilse bile hep daha fazlasını talep eden benlik veya nefs, yalnızca dinen uygun, meşru veya helal olanlara yönlendirilmiş olsa bile, "istemeyi" karşılıksız bırakmadıkça insanın iradesini avuçları içine almayı başarır. Oysa Hünkâr'a göre sultan, imandır. Orada yalnızca Allah sevgisi ve bu sevgiye hizmet edecek olan ibadetler vardır. Sultanın sarayında nefs, ilk başta iktidarı olmayan bir haseki gibidir. Fakat bir sultanın hakkı olan her istediğini elde etme ayrıcalığı ona verildiğinde saltanatın el değiştirme ihtimali artar. Öyleyse kişi, nefsine bu kadar fırsat vermemelidir. Arzularını ya ertelemeli ya da kısıtlamalıdır. Eğer perhizkarlık devreye girmez, helal olana odaklı bile olsa arzular yerine getirilmeye, ertelenmemeye başlarsa, benlik duyguları arasında Hacı Bektaş'ın şeytanî dediği özellikler güç kazanmaya başlar. Başkasının elde ettiklerine karşı kıskançlık, haset duygusu kabarır, arzular yerine gelmeyince öfke meydana gelir, yerine gelince aşırı memnuniyet çok gülmeyi, kahkahayı ve maskaralığı peşinden getirir, çıkılan yolun ciddiyeti azalır. Dünyalık endişe, telaş ortaya çıkar, ilahî yolda duyulan teyakkuzda olma hissi körelir. Nihayetinde yolcu, arzu edilenin helal olduğuna güvenip "isteme", "talep etme" bozgununa uğrar ve usul usul

şeytanın hilelerine kanacak, taleplerine uyacak yolun taşlarını fark etmeksizin döşemiş olur.

Perhizkar olmayan kişi tehlikeli, daha önce üzerinden sıyırdığı veya güç kaybettirdiği benlik duygularına yeniden nefes vermeye başlamakla kalmaz, sabır ve kanaat sahibi olma makamını da elde edemez. Hacı Bektaş'a göre bu makam, imanın sıfatlarındandır. Sabır, iki yönlüdür. Hem dünyalık ihtiyaçlara karşı hem de ibadetlerde devamlılığa, imtihan için karşılaşılan zorluklara karşıdır. Az ile yetinmek, çoğu talep etmemek, elinde bulunana kederlenmemek, kişiyi dünya sevgisinden korur. Az yemek, az konuşmak, az uyumak tasavvufun temel prensiplerinden olup Hz. Muhammed'in önce kendi hayatına tatbik ettiği, sonra ise sahabelerine tavsiye ettiği bir yaşam biçimidir. Çünkü kişinin nefsi, açlıkla terbiye edilir. Bir kıssaya göre Allah, nefsi yarattıktan sonra ona sorar: "Sen kimsin, ben kimim?" Nefs ise "Sen sensin, ben de benim" cevabını verir. Allah, nefsi bin yıl ateşe atar ve çıkarıp aynısını sorar fakat nefsin cevabı değişmez. Sonra başka türlü azaplar eder, ona yine sorar ama nefsin cevabı aynıdır. Bu sefer Allah, nefsi açlıkla sınar. Gerekli mühlet dolduktan sonra nefsi karşısına alıp sorar: "Sen kimsin, ben kimim?" Nefs ise bu sefer "Sen âlemlerin rabbi olan Allah'sın, ben ise senin yarattığınım" cevabını verir. İşte insan, ancak nefsini açlıkla, istediklerini vermemekle ve onun isteklerine karşı sabırlı olmakla Rabbini tanır.

Sabrın diğer türlüsü ibadetlere devam etmek ve gerek mürşidinin talepleri gerekse Allah'ın imtihan etmek için gönderdiği musibetlere karşı devreye girmelidir. İnsan iki şeyle yaşamayı bilmelidir: Birisi benliği diğeri şeytan. Hünkâr, imanın, benliğin ve şeytanın aynı evde yaşadığını söyler. Kişi ölene kadar onlarla yaşar. Her ibadete kalktığında veya niyet ettiğinde, onu yolundan alıkoymak

isterler. Sabah namazı kılacağında, uykunun tatlılığıyla, oruç tutacağında yeme içmenin cazibesiyle, zorluklar karşısında öfkeyle, kalabalık içinde haram bakış ve dedikoduyla kişiyi yolundan saptırmaya çalışır. Ne zaman ki insan içten ve dıştan gelen bu caydırıcı cazibeye kapılır, o zaman verdiği tavizler başına daha büyük tuzaklara düşme imkanını tanır. Fakat bu çekiciliğe kendini kaptırmaz ve istikametinden şaşmazsa o zaman şeytanı mağlup etmiş olur. Çünkü Hacı Bektaş'a göre imanın sıfatlarından olan sabırla beraber utanma ve kanaat gönül şehrinde olursa, şeytan da orada bulunamaz. Bu üçü, akılla temsil edilen *imanın üç hassasıdır*.

Kişi yalnızca benlik ve şeytana, dünyalık taleplere yönelik değil, terbiyesinde bulunduğu mürşidinin emirlerine ve Allah'ın zorluklarla sınamasına karşı başarının anahtarıdır. Tasavvufta bir mürşidden el alan mürid, henüz hamdır. Pişmesi ve yanması gereklidir. Bazen Aziz Mahmud Hüdayî gibi kadılık cübbesiyle ciğer sattırılır, bazen Yûnus gibi medreseli olmasına rağmen her soruya "bilmem" dedirtilir. Veya Vilayetname'de uzun uzun anlatılan Molla Sadeddin'in gönlünden danişmendliğin silinip gitmesi, dişindeki mürekkep karasının temizlenmesi için ağır imtihanlardan geçirilir. Bunlar bir insanın, o güne kadar inşa ettiği ve yaşadığı hayatı sürdürürken kendisinde oluşan karakterin, hislerin tam tersi işlerdir. Tam da bu yüzden onlara ağır gelecek görevler verilerek benlik duygularının önüne geçilir. Bir müridin yolunda yürümesi için sabrın böylesine ihtiyacı vardır. Kimi zaman ise Allah, kendi yolunda yürüyenleri çetin olaylar sınar. Tasavvufa göre çiçeklik bahçelik kırda yürümek kolaydır, bunu herkes talep eder ve yapabilir; fakat taşlık, dikenlik yerde yürümek ancak varacağı yeri arzu edenlerin kârıdır. Bu şekilde, ilahî irade kendine varacak olan yolda, yolcunun kavuşma arzusunu sınamak için birtakım belalar verecektir. İnsanlar onu kınayacak, iman

etmiş olmasına rağmen dinsizlikle suçlayacak, hakkında dedikodular çıkacak, hapse atılacak, eziyet görecek ve hatta öldürülecektir. Aslında marifet kapısının sabrı emrettiği bu tür durumlar, bu makamdaki kişiye peygamberlerin birer mirasıdır. Nasıl ki onlar da elçi olmasına rağmen en büyük sıkıntıları çekmiştir, onların yolundan gidene neden farklı bir muamele edilsin? Nitekim Hünkâr, Tanrı dostlarının inceliklerle, açlıkla, çok ibadetle dolu münzevi hayatından bile Allah hata bulup onların yüzüne vurmaktadır. Onların hali böyleyken, onların yolunda olanların da göreceği muamele aynıdır. İşte marifet kapısındaki sabır makamının Hacı Bektaş'taki karşılığı budur.

Marifet kapısının diğer makamları arasında utanmak, cömertlik, sükûnet ve kendini bilmektir. Önceki kapıların makamlarını pekiştiren ve kişinin şeriat kapısından girdiği ilk makamı, yani imanı tüm açılarıyla kâmil hâle getiren bu özellikler, kaynağını doğrudan doğruya Kur'an ve hadislerden alır. Makamların hepsi birbiriyle kesin bir şekilde bağlanmıştır. Hacı Bektaş bu düzeni makamları birbiriyle ilişkilendirerek ifade eder. Ona göre, edebin talibi olan kişi, korkuyu sever. Korkuyu isteyen hata yapmaktan sakınır. Hatadan sakınan kişi sabır sahibi olur. Sabrı dileyen, utanmayı sever. Utanan kişi ise cömert olur. Cömertlik peşine düşen insan miskinliği muhabbet duyar. Bunun ardından ise ilmi sevmek gelir. İlim dileyen ve öğrenen kimse, marifeti sever. Marifet sahibi, canı sever. Canı seven aklı; aklı dileyen ise Allah'ı sever. Birbiri ardınca sıralanan bu makamlar, hakikat yolcusu olan herkes için tercihe dayalı değil, mecburidir. Aralarından seçme şansı yoktur. Birini yapmak, diğerine adım atmayı zorunlu kılar. Birini ihmal etmek, bütün ahengi bozar, emekleri boşa çıkarır.

Arifin tahtı, marifettir. Tüm canlara âb-ı hayattır. İnsanlarla hayvanları ayıran sıfatlardan birisidir. Çalap, marifeti cana yardımcı olarak vermiştir. Bu tür ayrımlar, yani ayırıcı özellikler aslında insanın zorunluluklarından biri hâline gelmektedir. Mademki canın yardımcısıdır, öyleyse can, marifetsiz yarımdır. Bir bitkinin ihtiyacının su olması, yaranın merheme talip olması, tüccarın müşteriye muhtaç olması gibidir. Birbirinden ayrı şeylerdir ama her ikisi de birdir. Birinin varlığı diğerinin sebebidir. Marifet de can için böyledir. Ama marifet erenlerin gönlüdür. Veli kimselerin gönlü Allah'ın yüce hazinesidir, nazargahıdır. Bu gönülde tembellik, uyuşukluk yoktur; daima diridir. Bunun için onları sevmek, onlarla beraber olmak gerekir. Hatta onları sevmek, imandandır. Bâyezid-i Bestamî'ye atfen aktarılan söze göre Allah, Veli kullarının kalbine günde yetmişten fazla nazar eder. Kişi bir erenin kalbinde yer edinmiş olmalıdır ki o hazine içinde Allah nazar ettiğinde ona rastlasın. Kişi sevdiğiyle beraberdir hadisinden çıkan mana ile Hacı Bektaş, insanın marifet sahibi gönüllere yakınlık kurulmasını, onların kalbine girebilmeyi nasihat eder.

Bütün amaç, Rabbi bilmektir. Bunun ise yegâne yolu kendini bilmekten geçer. Aynı zamanda hakikat kapısının makamlarından biri olan bu düstur, "Nefsini bilen Rabbini bilir." hadisine dayanır. Hacı Bektaş'ın kendini bilmek ve ilim öğrenmekten vurguladığı hususlar bu makama doğrudan mesaj iletir. Tasavvufun önemli konularından biri olan "nefsini bilmek" hakkında önemli bir literatür de oluşmuştur. Daha çok vahdet-i vücûd prensibi etrafında sözü geçer. Pratikte ise istenilen şey, kişinin nefsini yüceltmemesi, aslını özünü, nereden gelip yolunun nereye varacağını bilmesidir. Niyazi Mısrî, "Nefsini terk etmeden, Rabbini arzularsın / Sen hayvânı geçmeden, insânı arzularsın / Men arefe

nefsehû, fekad arefe Rabbe / Sen kendini bilmeden, Rabbini arzularsın" mısralarında söylediği gibi, kişinin Rabbi karşısında yerini, kim olduğunu bilmesi, ilahî gücün, yaratıcının, esas sultanın kim olduğunu bilmesini sağlar.

Hacı Bektaş, marifeti bir ağaca benzetir. Bu ağacın başı tevhiddir. Allah'ı kendisinden başka ilah olmayacak şekilde bilmek, ona inanmaktır. Bu yüzden ağacın başı için Hünkâr, "Arşdan yukarıdır." der. Ağacın özünde iman vardır. Kişi tevhide geldiğinde, kendisinde iman hasıl olur. Sonra, ağacın kökü, tevekküldür. Fırtınalar, kasırgalar kopsa, boran tayfun eksik olmasa, kuraklık çıkıp tek damla yağmur düşmese bile kök daima Allah'a sonsuz güven içinde olmalıdır. Bu güven kökün kurumamasına, ağacın ayakta kalmasına hizmet eder. Ağaçtaki budaklar, kötülükten sakındırmak, uzak durmaktır. Allah'a inanmak, ona güvenmek marifet için yeterli değildir, kötülükten kişinin kendisini uzak tutması kadar dinî bir görev ve sorumluluk olarak insanları da uzaklaştırması gereklidir. Ağacın suyu, korku ve ümittir. Tasavvufta "havf u recâ" olarak geçen bu kavram, kişinin durması gereken yeri ifade eder. Ne cennet ne de cehennem yurdu kendisi için kesinleşmiştir. İnsan bu ikisi arasındadır. Ümit etmek, gayreti şiddetlendirip karamsarlığı uzaklaştırır. Korku ise Allah'ın cemalinden uzaklaşma ihtimalini, cehenneme yaklaşma potansiyelini ve yolda geriye düşmeyi düşündürerek yaptığı amellerden dolayı gereksiz güvenden sakındırır. Hala şeytan pusudadır ve ibadetlerinden gururlanan bir kişiyi peşine takma konusunda oldukça başarılıdır. İnsan, düşmanına asla fırsat vermemelidir. Bundan dolayı marifet ağacının yemişleri ilimdir. Kendini bilmeye, tehlikeleri sezmeye, makamları yerine getirmeye gerekli olan her şeyi sağlar.

Marifet kapısından sonra hakikat kapısının eşiğinden geçmeye sıra gelir. Bu kapının makamları tamamen hâle dayanır. İlk bakışta kolay gibi görünse de esas zorluk bu makamlardadır. Dili yalandan, kötü sözden, azaları haram işlemekten sakındırmak, bedeni bütünüyle ibadete hasretmek, helal kazanıp helal yemek gibi çoğunlukla harekete dayanan düzenlemelerin son kerteye kadar bir hazırlık safhası olduğu hakikat kapısından görülebilir. Burada en çetin makamlar yer alır. Öncelikle, tevazu sahibi olmak gerekir. Kibrin tam zıddıdır. Hacı Bektaş'a göre kibrin kaynağı şeytandır, tevazunun kaynağı ise Allah'tır. Ne zaman insana şeytan tarafından bir büyüklenme, kibir meydana gelecek olursa, derhal tevazuyu devreye sokmak gerekir. Çünkü ikisi aynı anda kalpte durmaz. Biri varsa, diğeri yok olur. Saltanat tahtı tektir, fakat sultan ikidir. Kişinin gayreti o tahta ya Rahman'ı ya da şeytanı sultan yapar. Hünkar'a göre nice din düşmanı kafir vardır ki, şeytan onlardan biridir. İnsanı itaat ve tevazudan alıkoyar. Böylece insanın cehenneme gitmesi zorunlu hale gelir. Öyleyse bu kafiri öldürmek lazımdır. Eğer öldürülürse kişi gazi, kendi ölürse şehit olur.

Makâlât'ın bütüncül yapısına göre mütevazi olmanın kaynağı öncelikle Kur'an'dır. İnsanın büyüklük taslaması, tevazuyu terk etmesi cehenneme götüren kesin bir yoldur. Aynı zamanda tevazu zıddıyla da bilinir, yani kibirdir. İslam'a göre Allah'ın kullarında hiç ama hiç sevmediği şey kibirdir. Hadise göre zerre kadar kibri kalbinde tutana cennet yüzü gösterilmeyecektir. Çünkü kibir, yaratılış merhalesinde şeytanı emre karşı getiren histir. Eşref-i mahlukat olan insan yaratıldıktan sonra Allah meleklerine secde etmesini emredince, kendini insandan üstün gören iblis emre itaat etmez ve büyüklenerek secde etmeyi açıkça reddeder. Tevazuyu terk etmek ve kibri tercih etmek, bir zamanlar kıymetli bir makama sahip olan iblisin Hak katından kovulmasına

sebep olur. Hacı Bektaş, "İnsan nefsine fırsat vermemelidir." der. Çünkü o şeytanın vekilidir. Komutanlarından birisi kibirdir.

Kibir öyle bir fiildir ki, insanı Hak sevgisinden uzaklaştıracak olan benliğin bir dizi kötülükleri arasında, adeta birbirine sımsıkı geçmiş bir zincirin halkalarındandır. Kibir öyle bir yerdedir ki, ona götüren davranışlar ilk başta insanın gözüne küçük gelir. Fakat kar topu etkisi gibi büyüyerek devam eder. Kibirden sonrası ise insanı Hak sevgisinden mahrum edecek benlik duygularıyla örülüdür. Hacı Bektaş'a göre bu eylemler dizisi gülmekle başlar. Gülen kişi gıybeti diler. Gıybeti öfke, öfkeyi açgözlülük, açgözlülüğü kıskançlık, kıskançlığı haset, hasedi kibir, kibri kendini beğenmeyi, kendini beğenmişlik nefsin arzu ve isteklerini peşinden getirir. Kişi bundan sonra nefsini sever. "Nefsini bilen Rabbini bilir." düsturunun tam tezadı olarak, nefsini seven şeytanı sever; şeytanı seven ise Allah'ı sevmez. İşte marifet kapısının ilk makamı olan tevazu, çetin bir adaptasyon olduğu kadar insanı Allah'tan uzaklaştıracak silsileden korur.

Hacı Bektaş öyle bir tevazudan söz eder ki, kişi toprak gibi olmalıdır. Başına gelen her şeye boyun eğmeli, sormalı, sorgulamamalıdır. Her ne olursa, bunun Allah'tan geldiğini şüphe duymadan bilmelidir. Tasavvuf literatüründe dört kapıyı bu eksende izah eden meşhur bir kıssa vardır. Bir kişi, bir mürşid-i kamilin yanına gidip dört kapının ne olduğunu sorar. Şeyh, dergâhta oturan dört talebesini eliyle işaret ederek soru soran adama gösterir ve der ki: Git ve şurada oturan dört adamın ensesine teker teker vur, sonra da gel. Adam, şeyhin işaret ettiği yerde sırtı dönük oturan dört kişiyi görür ve yavaş yavaş onlara yaklaşır. Denildiği üzere ilk adamın ensesine bir tokat atar. Tokat atılan kişi büyük bir öfkeyle yerinden doğrulur ve aynı şekilde karşılık vererek şeyhin gönderdiği adama tokat atar. Şeyhe dönüp bir bakış

atar fakat şeyh bu adama devam etmesini söyler. İkinci adamın arkasına yanaşır ve bir tokat da ona atar. Yediği tokatla sarsılan kişi yerinden aniden kalkar, elini öfkeyle kaldırır fakat tam tokadı atmak üzereyken bu işten vazgeçer, yerine oturur. Sonra üçüncü kişiye yaklaşır ve bir tokat atar ensesine. Oturduğu yerden tokadın etkisiyle vücudu öne doğru meyleden adam yavaş bir edayla ve hafif bir tebessümle başını geriye doğru çevirerek tokadı atan adama bakar, sonra önüne dönüp yapmakta olduğu işe devam eder. Nihayet dördüncüye geldiğinde, adam ona da bir tokat atar. Fakat bu kişi kalkıp karşılık verir ne de dönüp bakar. Sanki hiç tokat atılmamış gibi, işine devam eder.

Aynı fiili dört defa dört farklı kişiye yapan adam, dört farklı tepki alır ve doğruca şeyhin yanına döner. Denileni yaptığını fakat nedenini nasılını anlamadığını, sorduğu soruyla da ne alakası olduğunu öğrenmek ister. Şeyh sözü alır ve anlatır: "İlk vurduğun kişi şeriattı. Tokat attın, o da sana kısas uyguladı. Fakat kendisine vurulmasından dolayı büyük öfke duydu. İkinci vurduğun kişi tarikattı. Sana karşılık vermek için kalktı, yakandan tutup sana vurmak üzereydi. Hemen "dövene elsiz, sövene dilsiz" olması gerektiğini hatırladı ve kısas uygulamaktan vazgeçti. Üçüncü vurduğun kişi marifetti. Sen ona vurduktan sonra tebessüm ederek baktı. O, başına gelenin Allah'tan geldiğine inanıyordu, tebessümü bundandı. İmtihanda olduğunu, Rabbinin kendisini gözlediğini anladı, bundan keyif duydu. Dönüp bakmasına gelince, o adam uğradığı şeyin Allah'tan geldiğini biliyordu ama vesileyi merak etti. Bakışı da bundandır. Son vurduğun kişi, hakikattir. Ne kısas uyguladı ne elsiz olmayı dert etti ne de vesileyi merak etti. O adam vesileyle uğraşmayı bile odağını Allah'tan kaçıracağına inanır. Zaten gelen Allah'tandı, vesileyi görmeye ne gerek vardı."

Hünkâr'ın hakikat kapısındaki ilk makam olan tevazu, Allah'a tam bir teslimiyeti ifade eder. Kapının girişi bu şekildedir. Ayrıca tevazu Vilayetname'de övülmüş ve *"Taş gibi sert olanı yumuşatır."* denilmiştir. Bunun ardından *yetmiş iki milleti bir bilmek* gelir. İnsan yaratıldığında en güzel surette yaratılmıştır ve ona "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorulduğunda "Evet" cevabını vermiştir. Daha sonra yeryüzüne gönderilmiş ve birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları için boylara ayrılmıştır. Dünya hayatında her ne kadar benliğine, şeytana uymuş ise de insan, özde yaratılıştaki temiz olan insandır. Birbirinden farklı görünüşe, dile, kültüre, coğrafyaya sahip olsa da hepsinin babası birdir. Onu kirleten şey kötülükler ve günahlar olsa da cevher tertemizdir. Öyleyse kirli olan insan değil, fiildir. Can tende durdukça, ölüm kapıyı çalmadıkça tövbe kapısı da kapanmamıştır. Şu hâlde ne kadar kirlenmiş olsa da insan, tövbe edecek ömre sahip olduğu müddetçe annesinden doğduğu günkü kadar temiz olma fırsatına sahiptir. Tıpkı iman sahibi bir kimsenin iman üzere öleceğinin bir garantisi olmadığı gibi bu fırsat da Allah'ın takdiridir. O zaman kimse ayıplanmamalı, hakir görülmemeli ve temiz cevher incitilmemelidir. Karşısında durulacak olan şey, insan değil fiillerdir. Mesela bir insan yılan sokmasına karşı panzehir bulsa mı iyidir yoksa yılan öldürme peşinde koşsa mı? Elbette kesin çözüm ve akıl kârı olan iş, panzehri bulmaktır, bunun için mücadele vermektir. Yoksa, yılan hangi deliktedir, ne zaman yerinden çıkacaktır, yerin altında nerede gezmektedir, bunların peşine düşmek beyhudedir. Bununla beraber hiç kimse ait olduğu milletten dolayı ayıplanamaz. Kimden ve nerede doğacağı tercihine sunulmamışsa, insan kavmi, ten rengi, dili sebebiyle ayrıştırılamaz, dışlanamaz.

Dünyadan yüz çeviren, perhizkarlık eden, aza kanaat eden, lokmasını helalinden seçen kişi bununla yetinmeyip

her türlü iyiliği yapmalı, "Mallarını Allah yolunda harcayanlar"dan olmalıdır. İyilik, insanın ahiret sermayesidir. Hacı Bektaş, ârif ile muhip arasındaki diyaloğu anlatırken onların dilinden konuşur ve arifin üç dostu olduğunu söyler. Üç dosttan biri, evde kalır; ikincisi yolda kalır ve üçüncüsü ise arifle beraber gelir. Evde kalan maldır, yolda kalan eş, dost, akrabadır fakat beraber gelen iyiliklerdir. Şu durumda insan, ne kadar kazancı varsa onların bu dünyada kalacağını bilmelidir. Onları saklamamalı, açgözlülük edip malını kıskanmamalı, onları iyilik yolunda harcamalı, dağıtmalıdır. Dede Korkut'ta da geçtiği gibi insanın "kara dağ yumrusunca malı olsa, yığar, derer, nasibinden fazlasını yiyemez." Benzer şekilde mal, mülk bu dünyada kişinin beyhude meşguliyetlerinden olduğunu Yûnus "Mal da yalan, mülk de yalan / Var biraz da sen oyalan" mısralarıyla dile getirir. Fakat iyilikler sadece malla, mülkle sınırlı değildir. Yetim başı okşamak gibi şefkati esirgememek, düşkünün elinden tutmak, yaşlı ana babaya hizmet etmek, güzel söz söylemek, hastayı ziyaret etmek, derdi olana derman olmak veya aramak gibi sınırı olmayan iyilik yelpazesini açmalı, her daim iyilik üzere yaşamalıdır.

Hiçbir canlı kendisinden zarar görmemeli, zarar vereceğinden şüphe dahi etmemelidir. "Müslüman, elinden, dilinden emin olunan kişidir." hadisine uygun şekilde yaşamalıdır. İnsanlara böyle bir güven ve eminlik hissini vermek gerekir. Merhamet etmek, kötülük yapmamak, iyilikte bulunmak yalnızca insanları değil, tüm canlıları kapsamalıdır. Çünkü mülk, Allah'ındır. Öyleyse mülk sahibine yüzünü sürmek lazımdır. Hakikatin makamlarından biri de budur. Kişi her daim Allah'a yönelir, ona secde ederse itibarı o derece artar. Cümle varlığa merhamet nazarıyla bakmak, Hünkâr'ın "vahdet evinde olmak" ibaresini karşılar. Böylece madde üstü bir gerçekle kâinat idrak edilir. Herkesin

eremediği sırlara vakıf olunur ve Hak katında itibar elde edilir. Artık bundan sonra sohbet yolu açılır. Bu makamda hakikat eri hakikat sırlarından söz eder. Bu bazı kimseler tarafından anlaşılır, kimilerince anlaşılmaz. Sırrın dili, kalbin müşterisidir, fakat her kalp bu lisanı bilmeyebilir. Bu dil daha çok *ayne'l-yakîn ariflerin* işidir. Manzum Makâlât ise sohbet yolunda gidilmesini, hakikat sırlarının şerh edilmesini söyler. İnsanlar dört kapıyı tanımalı, yolun nereye gideceğini bilmeli ve davet tam anlamıyla iletilmelidir.

Hakikatin tamamlanması için *seyr-i süluk* şarttır. Aslında tarikat kapısında mürşidden el alıp tövbe ederek salikin yolculuğu başlamaktadır. Herhalde Hacı Bektaş, salikin artık kavs-ı urûca geçmesinden söz etmektedir. Devriye nazariyesine göre insan üç yüz altmış derecelik bir daire üzerinde seyreder. Bunun yüz seksen derecelik ikişer yayı vardır. Birinci yay, tepeden aşağıya inişi gösterir ve buna *kavs-ı nüzul* veya *mebde* adı verilir. İkinci yay ise yerden yukarıya doğru seyreder ve buna *kavs-ı urûc* veya *meâd* denir. İnsan, yaratıcısından kopup yeryüzüne iner ve burada ait olduğu yere dönüş için birtakım hazırlıklara girişir. Bu hazırlıklar, izah ettiğimiz dört kapıdır. Vahdet-i vücûd anlayışının bir yansıması olan devriyede esas insanı öz yurduna hazırlamaktır. Yolun başı, ortası ve sonu birbirinden farklıdır ve gittikçe işler zorlaşır. Hakikat kapısı, en zor safhadır. Seyr-i sülukun bu kapıda yer alması, ayne'l-yakîn ariflerin, Tanrı dostu erenlerin mertebesine erişmek için atılan adımlardandır fakat zor olanıdır. Tasavvufta bu merhale için pek çok menkıbe yer almaktadır. Yûnus Emre'nin seyr-i süluku Tapduk Emre'ye kapılanmasıyla ve ders almasıyla başlasa da Hacı Bektaş'ın kastettiği türden seyri, olgunlaşmanın ağır kısmını yaşaması için dergâhtan kovulduğu andan itibaren başlar. Kişi artık kendi varlığından soyunmaya, Allah'ın varlığına ait olmaya doğru yol alır.

Seyr-i süluk başladığı andan itibaren kişide türlü türlü hâller ortaya çıkmaya, varlık âlemini daha farklı görmeye başlar. Tasavvuf geleneği bu hâlleri dille anlatılması mümkün olmayan şeyler biçiminde yorumlar. Tıpkı şathiyelerdeki mısralar gibi, herkesin anlayamayacağı işler, salike ayan olur. İşte bunlar sırdır. Hacı Bektaş Makâlât'ta sırlar için Seyyid Sadeddin'den bir şiir yazar ve oradaki ikinci dörtlükte şu mısralar geçer: "Kim bu sırra ermedi / Kendüzin bilmedi / Bu ışka esrimedi / Ömri zalâm içinde." Seyr-i sülukta bulunan kişi için açılan sırlar, kendisini bilmesine, âşıkla sarhoş olmasına sebep olur. Doğrusu, ayık olan kimse nasıl ki sarhoşun halinden anlamaz, sözü edilen makamın sırlarını da o makamda olmayan anlamaz. İnsan, hiç tatmadığını bilemez, tarifle tat dile gelmez. Veya bazı hâller hiç tarif edilemez; tıpkı bir renk gibi. Herkes o veya şu şekilde mavi rengi görmüştür ama onun bir tarifi yoktur. İnsan rengi nasıl tarif edebilir? Ancak adıyla bilinir. Madem sır makamındadır ve tarife sığmaz hallerin içindedir insan, o zaman yanlış anlamaların önüne geçmek için sır saklamayı bilmek gerekir. Zira Hallâc-ı Mansur'un "Ene'l-hak" diyerek sırrı ifşa etmesinin ardından gelişen olaylarda olduğu gibi, salik için başka sorunlar ortaya çıkacaktır. Öte yandan sır saklamak, diğer kapıların makamlarının bir gereğidir. Pek az kişinin şahit olacağı muazzam hallerin heyecanını insan bastırmalı, kendine mahsus olanı başkasına ilan etmemelidir.

Sır saklamayla beraber kişi içinde kopan fırtınalardan kimseye söz edemez ve bir susma süreci başlar. Ona tarifsiz halleri yaşatan Allah olduğu için muhatabı da yalnızca odur. Sürekli ona yönelir, derdini ona açar, halin devamını diler. Tam bir münacat makamına erişmiştir. Girdiği yol, karşılaştığı şartlar bir bakıma onu buna mecbur eder. Tabii salik bu halinden şikayetçi değildir. Öte yandan halen

dünya hayatındadır ve bir gün mutlaka yok olacak bedenin içinde yaşamaktadır. Bir tarafı hala halktan bir parçadır. Bu noktada hakikatin son makamı vahdet-i vücudun tam yansıması ortaya çıkar ve salik her şeyde Allah'ı görür. Önceki kapılarda tefekkür (baktığı her şeyde Allah'ı aramak, onu düşünmek) eden kişi, artık *müşahede* (baktığı her şeyde Allah'ı görmek) eder. Böyle bir salik için Hacı Bektaş'ın izah ettiği kırk makam tamamlanmış olur. Hünkâr, bu makamlardan birinin dahi eksik olması durumunda hakikatin tamamlanmayacağını söyler.

İnsan ve İdeal İnsan

Hacı Bektaş, insanı yaptığı iyilik kötülük zemininde değil, yaratılış cevheriyle bir görerek değerlendirir. Her şeyin başı, insana bu cevher üzerinden yaklaşmaktır. Bunun dışında kalan her ne varsa birer önyargıdan ibaret kalır. Ne bir kişiyi veya topluluğu kötü veya kafir kabul ederek onları yerme üzerine ne de iyi veya mümin kabul ederek övme üzerine insana yaklaşır. Doğduktan sonra yeryüzündeki serüveni başlayan insan iyilik ve kötülüklerle dolu bir hayatın eşiğinden geçer. O veya bu sebeple bazen iyi ve güzel olanların bazen kötü ve çirkin olanların etkisinde kalır. Rabbinin katından, huzurundan ayrılıp insanlarla, benliğiyle karşı karşıya kalmıştır. İnsan, yırtıcı hayvanlarla dolu bir ormandaki adamın hâli gibidir. Hem korunmak ve hem de mücadele etmek zorundadır. Kişi bazen yolunu şaşırır, ne yapacağını bilemez. Onu kaybolduğu yerden çıkarmak, kendisi için daha iyi olacak yola sevk etmek gerekir. Her varlığın bir yaşama üslubu vardır ama örnek hangisidir? Öyleyse ona bir yaşam tarzı öğretilmelidir. En şerefli ve üstün sıfatlarla yaratılmış, yeryüzüne gönderilmiş ve belirli bir istikamet üzere yol alarak ulaşması gereken yere gitmesine yardım edilmelidir. Bir insan inşasını gaye edinen Hacı Bektaş, en yalın haliyle insanı bu biçimde kabul eder.

Hacı Bektaş, insanoğlunu dört tipe ve bunlara ait gördüğü dört tabiatla ilişkilendirerek ayırır. Çünkü Allah, Hz. Âdem'i dört türlü nesneden, yani toprak, su, ateş ve havadan yaratmıştır. Âdemoğlu da bölük bölük bu nesnelerden

birine dair tabiata sahiptir. Kök neyse, ağaç da meyve de odur. Fakat dikkat çekici olan, dört grubun da iyi ve güzel olarak kabul edilen unsurlardan oluşmasıdır. Çünkü inanç gereği Allah güzeldir ve yarattığı da güzeldir. Dolayısıyla Hz. Âdem ve âdemoğlu yaratılış prensibine göre hamurunda çirkinlik, kötülük barındırmaz. O, yaratılmış olanların en şereflisidir ve bu sıfatın yanına ilahî iradeyle olumsuz olan, onu gölgede bırakan herhangi bir öge dahil edilmemiştir.

Dörde ayrılan her grubun kendine mahsus halleri, ibadetleri ve birtakım özellikleri vardır. Sözlük karşılığı olarak "ibadet eden" anlamına gelen Âbidler, şeriat makamında ve rüzgâr tabiatlıdır. Rüzgârın, samanı daneden ayırması gibidir. Nitekim bu temel işlev, esaslar şeriatın, yani dinî hükümlerin haramı helali, doğruyu yanlışı net bir şekilde belirmesiyle aynıdır. Dinin emirlerini harfiyen yerine getirmenin yanında insanî değerlere özen göstermesinin altı çizilmiştir. Hacı Bektaş'a göre âbidlerin bir özelliği de birbirlerini incitmemeleridir. Kulluk makamında olan âbidler, ilâhî iradeye karşı her zaman itaatli bir duruş sergiler. Yaratıcı – kul arasındaki ilişkinin farkındadır. Mevlâna âbidliğin çizgisini "Kuma tohum ek dese bile biz ekeriz" diyerek kavramın barındırdığı teslimiyet ve emre itaat cevheriyle gösterir. Bir bakıma Hacı Bektaş, kişinin Hak karşısındaki yerini bilmesi ama Hakk'a da muhatap olduğunun bilincinde olunmasını ifade eder.

Abidler, Hacı Bektaş'ın "yüce kapıdır" dediği şeriat makamının erleridir. Fakat haram – helal çizgisinin dışındaki hususlarda, benliğin tehlikeleri hakkında bu bölükteki kimselerde birtakım sorunlar vardır. Kibir, kıskançlık, nefret, cimrilik gibi kişinin kalp terbiyesiyle aşabileceği konularda yenik düşerler. İster istemez büyüklenirler. Belki yaptıkları

ibadetlerden dolayı gurura kapılırlar belki de ibadet etmeyeni hor görüp kınarlar. İbadetleri ve kötülükten sakınmaları yalnızca emre itaat etmektir ama bunlar içselleştirilmemiştir. Daha çok ibadet eden, dinin emirlerine daha çok riayet eden veya böyle olduğu söylenerek insanlar tarafından övülen kimseleri kıskanmaları kaçınılmazdır. Büyüklenme ve kıskanma ise önüne nefret duygularını katarak devam eder. Bir kişi, karşısında büyüklendiği kimseye muhabbet vermek yerine kalp soğukluğu aşılar. Bunun gibi, örtülü bir şekilde karşısında büyük gördüğü ve kendisini ondan daha niteliksiz kabul ettiği kimseleri de kıskanarak onlara karşı kalbini soğutur. Böylece nefret etmek için gerekli duygusal altyapı hazır edilmiştir. Birbirini yermeler, hakaret etmeler, gizliden veya açıktan düşmanlık gitgide büyür, dostluk, arkadaşlık, komşuluk gibi muhabbete dayalı hukuklar çiğnenmeye başlar. Kalbi insanlara karşı soğuyan bir kişi ise insanlara karşı cömert olamaz. Merhametini, sevgisini, hoşgörüsünü, malını, bedenen hizmetini, yardımını insanlardan esirgeme yoluna girer.

İkinci grup olan zahidler, tarikat kapısında ve ateş tabiatlıdır. Onlar ahirette yanmak yerine bu dünyada yanmayı tercih ederler. Çünkü bir kere yanan artık bir daha yanmaz. Korku ve ümit (havf u recâ) arasında yaşayarak sürekli Allah'ı zikirle meşgul olurlar. Dünya hayatının zevklerinden sıyrılmayı, onlara takılmamayı öncelikleri haline getirirler. Bunun dışında olan bitenin ardına düşmez, düşünmez, ilgilenmezler. Onların korkusunu izah etmek için Hacı Bektaş, Hz. İsa'dan bir kıssa nakleder. Bir gün Hz. İsa gezinti sırasında bir yüce dağın eteklerine gelir. Orada bir su bulur ve içer. Fakat bu suyun tadı acıdır ve dağ ise sürekli titremektedir. Hz. İsa hal diliyle dağ ile söyleşmeye başlar ve ona suyun acılığının, dağın titremesinin sebebini sorar. Dağ ise Hz. Musa zamanında bir gencin dağın yamacına gelerek

"Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının" ayetini okuduğunu, o günden itibaren titreme hâli geldiğini söyler. Ardından dağ, bu ayetin dört kutsal kitapta yer alıp almadığını sorar. Hz. İsa dört kitapta da bu ayetin bulunduğunu söyler. Bunun üzerine dağ, Hz. İsa'dan dua etmesini, zira onun duasının kabul olacağını, Allah'tan kendisini bu titremeden kurtarmasını diler. Hz. İsa dua eder ve dağın titremesi durur, acı su tatlıya döner. Dağ yeniden konuşur. İsrailoğulları zamanından kalan ve Hz. Muhammed'i, onun ümmetini görmek isteyen yaşlı bir adamın dağın içinde olduğunu söyler. Fakat o genç gelip sözü geçen ayeti okuyunca, pirin gözyaşları sulara karışıp onları acılaştırmıştır. Suyun tadındaki sebep, budur. Hz. İsa bu ibret dolu haberi duyunca, şahsına ait olan keşkülden, asadan ve bir iğneden başka dünyalık mal sahibi olmaz.

Hünkâr, zühdün dünyadan el etek çekmeye dair bize naklettiği kıssa ve hisse bu şekildedir. Abidler için aktardığı önemli hususa benzer bir şekilde zahidlere henüz hidayet kapısının açılmadığının altını çizer. Zahidler, gayret makamının adamlarıdır. Kaybetmekten korkarlar, kazanmak için ümit ederler. Her iki hâl, gayreti tetikler. Bundan dolayı Allah'ı kendi gayretleriyle anarlar, zikrederler. Hayatlarının her anına, kalplerinin her odacığına Allah'ı yerleştirmek isterler. Onların bu hâli, azgın bir canavarın kendisini takip eden adama benzer. Peşinden düşmeyen canavardan kaçmakla yetinmeyip ondan saklanmaya, saklandığı yerde korunmaya çalışır. Bütün telaşı tedbir ve gayrettir. Yapılması gerekeni yaptıkça güvendedir ama açık verirse yakasını kurtarmakta zora düşer. Bu adam zâhid, canavar ise dünyadır. Ölene kadar kişinin peşindedir. Öyle bir tabiatı vardır ki, kişi ondan yüz çevirdikçe peşine düşer. İşte zâhid ile dünya arasındaki zühd gayreti bu şekildedir.

Üçüncü gruptakiler âriflerdir. Arifler, marifet kapısında ve su tabiatlıdır. Hem temizdir hem de temizleyicidir. Bu öyle bir tabiattır ki, kendinden başkasına benzemez. Temiz ve berraktır. Bir kişi bu sudan içse, temizlenir. Öyle bir temizliktir ki bu, insanın içine girdiğinde onda kötü huylar kalmamalı, onlardan arındırmalıdır. Öfke, cimrilik, maskaralık, haset gibi insanı insandan soğutan, aralarını açan, dostluğu samimiyeti ortadan kaldıran ve bireyi yalnızlaştıran kötü haller, marifet ehlinin suyuyla dışarı atılabilir. Aynı zamanda suyun tatlılığı insanda iyi halleri ortaya çıkaracaktır. Şeriat eri olan âbîdin kalp hastalıklarının şifacısı ariflerdir. Arifler, utanılacak iş yapmazlar, söz söylemezler. Sözün üç ön yüzü, bir de arka yüzü vardır. Arif olmayan kimseler, bilmedikleri, anlamadıkları, sırlarına vakıf olamadıkları arka yüzü konuşur, mahcup olurlar. Fakat arifler her sözün üç ön yüzünü söylerler, bundan dolayı utanılacak bir söz söylememiş olup sularını daima temiz tutarlar.

Ariflerin suyu benzersizdir, kendine mahsustur. Onların halleri bir insanın örneği olsa, sözleri kulaktan içeri girse mutlaka gönle dokunur. Temiz olduğu için temizleyicidir. İnsana tesir ettiğinde içinde kir bırakmaz. Onların temiz suyunda arı iman, güzel söz, örnek davranış olduğu için sirayet ettiği insanın içindeki şirki kaldırır, yerine iman koyar. Güzel sözleri, kötü söz ve fikirleri bir iltihabı bedenden atarcasına dışarı çıkarır. Davranışları, oturup kalkmaları, huyları, insanların gündelik hayatındaki hal ve hareketleri düzenler, aşırılıkların yerine itidalli olanı koyar. Nasıl ki abdest azaları, gusül bedeni manen; elbisedeki kirleri madden temizler, ariflerin arı suyu insanın içini böyle temizler. Temiz ve güzel olan her zaman çekicidir. İnsanın gönlü de temiz ve güzel olanı arzu eder çünkü cevheri böyle yaratılmıştır. Kişi ariflerin suyunda yıkanmalıdır, aksi halde ne manen ne de madden arifler katında temiz sayılabilir.

Su metaforunun kullanılması ise yalnızca uygun bir benzetme unsuru olmanın ötesinde, yine kaynağını İslam kaynaklarından almaktadır. Kur'an'da, insanın temizliği abdest iledir: O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimeti tamamlamak ister (Maide, 6). Su, ölmüş toprağa hayat verir (Nahl, 65). Öte yandan, insanın aslı sudur. Bir damla sudan meydana gelmiştir. Yani su, genel bir bakış açısından doğuma, olgunlaşmaya, diriltmeye doğrudan atıfta bulunur. İnsanın pak yaratılışı, dünya hayatıyla üzerine birtakım kirler biriktirir. Çamura düşmüş altın gibidir. Kıymetin ortaya çıkması, aslına dönmesi için suyla temizlenmesi, kirini gidermesi gerekir. İşte insanın cevherini ortaya çıkaracak, onu yeniden doğmuş gibi aslına döndürecek, yitirdiğini bulduracak olan ariflerin temiz sularıdır. İç temizliğinin yapılması için bu suya ihtiyaç vardır. Dış temizliğin ne kadar yapılırsa yapılsın kalp arılığına faydası yoktur. Hacı Bektaş bir benzetmeyle, içki dolu kabı misal gösterir. Ağzı sıkıca kapalı içki dolu bir kabı, kişi ne kadar yıkarsa yıkasın içindeki halen içkidir, pistir. Kap açılmadıkça, içki dışarı çıkarılmadıkça kabın temizlenmesi mümkün değildir.

İç temizliğin yapılması şarttır. Çünkü insanın kalbinde ne kadar kir varsa, hepsi şeytan işidir. Kalbi karartan ancak odur. Tehlikeli olan ise, kabın içindeki kir arttıkça insanın onu taşımasında zorluk çekmemesi, dolayısıyla temizliğe ihtiyaç duyacak motivasyondan uzaklaşmasıdır. Tasavvuf geleneğinin bir kıssasına göre bir mürşid, talebeleriyle beraber bir ormanlık alandan geçerler. İleride bir oduncu görürler. Adam büyük bir parça odun kesmiş, ama taşımakta zorluk çeker. Sonra bir parça daha odun kesip öncekine bağlayıp yüklenir. Bu sefer daha kolay hareket ettirir. Bir odun parçası, sonra bir tane daha derken yük artar ama taşımada güçlük çekmez. Nihayetinde bir odunu çekemeyen adam nice odunu zahmetsizce yüklenip gider. Manzara karşısın-

da şaşkına dönen talebelerine hocaları dönüp, gördüklerindeki hikmeti sorar. Bir cevap alamayan mürşid, o adamın halini günah ve kalp ilişkisiyle açıklar. Kişi bir günah işlediğinde bu ona çok ağır gelir. Hüzünlendirir, pişmanlık hasıl olur, çok tövbe ettirir. Fakat günah süreklilik arz ettikçe ona duyulan hüzün azalır, kişinin bir müddet sonra umurunda bile olmaz. "İşte bu adamın hali, insanların günah işlemesine böyle benzemektedir." der.

Hacı Bektaş, bu tehlikeye âdeta dikkat çekercesine, şeytanın kalpte oluşturduğu günah kirinin önemini anlatır. Bir kuyuya bir damla içki damlasa, sonra kuyunun suyundan bir kova su çekilse, çekilen su bir yere dökülse, dökülen yerde ot bitse ve o ottan bir koyun gelip yese, erenlerin, takva ehlinin, ariflerin katında bu koyunun eti o bir damla içkiden dolayı haram olur. Sonra okuyucunun sanki karşısında oturmuş ve onun gözlerine bakarak konuşur gibi, kişinin kolaycı anlayışına kızar. İçinde şeytan fiillerinden olan, kin, haset, gıybet, maskaralık, cimrilik, tamahkarlık, kahkaha bulunan bir kişi nasıl olurda yıkanıp temizleneceğini düşünür? "Şöyle bil ki, arınamazsın." Arınamayan kişinin ibadetleri de boşa gider. İnsanların tehlikenin farkında olması için Hünkâr daha keskin ve ağır ifadeler kullanmaktan çekinmez. Bütün bu haller, şeytanın alametleri olduğu için bu halleri yaşayan kişi de şeytandır.

Son gruptakiler muhiblerdir. Hakikat kapısında ve toprak tabiatlıdır. Toprağın her şeyi öğütüp aslına döndürdüğü gibi muhibler de yeniden aslına döneceklerine inanırlar. Varlık alemini bambaşka bir gözle gören muhibler için görünen görüntü aslın üzerindeki elbisedir. Varlığı Allah'tan bilip davranışlarını buna göre düzenlerler. Onlar için hep aynı ahenk vardır ve bunun bozulmasına dair davranıştan sakınırlar. Birey bir toplumun parçası olduğu gibi toplum

da aslında bireyin bir yansımasıdır. Kişideki düzen, anlayış, bilinç ne kadar ahenge uygun olursa, toplumun iç ve dış tasarımı da aynı düzene uygun olur. İşte, ideal birey ve toplumun meydana gelmesindeki son merhale, Hacı Bektaş'ın sözünü ettiği bu grubun kodlarında gizlidir. Hacı Bektaş, muhib ile arifi aralarında konuşturur. Arif, muhibbe "Asıl, ata mıdır yoksa ana mıdır?" diye sorar. Muhibbin cevabı, hakikat kapısının ardından, Hacı Bektaş dilinden gelir. Buna göre, ana asıl, ata köktür denilse de ata asıl, ana köktür. Aslolan tohumdur. Onu yere ekince kök meydana gelir.

Muhiblerin ibadetleri vardır. Bunlar aslında bu grubun ayırıcı özelliklerini ifade eder. Duâ, seyir ve müşahede, muhiblerin ibadetleridir. Onların duası, her zaman Allah'ı dilemektir. Seyir, kendilerine açılan sırları keşfetmek, Allah'a yolculuk etmek, kavuşma heyecanıyla durmaksızın ilerlemektir. Müşahede ise perdesi kalkan gözleriyle varlık âlemini görmek, her şeyde Allah'ı bulmak, nihayetsiz bir şekilde ona defalarca hayran olmaktır. Bu ibadetler vasıtasıyla Hacı Bektaş'a göre muhibler Allah'ı bulur, onda kaybolur (fenafillah) ve sonra onda var olur (bekabillah). Vahdet-i vücûd doktrininin kademelerini bu usulle aktaran Hünkâr, muhibleri üç kazançla açıklar. Onlar bu yaptıkları ibadetler sebebiyle baktıkları her varlıkta Allah'ın varlığını, kudretini görürler. Sonsuz kudret karşısında daimî yalvarma, yakarma ve dua halinde olurlar. Üçüncüsü ise devridaime sebep olan son halka olan müşahededir.

Dört grupta ele alınan insanlar, yaratılışın ona yüklediği "eşref-i mahlukat" misyonunu tam olarak yansıtır. Bunda etkili olan arka plan bilgisi ise doğrudan İslamî referanslıdır. İnsanın Allah'ın nurundan yaratılması ve yeryüzündeki halife mevkiine getirilmesi statü bakımından onu diğer yaratılmış olanlardan açıkça ayırır. Hacı Bektaş'ın

sınıflandırdığı insanlar arasında kötüye, kötülüğe dair herhangi bir işaret yoktur. Çünkü o, insanı en temiz yaratılışıyla, halis cevheriyle ele alır. Bundan dolayı büyük bir insan sevgisi vardır. İdeal insan, yaratılış kodlarına döndükçe elde edilir. Bütün dış etkilerden ve benlik duygularından kademe kademe sıyrılmış, kainat kitabını okumuş, davranışlarını düzenlemiş, aşırılıklardan kendini korumuş, incitmeyi, kırmayı zulüm saymış, şeytan fiillerinden kaçınarak ilahî iradenin öngördüğü yakınlığa adım atmış insan, hem kendisi hem yakın çevresi hem de tüm insanlık için en ideal tiptir.

Elden gelen her iyiliği, herkese yapınız.
Nefsine ağır geleni, kimseye tatbik etme.

Erenlerin Özellikleri ve Kıymeti

Hacı Bektaş'ın satırlarını okurken onun en çok önem verdiği, derin bir muhabbet duyduğu kişiler erenlerdir. Onları bazen marifet ehli bazen Tanrı dostları bazen ayne'l-yakîn arif adlarıyla anar. Arifler, âdemoğlunun bir bölüğünü oluşturur. Yeryüzünde birtakım ilahî sırlara ermiş, çoğu kişinin idrak edemeyeceği bir muhabbetle Allah'a bağlanmış, insanlara karşı sevgisi, anlayışı, hoşgörüsü çok olan kurtuluş reçeteleridir. İnsanlar onlara yakınlık kurarlarsa, manen büyük kazançlar elde eder. İmanlarını onlar vasıtasıyla korurlar, şeytanın hilelerine karşı kolay lokma olmaktan uzaklaşırlar, insan haysiyetini ve onurunu yüceltirler. Tasavvufta Veli, evliyâ, Allah dostu gibi kavramlarla tanımlanan bu kimseler, görüldüğünde Allah'ı hatırlatır. Hacı Bektaş onların Allah'a karşı duyduğu sonsuz sevginin bir yansıması olarak "onların aslı O'ndandır" der.

Vilayetname'de ve Makâlât'ta arifler çokça övülmüştür. Tabiatları suyla özdeşleştirilmiştir. Öylesine temiz bir sudur ki, içinde kir barınması söz konusu bile olamaz. Ve yine öylesine temizdir ki bu su, kendinden taşıp değdiği yeri de temizler. Arıdır, arıtıcıdır. Onları aslı olan su, esasında yeşil mücevherdir. O mücevher ki, onun da aslı Allah'ın kudretindendir. Karşılıksız sevdikleri Rableri tarafından çok sevilirler. Kendilerini Allah'ta bulmuşlardır, asılları Allah'tandır.

Ariflerle Allah arasındaki aşkta senlik benlik ortadan kalkar, birlik hasıl olur. Ömer Hayyâm, sen ben meselesini hakikat kapısının dilince şöyle söyler: Ezeli sırları ne sen bilirsin ne de ben / Bu muammayı ne sen okuyabilirsin ne de ben / Perde ardında bir sen ve ben dedikodusu vardır amma / Perde kalktı mı aradan ne sen kalırsın ne de ben. Hünkâr, aynı noktaya, yani sen ben ikiliğine erenler ve Allah arasındaki sevgi açısından vurgu yaparak, *"Asıl aslın sevmek aceb degüldür (Aslından gelenin aslını sevmesi şaşılacak iş değildir).*" demektedir.

"Kişi sevdiğiyle beraberdir." hadisine paralel bir şekilde, Hacı Bektaş insanların ariflerle birlikte olmasını nasihat eder. Bu kimselerin ibadeti, daima tefekkür halinde bulunmaktır. Yani gözleri kapalı olsa, Allah'ı düşünürler. Gözleri açık olup etrafa baksalar, gördükleri her nesnede Allah'ı görürler, onu düşünürler. Kulaklarına gelen sesler, Allah'ı hatırlatır. Sessizlik olsa, gönüllerinde Allah'ı duyarlar. Bambaşka bir bakış açısıyla insanların arasında yaşayan erenler, sadece dünyayı değil, ahiret tasasını da terk etmişlerdir. Onlar için esas olan şey, her şeye kâdir olandır; mülk değil, mülkün sahibidir. İnsanlar, erenlerden istifade etmelidir, onlara bakmalı, suyundan nasiplenmeli, arınmalıdır. Nazarlarına maruz kalma arzusuyla etrafında bulunmak gerekir çünkü *velayet onların nazarlarıyla gelir.*

Ariflerin temizliği, insanları arındırmasından malum olur. Hacı Bektaş, *"Yuyıcı arı olmasa yudığı nice arı ola (temizlen temiz olmazsa temizlediği nasıl temiz olsun)"* diyerek Tanrı dostlarıyla etrafında bulunan insanlar arasındaki etkiye dikkat çeker. Erenlerin halleri öyle bir makamdadır ki, bunu hiçbir şeye değişmezler. Rivayet odur ki bir veli kimseye imtihan için Hızır gelip "Diler misin sana yeryüzündeki her insanın hâli malum olsun?" diye sorar. Sorudaki imtihan

şudur ki, insan gizli olanı öğrenmeyi sever. Bu hevesinden dolayı gizli şeyleri araştırır, söz götürür söz getirir, gıybet eder, benliğinin arzusuna ve Hacı Bektaş'ın şeytan fiili dediği huyların çoğuna kendini kaptırır. Hızır'ın sorduğu tam bir sınamadır. Fakat o eren "İnsanların hâlini görmek istemem. Ben Allah'ı isterim" cevabını verir. Hünkâr'ın sözünü ettiği "dünyalara değişmemek" sözünün açıklaması niteliğindedir.

Hacı Bektaş, beşinci can aşktır, der. Bu aşk, erenler ile Allah arasındadır. Bu hususta bir hadis aktarır. Veli bir kul "Rabbim!" dese, Allah ona hitaben "Lebbeyk!", yani buyur, emret manasında karşılık verir. Erenlerin büyük bir aşkla Allah'a yönelmesi, onu son derece memnun eder. Pek çok ayet ve hadiste kulun Allah'a yönelmesinin ilahî nazarda nasıl bir karşılığı olduğu aktarılmıştır. Bunlardan en yaygın olanlardan bir hadis şöyledir: "Herhangi birinizin tövbe etmesinden dolayı Allah Teâlâ'nın duyduğu hoşnutluk, ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceğiyle birlikte devesini elinden kaçıran, arayıp taramaları sonuç vermeyince deveyi bulma ümidini büsbütün kaybederek bir ağacın gölgesine uzanıp yatan, derken yanına devesinin geldiğini görerek yularına yapışan ve aşırı derecede sevincinden ne söylediğini bilmeyerek: *Allahım! Sen benim kulumsun; ben de senin Rabbinim,* diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır."

Hacı Bektaş, bir kulun tövbesine karşı oluşan memnuniyetin katbekat fazlasını bir Tanrı dostunun nidasında olduğunu ifade eder. Her iki sesleniş, arşta birleşir ve ortaya bir nur çıkar. O nur o kadar aydınlatıcıdır ki yedinci kat gökte sayılarla ifade edilemeyecek kadar çok, rengarenk çiçekler ortaya çıkar. Altıncı kat gökte, ortaya çıkan çiçeklerin kokusu yayılır. Beşinci kat gök, anber kokusuyla; dördüncü kat

gök, misk kokusuyla; üçüncü kat gök, ödağacı kokusuyla; ikinci kat gök, gül kokusuyla dolar ve nihayetinde dünyaya aydınlık gelir. Yedinci kat gökteki melekler bir araya gelip, ortaya çıkan güzel koku hakkında konuşur, memnuniyetlerini dile getirirler. Sonra o çiçekleri toplayıp sekiz kat cennettin her yanına götürürler. Bütün bu olup bitenler, yeryüzünün aydınlığı, semanın katlarının güzel kokularla dolması, cennetin çiçeklerinin yedinci kat gökte oluşması, aşktandır.

Erenlerin gönlü, Allah aşkı ve bunun tarifi Hacı Bektaş'ta devam eder. Meleklerin topladığı çiçekler arasında bir tanesi vardır ki buna "reyhan gülü" denir. Veli kullardan birisi ölecek olduğunda, görevli melek reyhan gülünü alır, Tanrı dostunun yanına gidip koklatır. Uzattığı çiçektir ama kokusu aşktır. Koku bütün damarlara yayıldıktan sonra can teslim edilir. Aşkla alınan can, veli kul tarafından fark edilmez bile. Oysa insanın canını teslim etmesi, ruhun bedenden ayrılması, bir dikenli çalıya yapışan pamuğun çekilmesine benzetilir. Ruhun bedenden çıkması fevkalade acı vericidir. Ama erenlerin canı aşkla dolduğu için onlar bu acıdan müstesna tutulmuştur. Tıpkı Yusuf peygamberi görüp ellerini kesen kadınların o güzellik karşısında hiç acı duymamaları gibidir. Hacı Bektaş, bu misalde sanki aşkın tesiri acıyı hissettirmeyeceği gibi bir kanaat oluşmasına engel olmak istercesine başka bir açıdan bakmamızı sağlar. Ona göre acının hissedilmemesi bile aşka uygun düşmez; doğru olan, acının olmamasıdır. Çünkü dost dosta cefa kılmaz. Allah neden kendisini çokça seven, ömrünü yoluna adayan, tüm nimetlerden yüz çeviren dostunu incitsin? Dahası, arifler can verecekleri vakti bile kendileri tayin eder. İlk bakışta aykırı gibi dursa da buradaki bakış açısı yaşam isteği değil, kavuşma aşkıdır. Ömrünü, Mevlana'nın şeb-i arûs, yani *düğün gecesi* dediği kavuşma vakti için tüketen bir arif, elbette

canını bir an evvel tenden ayırmak isteyecektir. Arifin ölmesi, demirin taşa vurulması gibidir. Demir taşa vurulunca bir ateş çıkar. Duman göğe yükselir, ateş ocakta kalır.

Ariflerin bu makamda "Ya Rabbi!" demesi, dinleyenlere kolay bir iş gibi gelse de Hacı Bektaş bunu hafife almamak gerektiğini söyler: Kim kolay derse yanlış söyler. Kişinin samimiyetle, ihlasla Allah'ı bir defa anması bile çok zordur. Bunu başarmak için kalpte dünyaya dair hiçbir şey bulunmamalıdır. Dört kapının kırk makamından geçmek gereklidir. Rivayet edilmiştir ki Hallâc-ı Mansûr idama götürülürken ezan okunmaktadır. Müezzine katı bir bakış atan Hallâc, "Allahuekber" sözünü işittiğinde "Yalan söylüyorsun!" diye bağırır. Etrafındakiler de "idama giderken bari böyle sözler söyleme" diyerek çıkışırlar. Hallâc ise müezzinin ihlasla Allah demediğini söyleyince, orada bulunanlar "madem marifeti bilirsin, öyleyse sen ihlasla Allah'ı an" cevabını verirler. Sonra onu bir kayanın üzerine çıkarırlar. Hallâc, "Allah" dediği anda çıktığı kaya paramparça olur. Hacı Bektaş da böylesi bir ihlasa vurgu yaparak zorluğunu beyan eder. Onun için Allah'ı çokça zikretmek gerektiğini ve zikredildiği takdirde kişinin zahmetlerden kurtulacağını, rahata ereceğini ifade eder.

Erenlere Karşı Edepli Olmak Gerekir

Hacı Bektaş bir defasında Ilıcak denen yere muhipleriyle gider ve köy halkıyla sohbet ederler. Akşam olup namaz vakti gelince köydeki Kara Fakıh namındaki imam, sormadan etmeden cemaatin önüne geçip namazı kıldırmaya başlar. *Erin önüne geçip imamlık etmek erlik değildir, izin almak gerekir.* İmam, okuyacağı sureleri hatırlayamaz olur. Hacı Bektaş, Kara Fakıh'a "Yanı kara olası" diye beddua edince anında bir yanı kararmaya başlar ve ölür. Bu illet onun soyuna da geçer. Soyundan gelenleri hiçbir hastalık öldürmez ama ölenler hep Kara Fakıh'ın akıbetine uğrarlar.

Benzer bir durum Molla Sadeddin'in namaz kıldırmaya teşebbüs ederek herkesten önce namaz vakti ayağa kalkmasında görülür. Kalbindeki niyeti sezen Hacı Bektaş, "Erin önüne geçip imamlık yapacak er görmedik." der ama yeltendiği işten bir ders vermek istercesine onu imamlık yapmaya davet eder. Molla Sadeddin ise tekbiri getirdikten sonra Kâbe ile arasındaki tüm engellerin kalktığını ve her yönünü Hacı Bektaş'ın kapladığını görür. Başka bir misal, Ahî Evran ile Hacı Bektaş'ın sohbet mekanındaki ağacın kesilmesinde görülür. Ağacı kesen kişiye gerekli ihtarlar yapılmasına rağmen bir Tanrı dostunun hatırasına bile hürmetsizlik istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Nihayetinde adamın kestiği ağaçtan hayır görmediği gibi büsbütün zarar içine düşmüştür.

Erenlere karşı bozulan edepli tavır, mutlaka kişiyi mahcup edecek bir sonuç doğurur. Hamur Kaya adıyla anılan bir kayanın hatırası Hacı Bektaş'a dayanır. Bir gün kerpiç karan bir adamı görüp yardım için yanına gider. Ayaklarıyla çiğnemeye başlar. Adam da, "Marifet kerpici ezmek değil, şu kayayı kerpiç gibi ezmektir, velayet ve keramet ehlinin yapacağı budur." der. Hünkâr hiç sormadan etmeden o kayanın üzerine çıkar ve hamur gibi yoğurmaya başlar. Rivayet odur ki bu kayada ayak ve dizlerinin izi kalmıştır. Tekkenin önünde de böyle bir taş vardır. Hacı Bektaş, taşın üzerine oturmuş bıçakla salatalık doğrayıp yerken önünden geçenlerden birkaç kimse, salatalığı bıçakla kesmek herkesin işi, marifet ehli o bıçakla kayayı bile kesmeli; biz sana ancak o zaman inanırız derler. Hacı Bektaş da bıçağı kayaya vurduğu gibi ortadan ikiye böler. Bunu konuşanlar da hemen el öpüp af diler ve intisap ederler. İnsanlar bu taşı da ziyaret eder hale gelmiştir.

Erenlere karşı edepli tavır, Vilayetname'de insanlarla sınırlandırılmamış, belki bir ibret vesikası olarak kapsamı genişletilmiştir. Kırşehir'de Seyyid Salih namında biri vardır. Mezarı yakınında da tekkesi vardır. Adı Kaya Tekkesi'dir. Hac Bektaş, Ahî Evran, Şeyh Süleyman, İsa-yı mücerred ve Seyyid Salih, şimdiki mezar olan yerinde sır sohbeti ederlerken yakındaki dereden gelen kurbağa sesleri onların sohbet sesini bastırmaya başlar. Hünkâr, kurbağalara seslenerek "Ya siz susun bizi dinleyin ya da biz susalım sizi dinleyelim." der. Bunun üzerine kurbağalar bir anda seslerini çıkarmazlar. Hatta Vilayetname'ye göre bu derenin gerek aşağısında gerekse yukarısında kurbağalar olup ses ederken, tam bu kısımda hiç kurbağa sesi gelmemektedir.

İlim beşikte başlar, mezarda biter.
İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.

İman ve İlim

İnsanı kıymete değer kılan şey, iman sahibi olması ve Allah ile bağlarının bilincinde olarak bu bağın kopması için gayret sarf eden şeytandan kaçınmasıdır. Yaratılış kodlarını muhafaza eden insan, akıllı insandır. Çünkü iman, akıldır. Veziri ise tam zıddı olan küfür veya şeytandır. Padişah yerinde olmazsa ona şeytan vekalet eder. Akıl, iman, küfür, nefs, şeytan kavramlarını peş peşe benzetmelere başvurarak altını çizen Hacı Bektaş, insan için bu hususun ne kadar hayatî olduğunu gösterir. Rahman'ın aslı iman, şeytanınki şüphedir; şüphe olan yerde iman olmaz. Başka bir benzetmede iman bir hazine, şeytan hırsızdır. Bekçi gittiğinde hırsız hazineyi yağmalayacaktır. Benzer şekilde, iman koyundur, akıl çoban, şeytan ise kurt. Çoban aradan çekildiğinde koyun kurda yem olur. Diğer örneğinde iman süttür, akıl bekçi ve şeytan köpektir. Bekçi ortadan kaybolursa, sütü köpek içecektir. Birbirinden ayrılmayan bu kavramlar birer kişileştirme ve teşbihle her zaman aynı evde bulunan sakinlerdir. Asla ayrılmazlar. Birinin yokluğu, diğerine vekaleti devreder. Esas olan ise aklın her zaman sultan makamında durmasıdır; benliğe ve şeytana tahtını kaptırmamasıdır. İman saltanatını sürdükçe insan yaratılışta kendisine verilen halifeliğini ve şerefini daima muhafaza altına alacaktır. Aksi gerçekleşirse kendisine bahşedilen hazine yitip gidecektir.

İdeal insanı inşa eden ilk kapı olan şeriat, Hacı Bektaş'ın Dört Kapı Kırk Makam prensibinde iman etmekle başlar ve

ilimle devam eder. İnsanın imanını koruyabilmesinin en önemli faktörlerinden birisi ilim sahibi olmaktır. Makâlât'ta, çoğunlukla ilmin tarifi İslamî olanlardır fakat dinî bilginin dışında kalanlar da yerilmiş değildir. İman – ilim arasındaki ciddi ilişki, kişinin imanına zarar verecek bilgiye sahip olmasından ileri gelir. Yani yaratılış periyodundaki statüsünü korumasıyla doğrudan ilişkilidir. Kişi, benliğin yönlendirmelerini, hırsı, tamahı, hasedi, şehevî duyguları ve şeytanın hilelerini ne kadar bilirse, onların meydana gelmesine o kadar mâni olabilir. Bu tür menedilmiş arzular ve davranışlar insanı olduğu yerden statü bakımından aşağıya indirir.

Hacı Bektaş'ın önemle üzerinde durduğu bu konu, tasavvuf literatüründeki bütünlüğe de dikkatimizi çeker. Mevlâna, "Bir âlim yüz zahidden iyidir" der. Çünkü zâhid, zühdünü, yani dünya zevklerinden sıyrılmayı ancak ilimle icra eder. Neyden sakınıp neye sarılacağı ancak ilimle mümkündür. İlmin kıymetini ve imanla ilişkisini gösteren bir menkıbeye göre Hâce Bahauddin Nakşibend bir gün namaz kılarken bir ses işitir. Duyduğu ses ona, artık kullukta varılacak üst noktaya geldiğini ve artık namaz kılmasına gerek kalmadığını söyler. Hâce duyduğu sese aldırış etmeden namazı bitirir ve selamı verdikten sonra şeytana lanet eder. O ses bu sefer, kendisinin iblis olduğunu nereden bildiğini sorar. Hâce, "Senin lanet edilmiş ve Allah katından kovulmuş olan İblis olduğuna iki yerden kanaat getirdim" der ve ekler: Öncelikle, namaz Hz. Peygamber'e bile ölünceye kadar farz kılınmışken hiçbir kemâlât makamı benden namazı kaldıramaz. İkincisi ise ey İblis, zamandan ve mekândan münezzeh olan Rabbimin nidası her yerden gelir; oysa senin sesin tek yerden geldi. İşte bu iki bilgi sayesinde Hacı Bektaş'ın defalarca işaret ettiği sultan iman – vekil şeytan mücadelesinde galip taraf veya saltanat sahibi ortaya çıkmıştır.

Besmele Tefisiri'nde *"Rahmân'ın adını oku ki şeytani'r-racîm kahrolsun."* diyen Hacı Bektaş, Allah ile şeytan arasındaki yerinin insanı nereye yönlendirmesi gerektiğini bir benzetmeyle anlatır. Tıpkı gündelik yaşamda olduğu gibi bir insanın çok düşmanı olsa fakat bu düşmana veya düşmana güç yetiremese, mağlup olmamak, eziyet çekmemek ve dara düşmemek için hasmından daha güçlü olan kişiden yardım ister. İşte insan, yaratıcısıyla iblis arasındaki konumunda bu haldedir. Şeytan, hileleri çok, aldatmalarıyla kişiyi tuzağa çekmekte mahir bir düşmandır. Gözle görülmez ama insanın etrafını kuşatmıştır. Sabah uyandığında, gece yattığında, gündüz oyalandığında sürekli kişiye bir yönden yaklaşmaya çalışır. Böyle bir düşmanla baş etmek için ondan daha güçlü olan fakat insana dost olan yaratıcıya sığınmak, ondan yardım istemek, hatta Hacı Bektaş'ın ifadesiyle ona haseki (hizmetçisi) olmak gerekir. Ancak o zaman düşmandan tam anlamıyla korunmuş olunulur.

Onun öğretisindeki karşıt güçler aydınlık ve karanlıktır. Karanlığı yarmak ancak aydınlığın güç yetirebileceği iştir. Öyleyse aydınlık nedir? Çalap Tanrı insanı yaratırken ona can ve akıl vererek kulu tamamlamıştır. Akıl ise üç manadan oluşur: Kendini bilmek, Rabbin huzurunda olmak ve kabri yurt kılmaktır. Çünkü "Nefsini bilen Rabbini bilir." ki insanın en önemli gayesinin temelinde bu prensip yatar. Böylece her an Rabbinin gözetiminde olduğunun bilinciyle yaşar ve dünya hayatının geçiciliğinin farkında olarak kısa hayatı ebedi hayata tercih etmez. İşte akıl bu üç mana üzere kurulmuştur. Burada bir sistem daha devreye girer. Hacı Bektaş bu üçlemeyi "devletli" kişilere has kabul eder. Devletli olmayı ise edep, akıl ve güzel ahlak sahibi olmak olarak tanımlar. Böylesi kişiler "talihli ve ulu"dur.

Aklın üç manası dışında bir de dört nuru vardır. Bunlardan ilki "ay nuru", ikincisi "güneş nuru", üçüncüsü "sidretü'l-münteha" nuru ve dördüncüsü ise "arş nuru"dur. Karanlık aydınlık karşıtlığında akıl, bedenin sultanı ve kalbin ferahlığıdır. Nitekim insan, hem aydınlık hem de karanlıkla yaratılmıştır. İnsanın bir yanı anasır-ı erbaa, yani dört unsur olan hava, su, ateş ve toprak karanlığıyla ve akıl nurunun aydınlığıyla meydana gelmiştir. Bir yanı cehalet karanlığı ile ilim nuru, üçüncü yanı ise nefs karanlığı ile marifet nurunun aydınlığıdır. Bu sistemi birer benzetmeyle açıklığa kavuşturan Hacı Bektaş'a göre marifet güneşe, akıl aya ve ilim ise yıldızlara benzer. İnsanı karanlığa boğmaya çalışan nefsi, şeytanı, kötü ahlakı mağlup etmek aklın saltanatı ve ilmin tahsiliyle mümkün hale gelir.

Makalat, ilmi öğrenmekte ayrım yapmaz. Allah ve peygambere kayıtsız şartsız itaati şart koşan Hacı Bektaş sık sık Kur'an ayetlerinden ve hadislerden referans alarak beyanlarını güçlendirir. İlim tahsili konusunda da hem kadına hem erkeğe farz olduğunun bilincinde olan Hünkar, iman – şeytan karşıtlığında aklın sultanlığını anlatırken erkek kadın diye bir ayrım yapmaz. Şeriat kapısının onuncu makamında mümin kadın ve erkekleri ibadet ve itaat konusunda bir arada değerlendiren ayeti referans gösterir. Buna göre iman etmiş kadın ve erkekler birbirlerinin velileridir, iyilik yaparlar, kötülükten sakınırlar, ibadetlerini yerine getirirler ve Allah ile peygamberine karşı itaat içindedir. Böylesi kadın ve erkekler rahmet edilecek olanlardır. Hacı Bektaş, henüz ilk kapı olan şeriatta kadın ve erkeği iman etmiş olmak şartıyla aynı ödevlerle sorumlu olduğunu hatırlatır. Buradan ilim öğrenmenin akıl sultanına hizmet etmesi, imanı vekili olan şeytana bırakmaması için kadınlara da sorumluluk yüklediğini rahatlıkla anlayabiliriz.

Allah'a Götüren ve Şeytana Götüren Yollar

Hacı Bektaş, insanın davranış biçimlerin on iki esasa dayanan bir yol haritası çizmiştir. Birbiri ardınca gelen birbirini mecburi bir şekilde tetikleyen yapı taşları, kişiyi ya Allah'a götürür ya da şeytana. On iki levhanın hiçbirinde ibadete dair bir esasın olmaması son derece önemlidir. İnsanın davranışları ve huyları üzerine kurulan harita, önünde sonunda olumlu veya olumsuz bir şekilde Allah sevgisine götürür. Hünkâr'ın insan ve insanlık doktrininin başka bir açıklaması veya sağlamasıdır. O, insanı huy, davranış, tavır, nezaket, zarafet gibi özellikleriyle iman noktasında birleştirerek idealize eder. Başka bir deyişle, ideal insan iman eden kimsedir, iman eden ise ahlaki değerlerle örülüdür.

Allah sevgisine götüren özelliklerin başını edep çeker. Bir silsile halinde, edebi talep edende korku hali meydana gelir. Baş eğmek, sınırları bilmek, haddi aşmamak esaslarına dayanan edep, içinde sevgi barındırsa da sınırları ihlal etme ihtimali, yanlışa düşme düşüncesi kişiyi endişeye, korkuya sevk eder. Edep sahibi, talep edilen, güvenilen, insanların çevresinde bulunmasını istediği kişidir. Zira herkes güzel olanın müşterisidir. Böyle olunca, kişide güzel olanı terk etmek, hata yapmak, çirkinliğe kapılmak ve dolayısıyla karşısındakini incitmek korkusu ortaya çıkar. O korku, hata yapmaktan sakınma güdüsünü devreye sokar. Hal ve hareketlerine, ağzından çıkan söze sürekli dikkat eden bir kimse, sürekliliği koruduğu veya korumaya çalıştığı için

sabır sahibi olur. Kimi zaman sabrını zorlayacak, edebini bozacak durumlar meydana gelse de hatadan kaçınır, sabrının sınırlarını genişletir. Bu noktadan sonra edebi bozmak, sabrı tüketmek utanç duyulacak durumların içine girdirebilir. Korku halinin de beslediği utanma duygusu aynı zamanda edebin sıfatlarındandır. Utanma duygusuna sahip olan, hayatının hemen her alanına yayan bir kimse ise cimriliği kendisine yakıştırmaz. Gerek malından gerekse tahammülünden harcar. Hacı Bektaş, hayâ duygusunun böylesi bir cömertliği getireceğini ifade eder. Böylece cömert kimsede tasavvuftaki miskinlik sıfatı meydana gelir. Miskinlik, sözlük anlamındaki tembellik, düşkünlük biçiminde değil, dünyadan el etek çekme, dünyaya bağlayıcı her türlü duygu ve düşünceden kurtulma anlamı taşır. Cömertlik, paylaşmayı dağıtmayı gerektirdiği için kendinde bir şey barındırmama, tutmama alışkanlığını tetikler ki bu da miskinlik halidir. Bir noktadan, daha doğrusu dünyadan kopmaya başlayan kimse yaratıcısına bağlanmaya doğru ilerler. Onu tanımak, iyice anlamak, bilmek ister. Böylece miskinlik, zorunlu olarak ilmi sevmeyi gerektirir. Marifet makamındaki gibi, sonsuz güç ve kudret sahibi yaratıcı bilindikçe ona duyulan aşk artar. İlim, böylece marifeti tetiklemiş olur. Canana düşkünlüğün artması, ona ait olan canın idrakine varma arzusu doğar. Canı veren, kendi özünden yaratan, canandır. Artık âşık, maşukuna kavuşmayı ister ki bu noktadan sonra zaten akıl bunu emreder. Hünkar'a göre iman ile akıl birdir. Öyleyse aklı dileyen Allah'ı sever.

Toparlayacak olursak, Hacı Bektaş'ın iman ve Allah sevgisiyle ortaya koyduğu olgun insan tipinin tek tek adım attığı güzel huy ve tavırların on ikisi şunlardır: Edep, korku, hatadan sakınma, sabır, utanma, cömertlik, miskinlik, ilim, marifet, can, akıl, Allah sevgisi. Toplamda on iki duraktan oluşan bu silsile büsbütün huy ve davranış kalıplarıyla

örülüdür ve kişinin benliği merkezinde yer alır. Sık sık sözünü ettiğimiz "olması gereken insan" veya diğer bir deyişle ideal insan, iç mekanizmalarını bu haritaya göre düzenlemelidir. Hem toplumsal fayda sağlanmış hem bireysel gelişim tamamlanmış olur. Bir de bunun aksi yönü vardır. Çünkü eşyanın tabiatı iki kutupludur. Bir tarafında olumsuzluk yer alırken diğer yanında olumlu vardır. Bütünlük ne tamamen negatif ne de pozitiftir. Az veya çok, her ikisi de tek yerde bulunur. İnsanı sıfır noktasından ileriye doğru götüren olumlu yapı taşlarının tam zıddında insanlık değerini düşüren, birey kavramını zedeleyip toplumsal birlikteliği bozan negatif harita da vardır.

İnsanı ideal birey olmaktan uzaklaştıran, toplumsal ahengi ihlal etmeye götüren on iki fiil Hacı Bektaş'a göre sırasıyla maskaralık, gülme, çekiştirme, öfke, açgözlülük, kıskançlık, haset, büyüklenme (kibir), beden sevgisi, nefsin arzularını yerine getirme, şeytanı sevme, Allah'ı sevmemedir. Bu silsileyi şu şekilde açıklamak mümkündür:

Bir insan çok gülmeye rağbet ederse, kendisini bir müddet sonra maskaralık yaparken bulur. Çok gülmek İslam'a göre kişinin ağırbaşlılığını, heybetini alıp götürür. Aynı zamanda derin düşünmesini gerektiren kimi konuların üzerinde durmaya engel olur. Fakat gülmek insanî bir özelliktir, büsbütün terk etmek mümkün değildir. Hünkâr'ın kötü fiil olarak gördüğü gülme, ayarı kaçmış, her hâle bir şekilde gülmeyi alışkanlık etmektir. Böyle bir devamlılık ise kişiyi maskaralığa sürükler. Gülmekle yetinmez, güldürmeyi alışkanlık haline getirir. Bu da ister istemez sırf mizah, eğlence olsun diye başkalarını gülme malzemesi yapar. Nihayetinde kişi, başkalarını çekiştirir, onların gıybetini yapar. Hatta zaafları, engelleri gibi iradesi dışında gerçekleşen birtakım olumsuzluklar maskara kişinin hafife almasına, duygudaşlığı terk etmesine sebep olur. İnsanları bir şekilde incitmeye

başlayan, vicdan sahibi kişilerce ikaz edilse, onlara kızar, öfkelenir. Maskaralıkla gördüğü ilgi alaka benlik duygusunu kamçılar, kendisini alkışlayanların, rağbet gösterenlerin desteklerine sığınarak bir dereceye kadar dokunulmaz olduğunu hisseder. Böylece başkalarının hakkında karşı daha saldırgan olur, yetinmemeye başlar. Kendisine teveccüh edilmesine karşı da doyumsuzluk hisseder, daha fazlasına talip olur. "Şöhrette afet vardır." ikazının sonuçları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Kişi açgözlülükle dolar. Yaptıklarından dolayı gördüğü takdirin başkasına aktarılmasını istemez. Etrafındakileri, hatta tanımadıklarını bile kıskanır. Birisi onun yanında övülse, kıskançlık tutkusu yergiye sevk eder. Böylece haset, çekememezlik duygusu kabarmaya başlar. Başkasındaki iyilik, kazanç, makam mevki, kendi elinde olmadığı için kalbi kabarır. Kedi ulaşamadığı ciğere murdar der atasözünde olduğu gibi, elde edemediklerine sahip olanların neyi varsa onu küçümsemeye başlar. Başkasını küçümseyen, kendini yüceltir. Büyüklenme yoluna girmiş olur ki Dede Korkut *"tekebbürlük eyleyeni Tanrı Teala sevmez"* der. Fakat sahip olduklarını yüceltmeye başlayan kişinin belki de övülecek ahlakî bir değeri olmadığı için vücudunu sevmeye başlar. Bedeninin güzelliği için çabalar, estetik kaygı peşinde koşar. Kendini gösterme dağdağası iyice büyüdükten sonra kalabalıklar kişinin meskeni haline gelir. Oysa böyle bir arzunun müşterisi, yine o arzunun peşinde gidendir. Böylece nefsin istek ve arzularının yerine gelmesi için gerekli şartlar büsbütün sağlanmış olur. Hacı Bektaş, nefsi şeytanın vekili olarak görür ve nefsin arzularını dileyen şeytanı sever diyerek tehlikenin boyutunu gösterir. İnsan artık uçurumun kenarında yürümeye başlamıştır. Zira şeytanı seven Allah'ı sevmez.

Hacı Bektaş'ın derdi insandır, insanı olması gerektiği çizgide tutmak, kim olduğunu hatırlatmaktır. Gündelik

yaşamda insanın alışkanlık haline getirdiği ve nadiren de olsa yaptıkları her zaman başka bir eyleme kapı açar. İyi iyiyi, kötü kötüyü tetikler. İyilikler Allah'tan, kötülükler şeytandandır çünkü bu on ikişer fiiller Hünkar'a göre komutanlardır. Adeta iyilik ve kötülük orduları insanın kalbinde savaşa tutuşur. Kalp sahibi hangisine yardım ederse, kalbi kazanan o olur. Hacı Bektaş'ın benzetmesine göre Allah dostu dosttan ayırmaz. Şeytan ateşi dost edindiği için yurdu ateş olmuştur. Karun mal sevgisiyle dolup taştığı için malıyla helâk edilmiştir. Hz. Muhammed ise Allah'ı dost bildiği için dostuna kavuşmuştur.

Sabır

Hacı Bektaş için insana öylesine kıymet isnat edilir ki, hakikat makamında duran kişinin Allah'ta ve Allah'tan olmak idrakini tam manasıyla yansıtır. Bu makamın eri, insanı Allah'ın nurundan yaratıldığını, cevherinde ilahî bir parça taşıdığını bilir. Her şey O'na aittir çünkü insanın döneceği yer yine O'dur. Bundan dolayı tıpkı Yûnus gibi yetmiş iki millete atıf yaparak hiçbir insana ve topluluğa hor gözle bakılmaması, onlara kötü söz söylenilmemesi gerektiğini ifade eder. İster iman etmiş ister etmemiş olsun, gönül incitmek, kalp kırmak, hor görmek yasaklanmıştır. İki cepheden bu düstura bakmak mümkündür. Her şeyden önce imanın kimde olduğunu bilmek mümkün değildir. Ağızdan ne sebeple olursa olsun çıkan kötü söz, inanan bir kişiyi incitebilir ve onun hakkına girilmiş olunabilir. Öte yandan iman getirmemiş bile olsa, kişinin kalbi İslam ve Müslümanlara karşı soğutulabilir. Dolayısıyla olgunlaşma yolunda yürüyen inanmış bir insan ne hakka ne de vebale girmelidir. Diğer açıdan bakıldığında ise Allah'a inanan bireyin, onun nurunu taşıyan ve son nefes gelmeden onun idrakine erişme ihtimali olan cevhere karşı daima ihtiyatlı davranması, incitmek yerine zannı hakkında ümitvar olması gerekir. Kemâlât, böyle bir farkındalık olmadan eksik kalmaya mecburdur. Bundan dolayı Türk sufiliğinde "sövene dilsiz, dövene elsiz" olmak bir düstur haline gelmiştir.

Hacı Bektaş'ta beliren, tanımlanan insan yalnızca duygusal bir varlık olarak görülmemiştir. Allah'a olan bağından

başlayarak içe dair tüm özellikleri ideal bir tasarımı ortaya koyar. Bunu gerçekleştirmek için yalnızca gayrimüslim kitlelere değil, Müslüman fertlerle de ayrı ayrı ilgilenmiştir. Kişinin iman getirmesi onun tamamlanması için yeter şart değildir; birtakım kurallarla örülü kat etmesi gereken yolun ilk adımını atmıştır. İdeal toplum tasavvuru için bireyin öngörülen seviyeye erişmesi gerekir. İnsanın tabiatı her şey olmaya hazırdır. Benliğiyle baş başa bırakıldığında kafesinden firar etmiş bir aslana benzer. Dizginlenmemiş arzuların peşinden gidildiğinde ortaya çıkacak zarar hem kişinin kendisini hem de toplumun her ferdini etkisi altına alır. Fakat kendini bilen, helal kazanç için yollara düşen, ibadetlerine devam eden, aile ve çevresine faydalı olan, şefkat ve nezaketi her azasına adapte eden, kendisine ve topluma fayda vermeyecek işlerden kaçınan ve peygamberin emirlerine, tavsiyelerine uyan yani şeriat kapısının makamlarını uygulamaya çalışan birey, hem kendisine hem de içinde yaşadığı topluma karşı ödevlerini yerine getirir.

Kişi hangi hâle doğru meylederse, meydana gelecek etki doğrudan ve dolaylı olarak cemiyet hayatına etki eder. Davranışları düzenlenmiş, üstün nitelikleri kendinde toplamaya özen gösteren bir insan, güzelliğin cazibe merkezi haline gelmesini sağlar. Böylece önce en yakınlarına örnek olarak küçük ölçekte toplumun ahlakî kalkınmasına katkıda bulunur. Dolaylı olarak ise diliyle değil davranışlarıyla dikkat çekerek iyiliğin bulaşıcı özelliğinin devreye girmesine hizmet eder. İlk bakışta kolay gibi görünse de benliğin kişi ile kötü fiil arasındaki arzu ve istekleri daimî bir şekilde kamçılaması gerçeği vardır. Bu yüzden şeytanî olana meyletmemek için gönlü riyadan, tamadan uzak tutmak, karşılık beklemeksizin sabır ve kanaatten yana olmak gerekir. Kalpte yerleşmiş olan kötü hasletler ancak dünyayı terk etmekle, masivadan el çekmekle giderilir. Bunun gibi dışarıya karşı

akseden öfke, gıybet, kahkaha, maskaralık gibi insan onurunu ve haysiyetini zedeleyen, aydınlığa gölge düşüren fenalıklar ancak sabırla tedavi edilir. Şeytan işi olan bu huyları menetmek edeple; edepli kişinin işi ise sabırla mümkündür.

Sabır, yalnızca kişinin benliğine dönük değil, imtihan edildiğinin idrakinde olup başına gelen zorluklara, musibetlere yönelik olmalıdır. Yani kişinin iradesi dışında gelişen olay ve durumlar da sabrın konusudur. Manzum Makalat'ta tarikat bâbı dizeleri arasında sabrın Hakk'ın emri olduğu yazar. Kim bu emri yerine getirirse mutlaka Allah o kulu sevecektir. Kur'an'ın sevapla karşılık vereceğini ifade ettiği bu güzel fakat zorlu tutum aynı dizeler arasında "Sabretmek ferahlığa kavuşmanın anahtarıdır" hadisiyle vurgulanır. Sabrın sembol ismi Eyüp Peygamber'dir. Sıkıntılar ne kadar artarsa artsın, isyan edilmemelidir. Hakikat kapısının makamlarından biri olan böylesi bir sabır, her ne gelirse başına Allah'tan bilmeyi, Allah'ın kulunu sevdiğini hatırdan çıkarmadan rıza göstermeyi gerektirir. Yûnus, sabır ve rızayı *"Hoştur bana senden gelen / Ya hil'at u yahut diken / Ya taze gül yahut diken / Kahrın da hoş lütfun da hoş"* dizeleriyle hakikat kapısından nidâ eder.

Sabrın diğer türlüsü kişinin ibadetlerine yöneliktir. İnsanın ölünceye kadar üzerine vazife olan tüm emirleri düzenli bir şekilde yerine getirmesi gerektir ki tasavvuf literatüründe "mücahede" denilen bu büyük gayret "cihad-ı ekber" yani büyük cihat olarak ifade edilmiştir. Kişinin günahlara karşı kayıtsız kalmaya çalışması, benliğinin sesine kulaklarını tıkaması ve gönlünü ibadet sularıyla temiz tutmaya çalışması sabrın bir bütün olarak insan üzerindeki yansımasıdır. Hacı Bektaş'a göre ibadet şeriatın makamıdır. İnsanın ettiği ibadetin geçerli olması temiz olmasına bağlıdır. Kişiyi temizleyen ise sudur. Öyleyle insan sürekli temizlik üzere

durmalı, ibadetlere yakın, şeytandan uzak durmalıdır. Fakat beden hareketlerinin ötesinde, ibadetler birtakım benlik duygularından arındırılarak yapılmalıdır. Hacı Bektaş, riya ile yapılan ibadetler sonunda kişinin Allah karşısında şaşkın hâle düşeceğini anlatır.

Şayet bunun tam tersi olursa, kişi sabır burcunu terk edip gönül kalesini düşman askerlerinin tecavüzüne müsait hale getirirse, ilk önce kendi kaybeder. Allah'ın ona verdiği üstün makam çiğnenmiş, derecesi gerilemiş demektir. Güzel olandan yana olmayı bırakıp kötü olana karşı mücadelesini terk etmiştir. Makalat'a göre Rahmanî ve şeytanî olarak ayrılan saflarda insan durması gerektiği yerden ayrılmıştır. En büyük kötülüğü kendisine karşı kendi elleriyle yapan insan, farkında olmaksızın dolaylı olarak kötülüğün yayılmasına vesile olur. Nasıl ki iyilik bulaşıcı, birinden diğerine, ondan ötekine, sonra toplumun bir bölümüne sirayet eder, aynı bunun gibi kötülük de onu gören diğer insanların benlik arzularını kamçılar, harekete geçirir, cesaret verir ve ideal toplum tasavvurunu zedeleyen fiiller yaygınlaşmaya başlar. Öyleyse insan benliğini her zaman gözetim altında tutmalı, dışardan gelecek tahriklere kapatmalı, sabırla ibadetlerine devam ederek kalbindeki manevi hastalıklara merhem sürmeli, arınmalıdır.

Dil mızraktan, daha derin yaralar.
Her ne arar isen, kendinde ara.

Cömertlik – Cimrilik

Hacı Bektaş'a göre cömertlik cimriliğin zıddıdır. Cimrilik şeytandan, cömertlik Rahman'dandır. Günümüz dünyasında cimrilik – cömertlik kavramları dile getirilince akla ilk gelen ekonomik yöndür. Kavramın ön yüzünde yer alan bu karşılık, aslında azımsanmayacak kadar bireysel ve toplumsal sorunlara öncülük eder. İnsanı mal biriktirmeye, elindekini paylaşmamaya, ihtiyaç sahibinden yüz çevirmeye iten cimrilik, insanı toplumsal bağlardan koparır. Cimri olan kimseye kimse rağbet etmez, onda bir güzellik görmez. Bununla da sınırlı kalmayarak bir toplumda cimrilik artarsa, cömertliğe rağbet azalırsa, sosyal düzen olumsuz etkilenir. İnsanların birbirine duyduğu güven azalır ve ferdiyetçilik ön plana çıkarak toplumun üyelerinde yalnızlaşma boy gösterir. Maddî ihtiyaç meydana geldiğinde, cimrilik algısı borçlu üzerinde tek başınalık duygusunu körükler. Öte yandan ikram veya ödüllendirmenin önüne cimrilik duygusu geçerek minnet duygusu zedelenir. Paylaşmanın hazzı unutulur, biriktirmenin hırsı yerini alır.

Hünkâr, cimriliğe iman açısından bakar ve ona göre tamamen şeytanın fiili olan cimrilik, nefsin sıfatlarındandır. Nefs ise şeytanın vekilidir. Şeytan da imandan sonra ikinci sultandır. Bu silsilenin başarılı olmasında nefsin komutanlarının kalbin içini doldurmasıyla mümkündür. Cimriliğin de dahil olduğu yedi komutan vardır ve kalp onları kendisine yaklaştırmamak için etrafını kuşatan yedi kalesi; her kalede bir muhafızı, her muhafızın da yüz bin komutanı vardır.

Kalbin koruma altına alınmasına tam tersi bir cepheden baktığımızda korumanın çokluğunda düşmanın kuvvetini görürüz.

Hacı Bektaş cimriliğe karşı kullanılacak en etkili silahın cömertlik olduğunu söyler. Onun insanların ihtiyaçlarını gözeterek gösterdiği bir keramet cömertlik kapsamında değerlendirilebilir. Hırka dağı denilen dağ, Hacı Bektaş'ın kerametinden adını almıştır. Dervişleriyle birlikte etrafı gezmeye çıktıklarında Hünkâr ateş yakılmasını emreder. Dervişler de odun toplayıp ateş yakarlar. Hacı Bektaş ayağa kalkıp ateşin etrafında semah etmeye başlar ve dervişler de şeyhlerine iştirak ederler. Böylelikle ateşin etrafında kırk defa dönerler. Sonra Hünkâr, hırkasını ateşin içine atar ve küllerini savurarak "Bunların düştüğü yerde ağaçlar yetişsin, daima ihtiyacınızı görsün." diyerek duada bulunur. Menkıbenin arka planındaki cömertlik, kişinin sahiplikten vazgeçme duygusunu harekete geçirir. İnsanın kazancı da tabiattan elde ettiği de bu dünyaya aittir. Bir gün mutlaka ölüp gidecek olan insanın biriktirme, sahip çıkma hırsından kurtulması gerekir.

Nasıl ki ateşin dermanı sudur, bu da öyledir. Cimrilik bir zehirse, cömertlik onun panzehridir. Cömertlik ise yalnızca ilk anlamındaki kadar kısıtlı değil, toplamda dört sınıftır. Bunlardan ilki, mal cömertliğidir. Zenginlere ait olan bu çeşit, fakirleri gözetmeyi, sosyo-ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefler. Zenginlik, Kur'an'a göre Allah'ın dilediğine verdiğidir: "Mülkü dilediğine verir, dilediğinden çeker alır." (Ali İmran, 26) veya "Rızık bakımından bir kısım insanı diğerlerinden üstün kılar." (Nahl, 71). Üstünlük kavramı ise yalnızca takva ile mümkün olacağı için hem Hünkâr'ın ideal birey anlayışındaki mal cömertliği hem de İslam'ın ekonomik prensipleri zengin – fakir ekseninde

devreye girer. Çünkü cimrilikten, dolayısıyla şeytan fiilinden sakınmak için cömertlik gerekir, cömert olan kişide ise takva yükselir. Öte yandan İslam'a göre sosyo-ekonomi adaletli bir paylaşıma dayanır. Kişinin geliri, kaynağı, temel yaşam standartları az ve düşük ise ekonomik refahı yüksek olanların elindekini dağıtması, sosyal adaleti tesis eder. Zekat, fitre gibi zorunlu paylaşımlarla insanlar paylaşmaya dinin emirleri tarafından teşvik edilmiştir.

Mal cömertliğinin birey ve toplum idealizmine büyük katkıları vardır. Mal biriktirmektense onu dağıtan kimse, suya taşın atıldığında oluşturduğu dalgalar gibi kendisinden çevresine doğru güven ve emniyet mekanizmasını işletir. Tek başınalığı, çaresizlik hissini, karamsarlığı ortadan kaldırır. Görünür ve gözetilir olmayı, her güne daha ümitli başlamayı, gayreti ve toplumsal ödevlerin yerine getirilmesine etki eder. Aynı perspektif zenginler için de geçerlidir. Kazancını ailesi, çevresi ve toplumuyla paylaşan bir kişi sosyal adalete, asayişe, bozuklukların telafi edilmesine katkıda bulunarak toplumsal ödevlerini yerine getirmesini sağlar. Bu cömertliğe örnek olarak Hacı Bektaş'ı gösterebiliriz. Bizzat kendi tekkesinde her taraftan gelen insanları, bilhassa yoksulları gözetir, onların ihtiyaçlarını karşılardı.

Zengin – fakir arasında uçurum keskinleştiğinde adalet ortadan kalkar, iltimas devreye girer, suçlu kimdir masum kimdir bilinmez olur. Vilayetname'de bunun için güzel bir misal vardır. Bir gün bey oğlu ile fakir çocuk aralarında oyun oynarlar. Oyun sırasında fakir çocuğun attığı taş, kazara zengin çocuğa isabet eder ve çocuk ölür. Kimse taşı atan çocuktur, öldürmek nedir bilmez, kazara olmuştur, masumiyeti vardır diye düşünmez, derhal çocuğu yakalayarak öldürmek isterler. Çünkü kimi insanlara göre itibar adil olmaktan, hakkı gözetmekten değil, zenginin ve mal

gücünün yanında durmaktan geçer. Fakir çocuk ise kaçarak Hünkâr'a sığınır. Nitekim çocuk bile mal, para sahibinin gücünün zararını fark etmiş, adil olanın yanına gitmiştir. Yalansız dolansız bir biçimde olan biteni Hünkâr'a anlatır. İntikam hırsıyla çocuğun peşine düşenler onu Hacı Bektaş'tan isterler. Teslim etmesi halinde ne isterse yapacaklarını da eklerler. Hünkâr, çocuğu öldürmek isteyenlere kendine sığınanı vermez ve ölen çocuğu istetir. Çocuk gelince hırkasının içine alır, dua ve niyazda bulunur. Elini yüzüne sürer sürmez çocuk dirilir ve koşmaya başlar. Hatta dirilen çocuk ilk olarak kendisine taşı atan fakir çocuğa koşar, ona sarılır. Doğrusu, bu menkıbede bizler için çıkarılacak çok hisse vardır. Çocukların bile kavradığı adalet ve masumiyet, zengin fakir sıfatlarının gölgesinde kalmamalıdır.

İkincisi beden cömertliğidir ki bu sınıf gazilerindir. İnsanın en kıymetli varlığı olan bedenini kutsalları uğruna feda etmesinin tam karşılığıdır. En küçük baş ağrısında, ayağa taş değmesinde bile memnuniyetliğimizi gösterdiğimiz bedeni, herhangi bir maddî karşılık gözetmeden kurban etmeye hazır hâle getirmektir. Dünyanın güzellikleri, eş, evlat, anne baba, kardeş, arkadaştan ayrılmayı yeryüzünde karşılayacak bir bedel bulunmamıştır. İnsanın ne için yaşadığını dosdoğru ve kesin bir şekilde gösteren tek gerçek ne için öldüğüdür. Hacı Bektaş, din yolunda savaşmayı hem övmüş hem de bizzat uygulamıştır. Kafire fırsat vermeden gazâ etmenin Allah'ın emri olduğunu söyler. Kendisi de Bedehşan diyarının fethine katılmıştır. Gerek dinin ölçüsü gerekse Hacı Bektaş'ın beyanları, gazâ etmeyi "insan kırmak" değil onların hidayetine, Müslüman olmasına vesile olmak şeklinde ifade eder. Özellikle Bedehşan seferinden önce Hacı Bektaş mağarada kırk gün kırk gece ibadet ve secde eder. Dua ederken düşmanların aydınlık günlerini karartmasını, güneş yüzü görmemelerini, geceyi gündüzü ayırt edememelerini,

gündüzü görüp iş görememelerini fakat nihayetinde kadın erkek demeden hepsinin mümin olmasını Allah'tan diler.

Üçüncüsü can cömertliğidir, âşıklara mahsustur. Bu cömertlik çeşidinin bilinmesi için önce âşık kimdir, onu açıklamak gerekir. Erenlerin bir özelliği olarak anlatılan âşıklık, vardan yoktan sıyrılmak ve canı canana bir kılmaktır. Vilayetname'de bu soru hakkında bir menkıbe yer almaktadır. Hacı Bektaş'ın yanında Güvenç Abdal adında bir derviş vardır. Bir gün huzura çıkarak Hünkâr'a "Şeyh kimdir, muhib kimdir, mürid kimdir ve âşık kimdir?" diye sorar. Hacı Bektaş, hemen kalkıp hazırlanmasını ve bir sarrafta bin altın neziri olduğunu, onu alıp gelmesini söyler. Güvenç Abdal ise ne bir pusula alır ne sarrafı sorar, derhal hazırlanıp Hünkâr'ın elini öper ve yola çıkar. Üç gün boyunca yol gider ve yolu bir şehre düşer. Daha önce hiç görmediği kadar büyük olan bu şehrin neresi olduğunu bilemez ve birini çevirip neresi olduğunu öğrenmek maksadıyla sorar. Aldığı cevap Hindistan, Delhi'dir. Anadolu'dan Delhi'ye üç günde gelmenin şaşkınlığı içinde pazar yerine ulaşır.

Pazara geldiğinde bir sarrafın hemen karşısında olduğunu görür. Sarraf da Abdal'ı görür ve onu yanına çağırır. Selamlaştıktan sonra nerden geldiğini sorar. Güvenç Abdal, Anadolu'dan geldiğini, Hünkâr'ın hizmetinde bulunduğunu ve neden yola çıktığını anlatır. Bunu duyan sarraf hemen dükkanını kapatır ve Güvenç Abdal'ı alıp evine götürür. Üç gün boyunca lezzetli yemekler ikram eder, güzelce ağırlar. Üçüncü günün sonunda dervişe aradığı kişinin kendisi olduğunu söyler. Bunun sebebini şöyle açıklar: Bir gün ticaret için denizde seyrederken fırtına çıkar. Gemi batacak hale gelir. Bu sırada sarraf erenlerden himmet ister ve kurtulması durumunda bin altın adak adadığını söyler. Bunu der demez erenler gelir, gemiyi elleriyle doğrulturlar ve kıyıya

çekerler. Sağ salim karaya basan sarraf kendisine himmet eden erene kim olduğunu sorunca "Anadolu'dan Hacı Bektaş." cevabını alır. Sarraf ise adağı teslim etmek için nasıl ulaşacağı konusunda düşünür ve sorar. Hünkâr ise bunun üzerine kendisine birini yollayacağını söyler. Göndereceği kişiyi nerden bileceğini sorunca ise Hünkâr Güvenç Abdal'ın suretini tarif eder ve gider. Dükkânda otururken Güvenç Abdal'ı görür ve o beklediği kişinin geldiğini anlar.

Sarraf bunları anlattıktan sonra adadığı bin altını teslim eder. Sonra bin altın daha uzatır ve erenlerin hizmetindekilere harcanması için verir. Yetinmez, bin altın daha hazırlar ve bunca yolu geldiği için kendisine bir ikram, bir teşekkür mahiyetinde Güvenç Abdal'a hibe eder. Üç bin altını koynuna koyup yollara düşen Güvenç Abdal, şehrin içinden geçerken gözü bir çardağa takılır. Çardakta oturmakta olan güzeller güzeli bir kıza gözü ilişir ve anında ona âşık olur. Aklı başından gitmiş halde üç gün üç gece boyunca kendinden geçer. Dervişin halini görüp dedikodu çıkmasından korkan kız, hizmetçisini görevlendirip onu uzaklaştırmasını söyler. Hizmetçi dervişin yanına gider. Görüp aşık olduğu kızın çok zengin bir adamın kızı olduğunu, babası işitse adamlarının kendisine bir kötülük yapacağını, derhal buradan gitmesini söyler. Derviş ise koynundaki altınları çıkarır ve hizmetçiye gösterir. Eve dönen hizmetçi, dervişin sıradan biri olmadığını, çok zengin bir kimse olduğunu anlatır. Ardından dervişi eve alıp kızın yanına getirirler. Koynundan altınları çıkarıp kızın önüne koyar. Kız altınları alır ve şeytana uyacakları bir an gelir. Tam bu sırada duvar yarılır, bir el uzanır, Güvenç Abdal'ın göğsüne vurup onu yere yığar.

Baygınlık geçiren dervişin aklı başına gelince kız olan bitenin ne olduğunu sorar, Güvenç Abdal da anlatır. Kerameti bizzat gören ve sahibinin ise Hacı Bektaş olduğunu öğrenen

kız altınları unutup Hünkâr'a hayran olur. Dervişle beraber altınları da alıp yola çıkarlar. Bir müddet yol aldıktan sonra bir yerde uyumak için dinlenirler. Gözlerini açtıklarında sabah olmuştur fakat bambaşka bir yerde uyanmışlardır. Hindistan'da böyle bir yerin olmadığını düşünürken Sulucakarahöyük'e yakın olduğunu anlar. Biraz yürüdükten sonra çok geçmeden dergaha ulaşırlar. Derviş, Hünkâr'ın ellerini öper, altınları önüne koyar. Hacı Bektaş, Güvenç Abdal'a sorduğu sorunun hikmetini anlayıp anlamadığını sorar. Abdal ise rica ile Hünkar'ın anlatmasını ister. Hacı Bektaş: Senin yaptığın müritliktir, çünkü emir verildiği anda soru sormadan yola çıktın. Sarraf, muhibliği yapan kişidir. Verdiği sözde bahane üretmeden durdu. Şeyhliği yapan bizdik, zira seni gideceğin yere götürdük, oradan da kolayca buraya getirdik. Sonra şeytana uyup kötü bir iş yapacakken buna mâni olduk. Aşığa gelince, onu da kız yaptı. Bir kerameti görmekle varını yoğunu, malını mülkünü terk edip buraya geldi. Ardından kızla Güvenç Abdal'ın nikahını kıyarlar.

Vilayetname'de yer alan bu kıssadaki aşk ile Makalat'ta anlatılan ariflerin aşkı birbirine paraleldir. Erenler, tek aşkı olan Allah için her şeyden vazgeçerler. Ona kavuşmak için canlarını cananına sunarlar. Mevlana'nın anlattığı "Sen geldin" hikayesindeki gibidir. Canın arzu ettiği her türlü nimetten, dünya zevklerinden, anne babadan geçip canı Allah'a sunmak, Hünkâr'ın sözünü ettiği aşıkların cömertliğidir. Bunun bir yansımasını Yûnus'un mısralarında görürüz: *Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni / Ben yanarım dün ü günü, bana seni gerek seni / Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim / Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni. Hatta aşık öyledir ki, cenneti bile gözü görmez: Cennet Cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri / İsteyene ver sen anı, bana seni gerek seni.*

Dördüncüsü ise gönül cömertliğidir. Hünkâr bu grubun arifler olduğunu söyler. Tanrı dostları, erenler veya arifler benlik duygularından sıyrılmıştır. Onların kalbinde nefsin komutanları olan cimrilik, haset, dedikodu, maskaralık, kahkaha yoktur; aksine, kalbin etrafını saran kaleler güzel huylarla donanmıştır. Mal cömertliğindeki sadakanın yerini bu grupta tebessümün sadaka olması bırakır. İnsanların aşırıcı hareketlerine karşı tahammül, kırıcı sözlere yumuşak karşılık, öfkeye karşı alttan alma, mücadele yerine uzlaşma gönül cömertliğidir. Bu tavırlar insanın kalbinde her zaman vardır ama beslenip büyütülmemiştir veya herkesi kapsamına almamıştır. Kimi insanlar çoğunlukla tahammülsüz olsa da yanında değer verdikleri kimselere karşı daha anlayışlı bir tavır takınır; bazı kimselere tüm hoşgörüsünü akıtır. Arifler ise insanlar arasında ayrım gözetmeden hepsine gönlündeki iyilikleri saçar. Kalp kırmazlar, sövene dilsiz, dövene elsizdir. Yûnus'un "Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil" kaidesince, insanları incitmenin inşa ettikleri terbiyenin tümünü yıkacağını bilirler.

Hayvanlara Merhamet

Kırşehir'e teftiş için kadı olarak gelip Hacı Bektaş'tan etkilenerek onun dervişi sıfatıyla Kalecik'e dönen adam, herkese Hacı Bektaş'ı anlatır ve çokça muhibbi olur. Sayı bu şekilde artınca artık Hünkar'ı görmek isterler. Hep beraber yola çıkıp bir müddet yol katettikten sonra dinlenmek için bir yere geçerler. Kırda herkes dinlenirken orada birkaç domuz yavrusunu görürler. Kafile içinden birkaç kişi domuz yavrusunun birini tutup boynuna çan bağlar. Hayvan, hemcinslerinin yanına koştukça çan sesi çıkar, çıkan sesten hemcinsleri ürküp kaçar. Böyle bir kısır döngüye sebep olurlar ve izlemekten son derece keyif alırlar. Onları Hünkar'a götüren derviş ise bunun hayvana eziyet olduğunu, yapmamaları gerektiğini anlatsa da sözünü geçiremez. Nihayetinde tekkeye varırlar. Hünkâr, o kişilerin yapıp ettiklerini yüzüne vurarak tenkit eder. Sonra domuzun boynuna bağladıkları çanı gösterip hayvanı gördüğü zulümden kurtarmak için peşinde nice koştuğunu anlatır. Orada bulunanlar bu keramet, tenkidi görüp çok pişman olurlar. Af dileyip el etek öperler. Sonra Hacı Bektaş o dervişe dönüp kötülüğe müdahale etmeye çalışmasını takdir eder. "Derviş olan kimse hiçbir yaradılmışa eza edici, incitici olamaz." der. Sonra dervişe kemer, sofra, çerak, alem ve icazet vererek memleketine yollar. Bulunduğu yerin beyine kendisine bir yurdu vakfetmesini iletmesini ister. Bey de gelen dervişin ilettiği mesajı alır ve köyü dervişe vakfeder. Kalecik kazasında bulunan tekkesi alimler yetiştirir ve nesline Şeyhoğulları denir.

Gammazlık Üzerine

Vilayetname'deki menkıbeler arasında günümüzde anlatılagelen metinlerden birisi oldukça dikkat çekicidir. Ahlakî bir kuralı ihlal etmenin cinayetten daha kötü bir davranış olduğunu anlatır. Denizli vilayetinde harami bir adam vardır. Yıllarca nice zulümler etmiş, cinayet işlemiş, yol kesmiş olan bu adamın kalbine Allah'tan gelen bir halle yumuşaklık peyda olur. Haramiliği bırakmayı düşünür ama Allah'ın kendisini affetmeyeceğine inandığı için tövbe etmekten kaçınır. Fakat tövbe etmek ister. Allah katında naz niyaz sahibi bir er çıksa da affedilip affedilmediğimi bana söylese diye içinden geçirir. Etrafa sorup soruşturunca haramiye Hünkar'ı anlatırlar. Adam Hacı Bektaş'ın yanına gelip halini arz eder. Hünkar, ona bir kuru dal verir. Bir bostan ekmesini, gelene geçene ikram etmesini, bu kuru dalı da bostanın kenarına dikmesini ister. "Dal ne zaman yeşerirse bil ki Allah seni affetmiştir." der. Memleketine dönen harami, denileni yapar ve bostanın mahsulünden geleni geçeni durdurup ikram eder. Sürekli bir gözü o kuru daldadır ama ne yapsa ne etse o ağaç yeşermez. Yıllarca bu durum sürer gider. Bir gün bostanın önünden bir adam hızlıca geçmektedir. Harami, hemen o adamın yanına gidip kavun karpuz ikram edeceğini söyler. Adam da kavun karpuz yiyecek kadar vakti olmadığını, işinin acil olduğunu söyleyip kurtulmak ister. Harami ise bir şey yemeden gitmeyi gerektirecek kadar acil bir işin olmasına şaşar. Adam da, köyde fesatlık yapan biri olduğunu, onu şikayet etmek için acele ettiğini anlatır. Harami adama sert bir şekilde bakıp gammazlık yapmaya gidiyorsun

yani, der ve adam da bunu onaylar. Harami, "Erenlere gittim yıllarca dediğini yaptım. Bu ağacın yeşereceği de yok, Allah'ın beni affedeceği de yok, erenlerin dediğinin olacağı da yok, iyisi mi ben bu gammazı öldüreyim" deyip kılıcını alır ve gidip adamı öldürür. Tam bostanı bırakıp haramiliğe dönmeye karar verecekken gözü diktiği kuru dala ilişir ki dal yeşermiştir. Hemen bostan mahsulünü etrafa dağıtır ve Hünkar'ın yanına giderek olan biteni anlatır. Adam tıraş edilip taç giydirilir ve derviş edilip memleketine uğurlanır. Bu adamın nesli Denizli'de Bostancı Baba oğulları namıyla bilinir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ahmet Eflâkî (1973). Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al – Ârifin). Cilt-1. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

- Barkan, Ömer Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, S. 2, ss. 279-304.

- Duran, Hamiye ve Gümüşoğlu, Dursun (2010). Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

- Gölpınarlı, Abdülbâki (1958). Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyet-name". İstanbul: İnkılap Yayınevi.

- Güngör, Erol (1972). Taşerin Büyük Türkiyesi III, Töre. S. 19, s. 8-12.

- Güzel, Abdurrahman (2002). Hacı Bektaş Veli ve Makâlât. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Hacı Bektaş Veli Külliyatı. Fevâid, Fatiha Sûresi Tefsiri, Besmele Tefsiri, Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye, Makalat (2010). (Ed. Gıyasettin Aytaş). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

- Karaca, Songül. 2019. Lâmi'î Çelebi, Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn (Nefehâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

- Ocak, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Veli", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli (22.12.2022).

- Şişman, Mustafa (2013) Hacı Bektaş-ı Veli.

- Yavuz, Kemal ve Saraç, Yekta (2003). Aşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım.

- Yılmaz, Ali; Akkuş, Mehmet; Öztürk, Ali (2007) Makâlât. Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.